

Udfordringer og faldgruber vedrørende going concern i
revisionsprocessen –
med fokus på Tønder Bank A/S

Aalborg Universitet - Cand.merc.aud.

Kandidatspeciale

AAU, 18. december 2014

Opgaveløsere

Jacob Ibsen
Nick Poulsen

Vejleder

Hans Henrik Berthing

TITEL

Udfordringer og faldgruber vedrørende going concern i revisionsprocessen –
med fokus på Tønder Bank A/S

STUDIE / FAG

Cand.merc.aud. - Kandidatspeciale

SPECIALE UDARBEJDET AF

Jacob Ibsen

Nick Poulsen

VEJLEDER

Hans Henrik Berthing

PERIODE

15. august til 18. december 2014

ANTAL KOPIER

4 - samt en digitalt

ANTAL SIDER

120 sider – heraf 3 siders bilag

Litteratursøgning

Litteratursøgningen er afsluttet den 20. november 2014

Jacob Ibsen

Nick Poulsen

Indholdsfortegnelse

1	Executive summary	8
2	Indledning	10
2.1	Problemformulering.....	13
2.2	Afgrænsning	13
2.3	Rapportstruktur	15
3	Definition af begrebet going concern.....	16
3.1	Årsregnskabsloven.....	16
3.2	Standarder og fortolkningsbidrag.....	17
3.3	Periode for vurdering af going concern	18
3.4	Niveau for vurdering af going concern	21
3.5	Regulering i forhold til revisor	22
3.5.1	Revisorloven	22
3.5.2	Revisionsstandarder	23
3.5.3	Øvrige forhold.....	24
3.5.4	ISA 570 - Going concern	25
3.5.5	Præsentation af betydelige usikkerheder i årsregnskabet.....	25
4	Indledende analyse af regnskaber	27
5	Revisionsprocessen	30
5.1	Generelle forhold i forbindelse med revisionsprocessen	30
5.2	Kunde- og opgaveaccept.....	32
5.2.1	Forståelse af virksomheden og dens omgivelser	33
5.2.2	Indledende regnskabsanalyse.....	33
5.2.3	Vurdering af integriteten ledelsen og ejer	33
5.2.4	Overordnet vurdering af uafhængighed, ressourcer og kompetencer	34
5.2.5	Kontakt til tidligere revisor i henhold til revisorloven § 18, stk. 2	34
5.2.6	Øvrige forhold.....	35
5.2.7	Identificerede udfordringer og faldgruber i forbindelse med kundeaccept	35
5.3	Planlægning, risikovurdering og virksomhedens kontrolmiljø.....	36
5.3.1	Virksomheden og dens omgivelser	37
5.3.2	Interne kontroller og kontrolmiljø	42

5.3.3	It-indvirkning i forhold til going concern	44
5.3.4	Påvirkning på revisionen - identificerede going concern-problemer	48
5.4	Statusrevision – afsluttende revision	49
5.4.1	Finansiering og likviditetsbehov	52
5.4.2	Regnskabsmæssige skøn - usikkerhed	56
5.4.3	Turn around-planer – Ledelsens vurdering	57
5.4.4	For afhængig af enkelte nøgleforhold	58
5.4.5	Eventualforpligtelser - retssager	59
5.4.6	Begivenheder efter statusdagen	60
5.5	Rapportering til ledelsen	61
5.6	Udfordringer og faldgruber i revisionsprocessen	66
6	Analyse af Tønder Bank A/S	68
6.1	Indledende beskrivelse af bankens forhold	68
6.2	Tønder Bank A/S vs. Kreditbanken A/S	69
6.2.1	Indikationer i årsregnskaber for Tønder Bank A/S	69
6.2.2	Domicilejendomme	71
6.2.3	Bankens udlåns kvalitet	73
6.3	Tønder Bank A/S sammenlignet med gruppe 3- pengeinstitutter	75
6.3.1	Kernekapitalprocent	76
6.3.2	Likviditetsoverdækning	77
6.3.3	Solvensprocent	77
6.3.4	Udvikling i nedskrivningsprocenten	78
6.3.5	Vækst i udlån	79
6.4	Udfordringer og faldgruber i revisionsprocessen	80
6.4.1	Forhold vedrørende kunde- og opgaveaccept	81
6.4.2	Forhold i forbindelse med planlægning af revisionen	84
6.4.3	Forhold ved løbende revision og test af interne kontroller	85
6.4.4	Statusrevision og den afsluttende revision	88
6.5	Undersøgelser i forbindelse med Tønder Bank A/S' konkurs	91
6.5.1	Redegørelse fra Finanstilsynet	91
6.5.2	Undersøgelse af revisors arbejde - Erhvervsstyrelsen	94
6.6	Sammenhæng til OW Bunker A/S	98

6.6.1	Fakta omkring konkurs	98
6.6.2	Forhold i årsrapporten, børsprospekt m.v.	99
6.6.3	Hvilke udfordringer og faldgruber har der været i OW Bunker A/S-konkursen ..	104
7	Konklusion.....	108
8	Litteraturliste	111
9	Figurer.....	117
10	Tabeller	117
11	Bilag	118
I.	Liste over selskaber der er analyseret	118
II.	Analyse, udlåns kvalitet ud fra de officielle årsrapporter	119
III.	Forklaring på de fem anvendte nøgletal	120

1 Executive summary

This thesis is written as a part of the cand.merc.aud.-education at Aalborg University.

The purpose of the thesis is to create focus on the audit of going concern seen from the auditors standpoint. Compared to the other thesis's on the subject, this thesis stands out by focusing on where in the audit process, relations regarding going concern should be included, as well as what challenges and pitfalls, the auditor might experience. This is an extremely topical subject, because at the quality control of verified accountancy offices in 2013, there was yet again discovered significant errors regarding the audit of going concern.

The thesis consists of 4 primary chapters, an introduction on going concern in general and its present regulations. This chapter includes among other things two discussions, which we will like to emphasize. The first discussion is about the period for the assessment of going concern. The second discussion concerns the level for the assessment of going concern (level of activity or company).

Hereafter follows a chapter with a short summary of the conclusions from our introductory analysis of 25 public discussed companies, which either has financial problems or has gone bankrupt. Based on the introductory analysis we have created a thorough analysis of Tønder Bank A/S and the auditors challenges and pitfalls regarding the audit of the bank.

The next chapter focuses on the audit process. Here we will examine the audit process, regarding which considerations are relevant in connection to the audit of going concern. Throughout the whole chapter we have included examples to illustrate the importance of the different circumstances, and to create a discussion of the challenges and pitfalls in the audit process.

The last primary chapter of the thesis includes our empirical part. The chapter includes a thorough analysis of Tønder Bank A/S, which among other things is compared with Kreditbanken A/S and group 3. institutions, in order to highlight the auditors challenges and pitfalls connected with the audit - focusing on going concern. As a follow-up to the analysis we will include surveys made by The Danish FSA, The Danish Securities Council and Danish Business Authority, in connection with the bank going bankrupt.

During the work with our thesis, the publicly listed Danish company OW Bunker A/S went bankrupt. In order to emphasize the thesis's actuality as well as to demonstrate that the challenges and pitfalls do not exclusively apply to financial companies, we have included links between the auditors' challenges and pitfalls in connection to the audit of Tønder Bank A/S compared with OW Bunker A/S. Here we will emphasize the auditors focus on the risk assessment process and the control environment in the individual company in connection to the assessment of going concern.

Based on the analysis and assessment of our work throughout the thesis, we have come to the following main conclusion:

Going concern must in correlation with the total accountancy be assessed on company level, as well as being assessed for every single activity in order to guarantee a correct presentation in the annual report. The period for the assessment of going concern is as a starting point 12 months from the latest reporting period (the following financial year).

In the chapter regarding the audit process we elaborates why the focus on risk management and the control environment is very fundamental in relation to the audit of going concern. Furthermore, it can also be concluded that the audit of going concern happens with active actions throughout the entire audit process, which also makes it an important part of the status audit and the final audit acts before the auditor submit the auditor's statement.

The thesis's empirical part has given us a more nuanced insight into, which challenges and pitfalls the auditor experience and in some cases has the consequence that big companies can go bankrupt with short notice. This thesis creates focus on the fact, that bankruptcies quit often can be linked back to lackings in companies risk assessment process and the control environment. In the analysis's of Tønder Bank A/S and the comparison with OW Bunker A/S, we have found indications which suggests significant challenges and pitfalls for the auditor, which is that not all significant processes have been designed and implemented appropriate, or that they cannot be tested effectively.

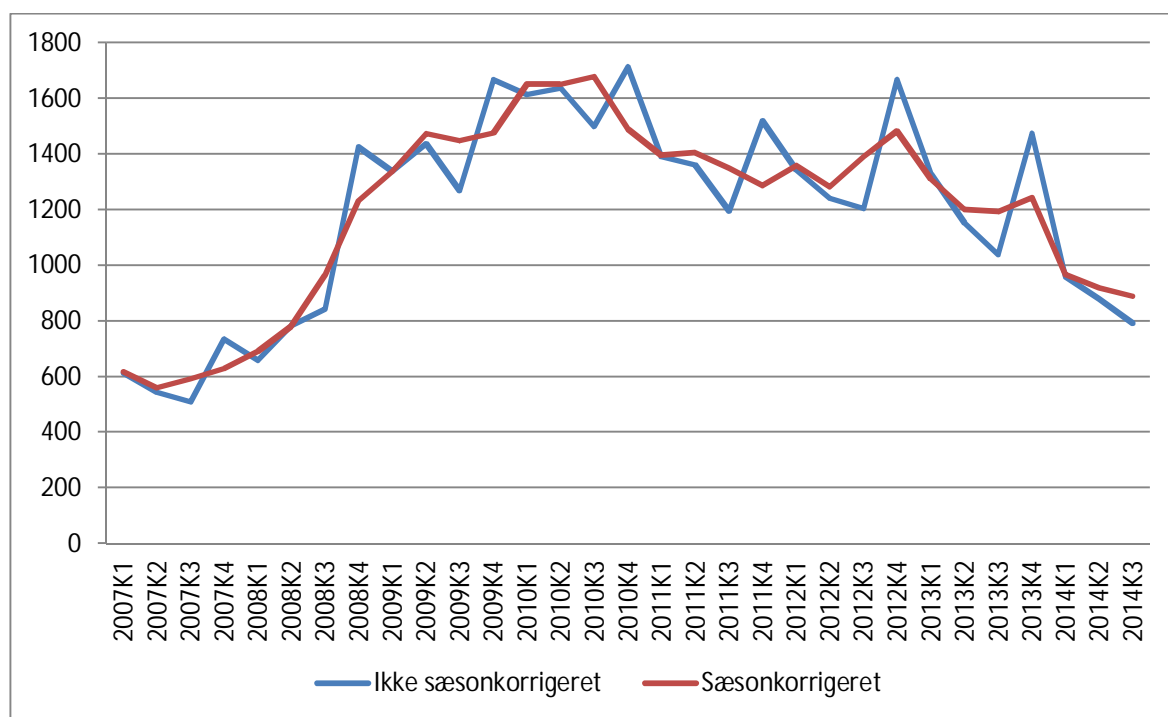
Therefore, the overall conclusion on our thesis is that the auditor must have more focus on the risk assessment, the process and the control environment during the audit. This will increase the quality of the auditors' going concern documentation significantly. Furthermore, we have come to the conclusion that the auditors assessment of resources and competences is of utmost importance, and especially in those cases where special legislation or complicated financial instrument are included.

2 Indledning

Siden 2008 har ordet "Finanskrisen" været en del af dagligdagen i det internationale samfund, og ikke mindst i Danmark, som har været hårdt ramt af konkurser. Dette dels i de primære erhverv, men også i den finansielle sektor, som før krisens start havde en meget lempelig og i nogle tilfælde uansvarlig procedure for kreditgivning. Som konsekvens heraf er der i samfundet opstået en "kreditklemme", som har medført, at likviditet er blevet en kritisk ressource for virksomhederne.

Manglen på likviditet i virksomhederne og den generelle økonomiske afmatning har medført, at et stort antal virksomheder er gået konkurs under krisen. Først i juni 2014 er antallet af konkurser ved at nærme sig niveauet fra før krisens start.

Nedenstående Figur 1 viser udviklingen i antal konkurser for perioden 2007 til og med 3. kvartal 2014. Som det ses, har konkurserne efter krisen start været på et højt niveau, og antallet af konkurser vil også i 2014 overgå niveauet fra 2007.

Figur 1: Udvikling i antal konkurser i perioden 1. kvartal 2007 til 3. kvartal 2014 (1)

Når et selskab går konkurs, har offentligheden fokus på, om konkursen kunne være undgået, og hvem der kan gøre ansvarlig herfor. I den forbindelse kommer revisor ofte ind i billedet som en af de ansvarlige, hvis der ikke er nævnt noget omkring going concern-problemer i påtegningen, for hvorfor kan et selskab med en blank revisionspåtegning gå konkurs, umiddelbart efter regnskabet er aflagt?

Det har været til stor offentlig debat, og der er lavet flere undersøgelser herom. Fortolkningerne af undersøgelserne er vidt forskellige, idet der fra den ene side er en del kritik, mens branchens repræsentanter generelt synes, at revisor i væsentligt omfang afdækker going concern-

problemer via forbehold i påtegningen eller ved henvisning til regnskabets noter via en supplerende oplysning(2 s. 4).

Ud over at branchen har været ude at forsvare revisors arbejde samt gjort yderligere opmærksom på forventningskløften mellem kravene til en revision og regnskabsbrugerens opfattelse af en revision, har Revisortilsynet sat fokus på going concern ved at indføre obligatoriske tjek af konkursramte virksomheder i forbindelse med kvalitetskontrol i revisionsvirksomhederne.

Når revisor går ud og forsvare deres arbejde på denne måde, og endvidere prøver at reducere forventningskløften mellem revisor og regnskabsbruger, er det yderst vigtigt, at revisor også lever op til den kvalitet, som der bliver henvist til i den offentlige debat, men er det også tilfældet?

I forbindelse med Revisortilsynets kontrol af de danske revisionsvirksomheder har der i 2010-12-kontrollerne været særlig fokus på virksomheder, som er gået konkurs op til 18 måneder efter det sidste påregnede regnskab. Ud fra branchens deltagelse og standpunkter i den offentlige debat, er det vores opfattelse, at revisionen af going concern må være et område, hvor medlemmerne af FSR - Danske Revisorer har haft ekstra fokus på at have en tilstrækkelig og egnet revisionsdokumentation.

I 2010 er der ved gennemgang af enkeltsager konstateret mangelfuld dokumentation for going concern i 12 sager, som er sendt til afgørelse i Revisornævnet, mens 3 sager er afsluttet med påtale og fornyet kontrol, samt en sag med påtale uden fornyet kontrol. Endvidere har enkelte revisionsvirksomheder fået anbefalet at ændre virksomhedernes procedure for revision af fortsat drift for fremadrettet at styrke dokumentationen(3).

I 2011 er der ved gennemgang af enkeltsager konstateret mangelfuld dokumentation for going concern i 16 sager, som er sendt til afgørelse i Revisornævnet, mens 2 sager er afsluttet med påtale(4).

I 2012 er der ved gennemgang af enkeltsager konstateret mangelfuld dokumentation for going concern i 14 sager, som er sendt til afgørelse i Revisornævnet, mens 22 sager er afsluttet med påtale(5).

	1 revisor	2-10 revisorer	11-30 revisorer	+ 30 revisorer	i alt
Kontrolleret 2011	86	123	54	46	309
Indberettet 2011	10	2	2	2	16
Kontrolleret 2012	98	205	72	114	489
Indberettet 2012	7	1	5	1	14
Andel i % 2011	12 %	2 %	4 %	4 %	
Andel i % 2012	7 %	0 %	7 %	1 %	

Tabel 1: Resultater fra Revisortilsynets kvalitetskontrol mht. indberetning af mangler vedrørende revisionen af going concern

Ud fra tilsynets redegørelse kan det ikke entydigt konkluderes, at indberetningerne ligger ved en bestemt type revisionsvirksomheder, ligesom at en stor revisionsvirksomhed (BDO) er blevet udtaget til ekstra kvalitetskontrol grundet væsentlige fejl i enkeltssager. Det må derfor nærmere antages, at revisorerne generelt har brug for mere fokus på going concern igennem revisionsprocessen.

I november 2014 er resultatet af kvalitetskontrollen for 2013 offentliggjort. Kontrollen viser fortsat, at en af de hyppigste fejlkilder på enkeltssagsniveau er utilstrækkelig dokumentation for revisionen af going concern-forhold. Endvidere er 17 revisorer indberettet for Revisornævnet i 2013 som følge af mangler vedrørende going concern-forhold. Kontrollen underbygger dermed, at emnet fortsat er yderst aktuelt (6).

Derudover indikerer analysen fra FSR - Danske Revisorer og Beierholm omkring påtegninger på konkursramte selskaber i 2011, at der stadig er plads til forbedringer i forhold til påtegningen. Det indikerer, at der er et behov for yderligere fokus på, hvordan revisor håndterer udfordringerne og undgår faldgruberne, som opstår i revisionsprocessen, herunder at sikre en tilstrækkelig og egnet revisionsdokumentationen. Analysen viser, at der hverken er givet forbehold eller supplerende oplysninger vedrørende going concern i påtegningen af det sidst udgivne regnskab i hele 59 % af selskaberne, som gik konkurs i 2011. Analysen viser, at for 40 % af de konkurser, som skete inden for 1 år efter balancedatoen, hverken havde et forbehold eller en supplerende oplysning i den seneste revisionspåtegning (7). Dette er kun en indirekte indikation på, at der er mangler i revisors dokumentation, idet det ikke ud fra analysen kan fastslås, om der foreligger en tilstrækkelig dokumentation for going concern, og om det er en rigtig påtegning, der er givet på regnskabet uanset dens udformning.

I vores indledende analyse af problemstillingen har vi identificeret, at en række store virksomheder ikke har haft styr på deres interne procedurer. Det har medført, at de ikke har identificeret væsentlige regnskabsmæssige nedskrivninger og mulige tab i tide, så ledelsen ikke har kunnet handle herpå inden konsekvenserne blev livstruende for virksomheden. Flere større konkurser kan henledes til sådanne svigt i interne procedurer, fx E. Pihl og Søn A/S, og ikke mindst størstedelen af de banker, der er gået konkurs under krisen. Vi finder derfor et behov for at sætte yderligere fokus på going concern i revisionsprocessen. Behovet herfor er igen

tydeliggjort. I november 2014 har en stor børsskandale igen ramt Danmark ved konkursen i OW Bunker A/S, som ligeledes kan henledes til en række svagheder og mangler i de interne procedurer omkring risikoafdækning og opfølgning på de finansielle forhold i koncernens datterselskaber.

På baggrund af ovenstående kan det konkluderes, at revisionsbranchen har en udfordring omkring inddragelse af going concern i revisionsprocessen, da mangler i interne procedurer har medført en række store konkurser i det danske erhvervsliv. Endvidere viser Revisortilsynets kvalitetskontrol, at kvaliteten af revisors dokumentation og revision af going concern har behov for at blive forbedret. Det er derfor yderst relevant og aktuelt at sætte fokus på selve revisionsprocessen i forhold til going concern, således at revisor får afdækket de udfordringer og faldgruber, der er ved inddragelse af going concern igennem hele revisionsprocessen.

2.1 Problemformulering

For afhandlingen opstilles følgende problemformulering:

Hvordan håndterer revisor udfordringer og faldgruber vedrørende going concern i revisionsprocessen?

For at kunne nå frem til en dækkende besvarelse af ovenstående, opstilles følgende arbejdsspørgsmål:

1. Hvordan defineres "going concern" i forhold til den gældende regnskabsmæssige regulering, og hvad er revisors ansvar i forhold til revisionen af going concern?
2. Er der nogle overordnede tendenser i relation til virksomheder, der går konkurs, og revisors eventuelle anmærkninger i revisionspåtegningen og indikationer i de seneste årsregnskaber?
3. På hvilke tidspunkter i revisionsprocessen skal overvejelserne omkring going concern indgå?
4. Kunne et bedre kendskab til Tønder Bank A/S og dens omgivelser have sikret en bedre revision, herunder sammenligning af nøgletal med øvrige sammenlignelige banker?
5. Kan der ud fra undersøgelsen af revisors arbejde i Tønder Bank A/S-sagen identificeres væsentlige udfordringer og faldgruber vedrørende going concern?
6. Kan der drages paralleller i forbindelse med revisionsprocessen af going concern mellem konkursen i Tønder Bank A/S og OW Bunker A/S?

2.2 Afgrænsning

Som det fremgår af problemformuleringen, har vi valgt at sætte fokus på revisionsprocessen fra revisors synsvinkel. Vi vil fokusere på, hvornår og hvordan going concern inddrages i processen, og de udfordringer og faldgruber, som revisor hovedsagligt vil blive udfordret af i revisionsprocessen. Derfor afgrænses specialet fra ledelsens ansvar og de problemstillinger/faldgruber, som ledelsen står overfor vedrørende going concern. Problematikken i forhold til ledelsen vil blive behandlet i det omfang, det er relevant for at belyse specialets emne, men vil ikke blive uddybet yderligere.

I lighed med overstående har vi valgt ikke at koncentrere os om regnskabsbrugers synsvinkel. Specialet er derfor afgrænset fra, hvordan regnskabsbrugeren skal forholde sig til revisors arbejde og påtegning. Der vil dog blive inddraget enkelte eksempler for at opnå en bedre forståelse af formålet med revisors arbejde. Specialet vil heller ikke have fokus på, hvordan regnskabsbrugeren kan identificere going concern-problemer ud fra de lovpligtige oplysninger, som fremgår af det eksterne årsregnskab. Specialet vil indeholde analyser af regnskaber og anden finansiel information i det omfang, det er relevant i forhold til revisionsprocessen eller for at belyse udfordringer og faldgruber i forbindelse med revisionen af going concern.

Specialet vil også være afgrænset fra drøftelsen af et eventuelt retsligt efterspil som følge af, at revisor ikke har overholdt den gældende lovgivning, herunder god revisionsskik i forbindelse med revisionen af going concern. Der vil således ikke være fokus på eventuelle erstatningsager, straffesager eller disciplinærsager over for revisor. Vi vil dog inddrage enkelt afgørelser og notater, som er udarbejdet i forbindelse med sådanne sager, for at aktualisere de udfordringer og faldgruber, som vi har identificeret i vores analyse af revisionsprocessen vedrørende revisionen af going concern.

Specialet er afgrænset fra speciallovgivning i forhold til revision af finansielle virksomheder. Specialet indeholder kun henvisninger til speciallovgivning, hvor det har indflydelse på going concern i revisionsprocessen.

I forbindelse med going concern-problemstillingerne er der fra revisors side flere typer af erklæringer, som problemstillingen skal omtales i. Vi har valgt at afgrænse os fra alle erklæringstyper, herunder også ISA 700, ISA 705 og ISA 706. Det er vigtigt at fremhæve, at erklæringsafgivelsen ikke er i fokus i specialet, men inddrages i det omfang, det er relevant for at opnå en forståelse for de handlinger, der skal inddrages i revisionsprocessen.

I den indledende undersøgelse af problemstillingen har vi valgt at inddrage en analyse 25 selskaber med fokus på at identificere udfordringer og faldgruber, som revisor kan have haft i forbindelse med revisionen. Vi har haft fokus på selskaber, som har været omtalt i medierne, enten fordi de er gået konkurs, eller fordi der har været stor omtale i medierne omkring selskabernes evne til at fortsætte driften. Analysen har til formål at give et grundlag for at diskutere og identificere udfordringer og faldgruber, således at de kan inddrages i beskrivelsen og analysen af revisionsprocessen. Analysen har endvidere haft det formål at opnå en bedre forståelse for, hvordan going concern-problemer opstår og identificeres i de enkelte selskaber, samt identifikation af overordnede tendenser.

Ovenstående analyse har dannet grundlag for udvælgelsen af Tønder Bank A/S som vores fokus i forhold til specialets empiriske del omkring belysning af faldgruber og udfordringer i forbindelse med revisionsprocessen.

Grundet den dramatiske udvikling omkring OW Bunker A/S har vi valgt at inddrage casen i et begrænset omfang for at aktualisere specialet. Afsnittet er begrænset fra en dybdegående

analyse, og har udelukkende til formål at belyse årsager til konkursen i forhold til revisionsprocessen og efterfølgende sammenligne tendenserne med Tønder Bank A/S.

Litteraturindsamlingen til specialet er afsluttet den 20. november 2014, datoen er inkluderet.

2.3 Rapportstruktur

Tabel 2 viser sammenhængen mellem arbejdsspørgsmålene fra afsnit 2.1 og de resterende kapitler i specialet.

Arbejdsspørgsmål	Beskrivelse af indhold	Kapitel
	Executive summary	1
	Indledning, problemformulering, afgrænsning og rapportstruktur	2
1	Indledende definition af going concern-begrebet, herunder fokus på den regnskabsmæssige regulering	3
2	Overordnet analyse af 25 selskaber for at identificere udfordringer og faldgruber vedrørende going concern, som skal indgå i revisionsprocessen	4
3	Beskrivelse af revisionsprocessen med fokus på going concern	5
4 og 5	Analyse af Tønder Bank A/S, herunder de seneste 5 årsregnskaber – med fokus på at belyse vigtigheden heraf i forhold til revisionsprocessen og efterfølgende fokus på identificerede forhold i sammenhæng med revisionsprocessen	6
6	Analyse af OW Bunker A/S og sammenligning heraf til Tønder Bank A/S for at vurdere, om der er sammenfaldende forhold i revisionsprocessen	6.5
	Konklusion	7

Tabel 2: Sammenhæng mellem arbejdsspørgsmål og specialets indhold.

3 Definition af begrebet going concern

Going concern er det grundlæggende princip inden for regnskabsreguleringen, og kan på dansk oversættes til fortsat drift. I praksis betyder det, at der er tale om en igangværende virksomhed. I forhold til regnskabsreguleringen aflægges alle regnskaber som udgangspunkt efter going concern-princippet, medmindre andet fremgår af regnskabet, hvilket eksempelvis kunne være selskaber under en solvent likvidation. I forhold til at definere, hvornår en virksomhed er going concern, er det væsentligste parameter at sikre, at der ikke i det kommende år kan fremkomme forhold, som vil betyde, at selskabet ikke har tilstrækkelig likviditet til at fortsætte driften. Det er således ledelsens opgave at vurdere, om det er sandsynligt, at der opstår situationer, som vil medføre, at virksomheden ikke har tilstrækkelig likviditet til at gennemføre driften i det kommende år, inden der kan aflægges et regnskab under forudsætning af going concern.

I regnskabet har going concern den betydning, at regnskabet aflægges under forudsætning af, at driften fortsætter. Derved er aktiverne værdiansat under forudsætning af, at de fremadrettet skaber indtjening. Det betyder, at aktiverne kan værdiansættes i forhold hertil, hvilket ofte medfører en højere værdi, end hvis aktiverne skulle værdiansættes til realisationsværdien. Det samme gælder for forpligtelser, som i nogle tilfælde vil skulle indfries til en højere værdi, såfremt de opsiges inden udløb. Dette vil typisk være gældende for finansielle leasingkontrakter, eller langfristede lån med særlige indfrielsesvilkår. Derfor vil størrelsen af selskabets forpligtelser også ændre sig i tilfælde af, at virksomheden ikke er going concern.

3.1 Årsregnskabsloven

I Danmark reguleres de overordnede principper for aflæggelse af årsrapporter i årsregnskabsloven (ÅRL). I dette afsnit vil der kort blive redegjort for de mest relevante paragraffer i forhold til specialets emne "Going Concern".

Ved aflæggelse af en årsrapport fremgår det af ÅRL § 8, at det er den ansvarlige ledelse, som har ansvaret for at aflægge en årsrapport i overensstemmelse med lovgivningen samt eventuelle yderligere krav, jf. vedtægter m.v. Det er således ledelsens ansvar, at årsrapporten er udarbejdet således, at den har det minimums informationsniveau, som den gældende lovgivning kræver. Dette skal ledelsen endvidere bekræfte i en påtegning på årsrapporten i henhold til ÅRL § 9.

Af kapitel 3 i ÅRL fremgår en række grundlæggende krav til udarbejdelsen af årsrapporter i overensstemmelse med loven. Af ÅRL § 11 fremgår det, at årsregnskabet skal give et retvisende billede af virksomhedens aktiver og passiver, finansielle stilling samt resultatet. Endvidere fremgår det, at ledelsesberetningen skal udvise en retvisende redegørelse for de forhold, som beretningen omhandler. Det er vigtigt at fremhæve, at det af ÅRL § 11, stk. 2 fremgår, at der skal inddrages yderligere oplysninger end de i loven krævede, hvis det er en nødvendighed, for at regnskabet giver et retvisende billede. I henhold til ÅRL § 11, stk. 3. kan bestemmelserne i ÅRL ligeledes fraviges, hvis det vil medføre, at regnskabet ikke giver et retvisende billede i overensstemmelse med ÅRL § 11, stk. 1.

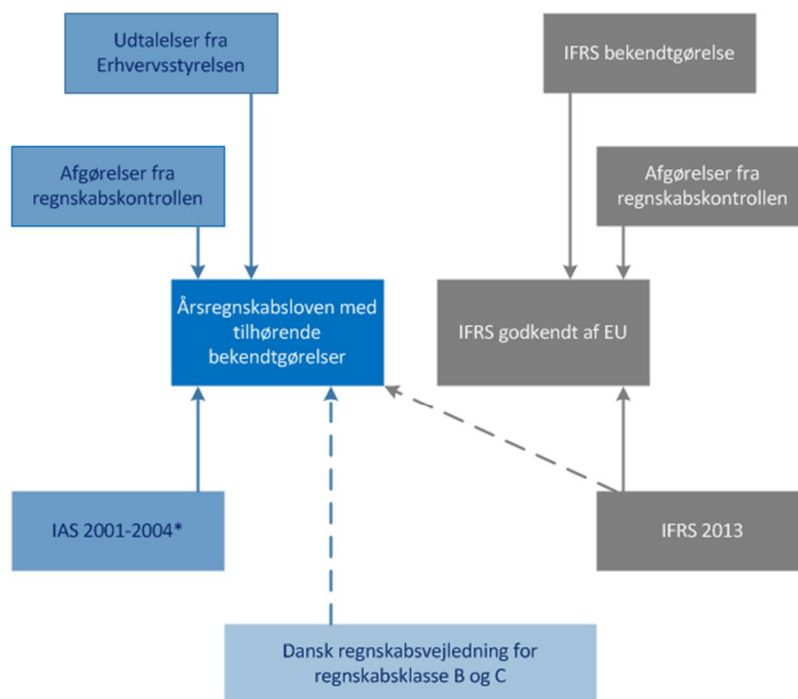
I forhold til specialet er det ligeledes relevant at fremhæve en række af årsregnskabslovens grundlæggende forudsætninger i forhold til aflæggelsen af årsrapporten. Af ÅRL § 13, punkt 4 fremgår således:

”Driften af en aktivitet formodes at fortsætte (going concern), medmindre den ikke skal eller ikke antages at kunne fortsætte. Afvikles en aktivitet, skal klassifikation og opstilling samt indregning og måling tilpasses med denne afvikling.”

Dermed skal årsregnskabet som hovedregel aflægges efter going concern-princippet. Hvis virksomheden ikke aflægges årsregnskabet for den samlede virksomhed eller en aktivitet efter going concern-princippet, skal værdierne opgøres til realisationsværdien, som må antages at være lavere end værdien ved fortsat drift. Det er her vigtigt at fremhæve, at hvis eksempelvis en aktivitet ophører, vil det medføre, at aktiviteten skal præsenteres som en ophørende aktivitet under en særskilt post i regnskabet. Selskabets fortsættende aktiviteter skal præsenteres i henhold til den sædvanlige regnskabspraksis, som om hele virksomheden er going concern. Under forudsætning af at den resterende drift kan fortsættes, er der samlet ikke going concern-problemer for virksomheden. Dermed skal det samlede regnskab aflægges efter going concern-princippet med den tilføjelse, at der er særlige oplysningskrav til de ophørende aktiviteter (8).

3.2 Standarder og fortolkningsbidrag

I Danmark er der valgfrihed mellem aflæggelse af årsregnskab efter ÅRL og IFRS. Nedenstående illustration viser fortolkningsbidrag m.v. til de to aflæggelsesformer:

*Gældende IFRS kan ikke på alle punkter anvendes til udfyldelse af bestemmelserne i ÅRL. IFRS anno 2013 kan ikke på alle punkter anvendes til udfyldelse af bestemmelserne i årsregnskabsloven. Som hovedregel anvendes i stedet IAS 2001-2004.

Figur 2: Fortolkningsbidrag til ÅRL og IFRS (Egen tilvirkning) (9 s. 39)

I specialet har vi anvendt de senest opdaterede IAS-/IFRS-standarder, da der i forhold til specialets emne ikke er væsentlige forskelle på standarderne og fortolkningsbidragene til ÅRL. I forhold til emnet "Going concern" er det relevant kort at inddrage IAS 1 (præsentation af årsregnskaber) og IAS 10 (begivenheder efter regnskabsårets udløb). Endvidere er det i forhold til årsregnskabsloven relevant at præcisere sammenhængen mellem ledelsesberetningen og noterne i årsregnskab, således at beskrivelser af eksempelvis usikkerheder m.v. præsenteres korrekt. Endvidere vil der kort blive kommenteret på historiske ændringer i forhold til de tidligere danske regnskabsvejledninger.

3.3 Periode for vurdering af going concern

Ud fra det forhold, at der ikke er væsentlige forskelle på fortolkningen af den periode, som ledelsen, og dermed også revisor udtaler sig om, har vi valgt at fokusere på IAS 1, som bruges til fortolkning under IFRS. I forhold til diskussionen heraf inddrages tidligere praksis fra regnskabsvejledning.

I IAS 1 er going concern beskrevet under afsnit 25 og 26. IAS 1, afsnit 25, kommer med følgende fortolkning til udarbejdelse af årsrapporten:

- Ledelsen skal foretage en vurdering af virksomhedens evne til at fortsætte driften.
- Regnskabet skal udarbejdes efter going concern-princippet med mindre driften ophører, eller der ikke er et realistisk alternativ hertil.
- Ved væsentlig usikkerhed om going concern, skal ledelsen oplyse om disse forhold og begivenheder i årsregnskabet.
- Hvis regnskabet ikke udarbejdes under going concern skal ledelsen oplyse, hvorfor dette er valgt, og hvad årsagen er til at virksomheden ikke anses som going concern.

Omkring den periode ledelsens going concern-vurdering skal omfatte kommer IAS 1, afsnit 26, med følgende fortolkninger i forhold til fastsættelse af perioden:

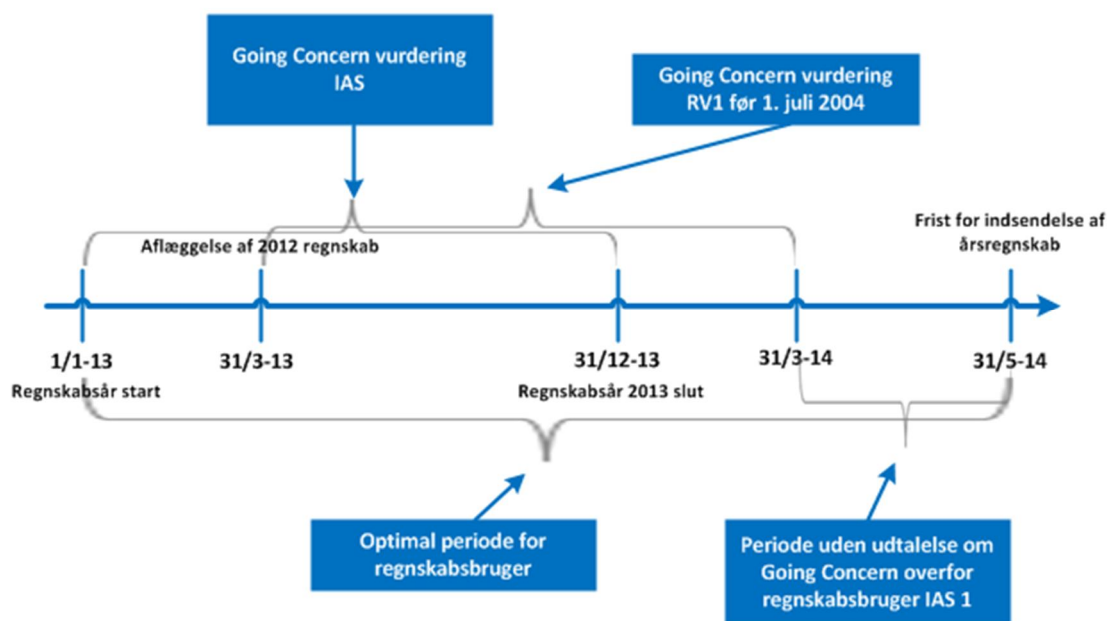
- Der skal tages hensyn til al given information om fremtiden, dog mindst 12 måneder efter regnskabsårets udløb, ligesom det fremhæves, at perioden gerne må være længere.
- Vurderingens omfang afhænger af virksomhedens lønsomhed – positiv drift, og om adgangen til økonomiske ressourcer.
- Ved indikationer på mulige problemer skal der udarbejdes en mere omfattende analyse, som bl.a. fokuserer på løbende indfrielse af kortfristede forpligtelser, finansiering af varebeholdninger og debitorer, lønsomheden i driften og mulige finansieringskilder (10 s. 3).

Ud over at going concern omtales i IAS 1, som primært omhandler præsentation i årsrapporten, er det også relevant at inddrage IAS 10 vedrørende efterfølgende begivenheder. I forhold til standarden skal det fremhæves, at den kræver, at virksomheden ikke udarbejder sit årsregnskab efter going concern-princippet, hvis begivenheder efter regnskabsårets udløb indikerer, at going concern-forudsætningen ikke er realistisk. Af IAS 10, afsnit 14, 15 og 16, fremgår ovenstående punkter, ligesom det fremgår, at indikationer på going concern-problemer i den efterfølgende periode kan være en væsentlig nedgang i de driftsmæssige resultater eller en negativ ændring i

forhold til selskabets finansielle stilling, eksempelvis et stort tab på et tilgodehavende eller opsigelse af en kreditfacilitet. Standarden præciserer ligeledes, at der ved en ændring af aflæggelsesprincippet fra going concern til ikke going concern vil medføre en fundamental og gennemgribende ændring af grundlaget for regnskabsaflæggelsen. Den mest fundamentale indvirkning på regnskabet vil i de fleste tilfælde være ændringerne i værdiansættelsesmetoderne (11 s. 2).

Omfanget af den periode, som ledelsens going concern-vurdering skal omfatte, har indtil 1. juli 2004 fremgået af regnskabsvejledning 1 og regnskabsvejledningen for mindre virksomheder, at going concern skal vurderes for en periode på minimum 12 måneder efter godkendelsen af årsregnskabet. Dette er i 2004 ændret, således at vejledningen er i overensstemmelse med IAS 1, og dermed "kun" omfatter en periode på 12 måneder fra den seneste balancedag.

Ved aflæggelse af kalenderårsregnskab fremgår perioderne af nedenstående model. Vi har fundet det relevant at inddrage den periode i figuren, hvor der ikke er offentliggjort et årsregnskab, som udtaler sig om going concern frem til aflæggelsen af det næste årsregnskab, for senere i afsnittet at vurdere hensigtsmæssigheden af den fastsatte periode for vurderingen.

Figur 3: Perioden ledelsen og revisor skal udtale sig om (Egen tilvirkning)

Ovenstående illustration viser, hvilke periode ledelsen og dermed også revisor skal udtale sig om. I IAS 1 står der, at perioden er minimum 12 måneder fra balancedagen, men ikke begrænset hertil. Det kan ud fra den forholdsvis svage formulering være vanskeligt at lave en eksakt vurdering af, hvornår ledelsen bør gå ud over perioden på 12 måneder. Det må antages at gøre sig gældende, hvis virksomheden allerede på tidspunktet for aflæggelsen ved, at de eksempelvis har fået opsagt en stor kontrakt til udløb 16 måneder efter regnskabsårets udløb. Revisor skal ifølge ISA 570 anlægge sin vurdering på baggrund af den af ledelsen vurderede periode, dog skal

perioden som minimum være på 12 måneder efter balancedagen. Det betyder, at revisor har pligt til at udvide perioden for vurderingen af going concern, såfremt ledelsen har valgt at inddrage forhold ud over minimumsperioden på 12 måneder.

I forhold til fastsættelse af perioden på minimum 12 måneder, ønsker vi kort at inddrage en diskussion heraf. For at gøre en sådan diskussion mere nuanceret er det relevant at se på, hvem den har betydning for.

I det offentliggjorte årsregnskab har oplysningerne primært til formål at give regnskabsbrugeren tilstrækkelige informationer til, at de kan træffe velbegrundede økonomiske beslutninger på baggrund heraf, herunder at de har den nødvendige indsigt for at vurdere virksomhedens mulighed for at fortsætte driften frem til næste regnskabsaflæggelse. Set fra regnskabsbrugers perspektiv vil den optimale minimumsperiode i forhold til ledelsens, og dermed også revisors, vurdering af going concern i forbindelse med aflæggelse af årsregnskabet være en periode på op til 17 måneder. I dag vil det betyde, at der senest ved udløbet af minimumsperioden for vurdering af going concern vil være offentliggjort et nyt årsregnskab. Det vil således sikre, at regnskabsbrugeren på alle tidspunkter kan trække et årsregnskab, hvori ledelsen og revisor har forholdt sig til going concern indtil det næste regnskab aflægges, dog under forudsætning af, at ledelsen overholder de gældende tidsfrister for indberetning af årsrapporten. Hvis minimumsperioden blev ændret til 17 måneder, vil det efter vores opfattelse styrke regnskabsbrugers grundlag for at træffe korrekte og velbegrunde økonomiske beslutninger på baggrund af årsregnskaberne.

På trods af at en udvidelse af minimumsperioden vil give et væsentligt forbedret oplysningsgrundlag til regnskabsbruger, skal ledelsen og revisor i henhold til gældende lovgivning kun forholde sig til en 12-måneders periode efter balancedagen. Dette skyldes efter vores vurdering primært 3 forhold:

1. En ekstra administrativ byrde i form af et øget tidsforbrug – eksempelvis på budgetter, som oftest dækker et enkelt regnskabsår, men for at inddrage denne ekstra periode vil skulle omfatte yderligere 5 måneder.
2. Stille yderligere krav til selskabernes forhandlinger med pengeinstitutterne omkring forlængelse af bankengagementer, da de skal dække en længere periode.
3. Revisionen vil blive mere omkostningskrævende, da revisor skal udføre yderligere arbejde for at vurdere den ekstra periode.

Endvidere vil usikkerheden og skønnet i forhold til de økonomiske oplysninger, som vurderingen bygger på, blive forøget. Det er helt naturligt, at usikkerheden bliver større, når perioden forlænges, da prognoseusikkerhed som udgangspunkt stiger i takt med, at perioden bliver længere. Det vil derfor kræve ekstra arbejde at reducere usikkerheden.

Det er på baggrund af ovenstående vores vurdering, at perioden er valgt ud fra hensyntagen til, at en udvidelse vil være en økonomisk belastning for virksomhederne. Det skyldes, at det vil kræve ekstra dokumentation at afdække den forlængede periode. Det fremgår af IAS 1, at der

skal tages hensyn til al tilgængelig information ved vurdering af going concern, hvorfor det må antages, at ledelsen ikke kan skjule væsentlige going concern-usikkerheder, som er kendte, men ligger ud over et år i forhold til balancedagen. Denne oplysningspligt giver regnskabsbruger en vis sikkerhed i perioden frem til næste regnskab, men ikke i samme omfang, som den periode, der var dækket af tidligere regnskabsvejlednings minimumskrav.

3.4 Niveau for vurdering af going concern

I forhold til vurdering af going concern, fokuserer ÅRL på hver enkelt aktivitet, mens IFRS i henhold til IAS 1 udtrykker going concern-overvejselsen i forhold til den enkelte virksomhed. ÅRL § 13, punkt 4, udtrykker sig således:

”Driften af en aktivitet formodes at fortsætte (going concern)...”

mens IAS 1 punkt 25 udtrykker:

”En virksomhed skal udarbejde årsregnskabet på en going concern-basis...”

Ud fra definitionen af aktivitet og virksomhed er det vores opfattelse, at en aktivitet enten kan være en afgrænset del af en virksomhed eller udgøre en samlet virksomhed, som kun har en aktivitet. Aktivitetsbegrebet har løbende været omtalt i artikler m.v. fx i Jesper Seehausens artikel, going concern (1) – ledelsens ansvar i relation til going concern (12 s. 12). Her vurderer han, at ÅRL anses på aktivitetsniveau, hvilket vi fuldt ud kan tilslutte os, mens han i henhold til IAS 1 ligeledes konkluderer, at vurderingen skal være på aktivitetsniveau.

Vi fortolker teksten i IAS 1, punkt 25, således, at vurderingen af going concern i henhold til IFRS skal ske på virksomhedsniveau, i forhold til om de enkelte aktiviteter er going concern – ophørende aktiviteter skal vurderes i henhold til IFRS 5, som beskriver de specielle oplysningskrav hertil. Vi har fokus på den samlede virksomhed, hvorfor vi ikke vil komme yderligere ind på kravene i forhold til ophørende aktiviteter.

ÅRL har en lignende forudsætning, jf. § 13, punkt 4:

”Afvikles en aktivitet, skal klassifikation og opstilling samt indregning og måling tilpasses med denne afvikling.”

Dette medfører efter vores fortolkning, at aktiviteten også efter ÅRL skal præsenteres og oplyses særskilt, såfremt den afvikles. Dermed er der på dette punkt sammenhæng mellem IFRS og ÅRL. Ud fra ovenstående analyse af aktivitetsniveau kontra virksomhedsniveau opsummeres hermed vores opfattelse af vurderingen.

Problemstillingen omkring going concern, som specialet primært beskæftiger sig med, vil udelukkende omfatte det samlede årsregnskab, hvor det således er den samlede virksomheds mulighed for at fortsætte driften i 12 måneder fra balancedatoen.

3.5 Regulering i forhold til revisor

I den danske lovgivning er ledelsens ansvar i forhold til revision af årsregnskaber reguleret i ÅRL § 8, hvoraf følgende fremgår:

"... Endvidere har hvert enkelt medlem ansvar for, at årsrapporten, hvis revision er krævet, kan revideres og godkendes i tide."

Ud fra ovenstående uddrag kan det konkluderes, at ansvaret for at revisionen kan gennemføres, ligger ved ledelsen. Reglerne for revisionspligt fremgår af ÅRL § 135 og ÅRL § 135 a. Da specialet primært beskæftiger sig med større selskaber, vil vi ikke kommentere yderligere på, hvilke selskaber, som er omfattet af revisionspligt, og hvilke der kan fravælge revision eller lave et tilvalg af udvidet gennemgang.

I forhold til specialet er det vigtigt at fremhæve ledelsesberetningen, som ikke skal revideres. Det betyder, at revisor ikke har mulighed for at henvise fra påtegningen til indholdet i ledelsesberetningen, hvilket vil blive yderligere omtalt i afsnit 3.5.5.

3.5.1 Revisorloven

Den danske lovgivning for revisorer omfatter overordnet set revisorloven (Lov nr. 468 af 17/06/2008), yderligere krav, jf. dansk revisorlovgivning og erklæringsbekendtgørelsen (BEK nr. 385 af 17/04/2013). Herudover henviser den danske revisorlovgivning til De Internationale revisionsstandarder (ISA'erne), som er udarbejdet af International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB).

Revisorloven er den overordnede danske lovgivning, som regulerer kravene til revisor og godkendte revisionsvirksomheder. I forhold til emnet i specialet, finder revisorloven anvendelse ved revisors påtegning af regnskaber, samt ved afgivelse af udtalelser om ledelsesberetningen, jf. revisorlovens § 1, stk. 2. Af revisorlovens § 16 fremgår, at revisor er offentlighedens tillidsrepræsentant og skal udføre opgaver ifølge lovens § 1, stk. 2, i overensstemmelse med god revisionsskik, som omfatter følgende:

- Udvide nøjagtighed og hurtighed
- Udføre sit hverv med integritet, objektivitet og fortrolighed
- Endvidere skal revisor udvise professionel adfærd og kompetencer
- Samt udføre opgaverne med fornødent omhu.

I revisorlovens § 23 stilles en række krav til revisors dokumentation, således at revisor for enhver erklæring omfattet af § 1, stk. 2, skal udarbejde dokumentation og arbejdspapirer, som dokumenterer grundlaget for den afgivne erklæring.

Til sidst stiller revisorloven krav om, at revisor er underlagt kvalitetskontrol. Til at sikre en kvalitetskontrol i overensstemmelse med revisorlovens regler, stiller loven krav om nedsættelse af et Revisortilsyn, som skal sikre dette. Der skete i forbindelse med den nye revisorlov i 2008 en række opstramninger, således at Erhvervsstyrelsen har det overordnede ansvar for tilsynet med revisionsvirksomhederne, hvilket er i overensstemmelse med EU's 8. direktiv om lovpligtig

revision. I forhold til Revisortilsynet finder vi det væsentligt, at der er foretaget en række opstramninger, således at det fremover er Revisortilsynet, der udpeger kvalitetskontrollanter, hvor det før lovændringen var revisionsvirksomheden selv, der udpegede kvalitetskontrollanterne (13 s. 32). Det er efter vores opfattelse et skridt i den rigtige retning, som er med til at højne kvaliteten og ikke mindst kvalitetskontrollen af godkendte revisionsvirksomheder.

Det sidste væsentlige punkt i forhold til den opdaterede lov er, at den lovpligtige revision fremadrettet skal foretages efter de internationale standarder om revision (ISA'erne). ISA'erne er som tidligere nævnt udarbejdet af IAASB, som hører under International Federation of Accountants (IFAC - Den internationale revisorforening). Den danske version af ISA'erne er oversat af FSR – Danske Revisoreres Revisionstekniske udvalg - og efterfølgende godkendt af EU's oversættelseskomite. På grundlag heraf har vi baseret vores henvisninger til de danske oversættelser af ISA'erne.

3.5.2 Revisionsstandarder

Frem til 1. maj 2011 var revisionerne af danske regnskaber baseret på danske revisionsstandarder (RS'er), som var udarbejdet af FSR. RS'erne var baseret på en oversættelse af ISA'erne, som endvidere var tilføjet yderligere krav ifølge dansk revisorlovgivning.

For at sikre sammenhæng mellem den danske revisorlovgivning og ISA'erne har FSR udarbejdet et supplerende notat om yderligere krav, jf. dansk revisorlovgivning. Dermed foretages en revision i henhold til den danske revisorlovgivning ved brug af ISA'erne suppleret med notatet om yderligere krav, jf. dansk revisorlovgivning.

Overgangen til brug af ISA'erne kan primært henledes til et ønske om at skabe større international gennemsigtighed i forhold til revisionen. Det betyder, at et regnskab helt overordnet bliver revideret efter de samme standarder, mens de enkelte lande har mulighed for at supplere med yderligere krav, som eksempelvis Danmark har valgt.

I forhold til ISA'erne er det relevant kort at nævne det gennemførte "clarity project", som har haft til formål at gøre standarderne mere overskuelige, og samtidig sikre en ensartet opbygning. I forbindelse med projektet er 20 standarder blot ændret til den nye opbygning, mens de resterende 17 ISA'er er ajourført med nye krav til revisors arbejde.

I revisorlovgivningen omtales god revisionsskik flere steder. ISA'erne er efter overgangen hertil udtryk for den opfattelse, som FSR har til det arbejde, som revisor minimum skal udføre for at overholde god revisionsskik. ISA'erne er dermed ikke lovgivning, men derimod anerkendte retningslinjer for revisor, som revisor skal overholde, for at arbejdet er udført i overensstemmelse med god revisionsskik, som der henvises til i lovgivningen.

3.5.3 Øvrige forhold

Til sidst vil vi kort nævne erklæringsbekendtgørelsen, som danner grundlag for rammerne i forhold til revisors erklæring på regnskaber. Bekendtgørelsen indeholder dels krav fra ISA'erne, samt yderligere krav ifølge dansk revisorlovgivning.

Ved revisionen af specifikke områder – eksempelvis going concern - kan der ved ændringer i virksomhedernes omverden blive udsendt notater fra FSR og Erhvervsstyrelsen, med deres holdninger til revisors arbejde under de nye vilkår. Dette har eksempelvis været tilfældet i forbindelse med finanskrisen. Notaterne kan fremhæve særlige risikofaktorer eller præcisere, at tidligere praksis i den nuværende situation ikke anses for dækkende i forhold til revisors afdækning af en væsentlig risiko. På den måde er notaterne med til at stille yderligere krav til revisors arbejde, med fokus på at opnå et tilstrækkeligt og egnet revisionsbevis for specifikke risici.

I marts 2009 offentliggjorde Erhvervs- og Selskabsstyrelsen (Erhvervsstyrelsen) et notat omkring udvalgte revisionsmæssige forhold som følge af de ændrede markedsforhold (finanskrisen). Notatet havde til formål at præcisere og henvise til de punkter i revisorlovgivningen, hvor revisor skulle være ekstra opmærksom henset til de ændrede markedsvilkår. Der fremgik således ikke yderligere krav til revisor i notatet. Notatet opfordrer revisor til at have særlige refleksioner omkring en række forhold, herunder going concern. I forhold til going concern fokuserer notatet på følgende (14):

- Ændrede krav fra långivere
- Fokus på og analyse af relevante prognoser, herunder pengestrømme og resultat
- Gennemgang af betingelser for låneaftaler
- Aftaler omkring finansiering m.v. med tilknyttede virksomheder.

Ovenstående vil blive uddybet i næste kapitel i forhold til, hvordan forholdene inddrages korrekt i revisionsprocessen.

I afsnittet er der inddraget forskelligt materiale, dels lovgivning, men ligeledes standarder og udtalelser m.v. For at give et overblik over retskildeværdien af de forskellige love, vejledninger og notater, har vi lavet nedenstående oversigt:

1. Lovgivning
2. Internationale standarder om revision (ISA'er) inklusiv yderligere krav, jf. dansk revisorlovgivning
3. Revisionsudtalelser
4. Øvrige reguleringer.

I forhold til revisors anvendelse af de enkelte typer af regulering og vejledning er det vigtigt, at revisor er opmærksom på retskildeværdien, da udtalelser og øvrig regulering i forbindelse med revisors anvendelse skal være inden for rammerne i lovgivningen, og ISA'erne.

3.5.4 ISA 570 - Going concern

I dette afsnit vil vi komme ind på ISA 570, som beskriver revisors overordnede mål i forbindelse med revisionen af going concern. Det vil ikke være en detaljeret gennemgang af revisionsprocessen, som vil blive gennemgået og analyseret i næste kapitel. Afsnittet har til formål kort at beskrive de overordnede krav i ISA 570, således at der til slut kan opnås et overblik over de forhold, som en god gennemsnitlig revisor bør inddrage i sin revision af going concern i overensstemmelse med god revisionsskik.

ISA 570 omtaler revisors ansvar i relation til revisionen af going concern. I dette afsnit koncentrerer gennemgangen sig om ISA 570, mens det næste kapitel omkring revisionsprocessen ligeledes inddrager øvrige relevante ISA'er. I forbindelse med det tidligere omtalte "clarity projekt" har ISA 570 kun fået opdateret formatet, og er således ikke blevet udvidet med yderligere krav. Det kan diskuteres, om en opdatering af standarden havde været hensigtsmæssig i forhold til de udfordringer, revisor har været underlagt ved revisionen af virksomhederne under finanskrisen. På den anden siden må det antages, at en gennemsnitlig revisor har de fornødne kompetencer til at tilpasse sine revisioner til nye vilkår i omgivelserne, uden at der sker en yderligere uddybning af standardernes krav.

ISA 570 er opbygget på den måde, at den principielt leder revisor gennem de steps, hvor revisor skal være særligt opmærksom. Således starter ISA 570 med risikovurderingshandling og leder revisor igennem revisionsprocessen.

I forhold til de regnskabsmæssige krav omkring vurderingsperioden for going concern stiller ISA 570 krav om, at revisors vurdering bygger på den af ledelsen vurderede periode, dog minimum 12 måneder fra balancedagen. I revisors gennemgang er det vigtigt at fremhæve, at den skal indeholde en vurdering af, om ledelsen har inddraget alt relevant information, ligesom det er et krav, at revisor forespørger til, om ledelsen har kendskab til forhold, som ligger efter ledelsens vurderingsperiode.

3.5.5 Præsentation af betydelige usikkerheder i årsregnskabet

Tidligere i dette kapitel har vi omtalt, at der i IAS 1 er krav omkring omtale af væsentlig usikkerhed omkring going concern i årsrapporten. Vi har valgt kort at inddrage IAS 1 under reguleringen i forhold til revisors arbejde, idet vi har konstateret, at flere revisorer ikke er opmærksomme på denne faldgrube, når de i påtegningen henviser til de afsnit, hvor regnskabsmæssige skøn og usikkerheder beskrives.

I forbindelse med ændring af årsregnskabsloven i 2008, har der i Danmark været en del debat omkring præsentationen af sådanne oplysninger i årsrapporten. Tidligere har det være kutyme at have beskrivelsen i ledelsesberetningen, som i henhold til de danske revisionsstandarder var omfattet af revisionen. Modsat har IFRS internationalt set krævet, at beskrivelserne var en del af noterne til årsregnskabet.

I forhold til de danske årsrapporter har FSR i december 2009 valgt at præcisere Regnskabsteknisk udvalg og Revisionsteknisk udvalgenes fortolkning af ÅRL § 99, som blandt

andet stiller krav omkring beskrivelse af usikkerhed ved going concern i ledelsesberetningen. Det er udvalgets konklusion, at årsregnskabet skal indeholde en beskrivelse af usikkerheder, herunder going concern, når det er væsentligt for, at årsregnskabet giver regnskabsbrugeren et retvisende billede. Det er udvalgets opfattelse, at beskrivelsen bør være i noterne, og gerne som en af de første noter, ligesom oplysningerne skal gengives i ledelsesberetningen, for at den opfylder kravene til at give en retvisende redegørelse. Det er dog udvalgenes opfattelse, at der i den ene del kan laves en henvisning til den anden del (15). Hvis regnskabet aflægges efter IFRS, er det i henhold til IAS 1 og IAS 10 et krav, at oplysningerne er beskrevet fyldestgørende i noterne.

Vigtigheden i ovenstående skyldes, at revisor udelukkende kan henvise til revideret information i sin påtegning. Der kan også opstå situationer, hvor oplysningerne skal fremgå af årsregnskabet for at det giver et retvisende billede, uden at forholdene er så kritiske, at revisor skal henvise hertil. Grunden til denne opbygning er, at regnskabsbrugeren skal være sikker på, at forholdene er overvejet i forbindelse med revisionen, og de skal derfor fremgå af det reviderede regnskab, og ikke blot af ledelsesberetningen, som ikke er omfattet af revisionen, men blot en udtalelse, som sikrer, at den er i overensstemmelse med årsregnskabet.

Henset til at ledelsesberetningen ikke revideres, er det vores opfattelse, at revisor bør være særligt opmærksom på, at der laves korrekte henvisninger. Ved forkerte henvisninger og inkonsistens kan der opstå spørgsmålstejn omkring kvaliteten og omfanget af revisors arbejde, og dermed det retvisende billede i årsregnskabet.

Vi har valgt at afrunde dette kapitel med ovenstående problemstilling, da den kan være relevant for flere af vores eksempler, da revisor i løbet af revisionsprocessen skal være opmærksom på, om de identificerede forhold er af en sådan karakter, at der som minimum skal laves en beskrivelse af skønnet eller usikkerheden i noterne til årsregnskabet, og i yderste konsekvens laves en henvisning hertil fra revisors påtegning.

4 Indledende analyse af regnskaber

Til brug for vores teoretiske og empiriske del af specialet har vi vagt at foretage en indledende analyse, for at kunne inddrage eksempler i den teoretiske del, og samtidig er den indledende analyse blevet brugt til at udvælge Tønder Bank A/S, som vi senere sætter fokus på. Vi har valgt at fokusere på datagrundlag for analysen på virksomheder, som har været omtalt i den landsdækkende presse eller alternativt den lokale presse i et geografisk område, for at sikre, at der sandsynligvis ville have været offentlig interesse, og dermed måske også en debat om kvaliteten af revisors arbejde. Baggrunden for udvælgelsen af virksomhederne er, at de enten er gået konkurs eller alternativt er omtalt med økonomiske problemer i perioden 2008 og frem til 30. juni 2014. Vi har primært, men ikke udelukkende, haft fokus på større selskaber, da en konkurs eller økonomiske problemer i denne type selskaber er komplekse, og derfor kan belyse flere udfordringer og faldgruber i forhold til revisionsprocessen. Det er endvidere oplagt at fokusere på større virksomheder, da svigt eller mangler i det interne kontrolmiljø, i værste tilfælde kan medføre væsentlige økonomiske problemer og i yderste konsekvens en konkurs.

På baggrund af ovenstående udvælgelsesmetode har vi udvalgt 25 selskaber, hvor vi har inddelt selskaberne efter, om de er igangværende, gået konkurs inden 12 måneder efter seneste skæringsdato og gået konkurs senere end 12 måneder efter seneste skæringsdato. Herudover har vi analyseret på en række overordnede karakteristika i forhold til at identificere mulige udfordringer og faldgruber, som kan have indflydelse på revisors arbejde, herunder antallet af forbehold og supplerende oplysninger for at vurdere, om revisor ofte har identificeret væsentlige problemstillinger under revisionsprocessen. For identifikation af de 25 udvalgte selskaber henvises vi til Bilag I.

Type	Antal
Igangværende med økonomiske problemer	8
Konkurs inden for 12 måneder efter skæringsdato	5
Konkurs efter 12 måneder for den seneste skæringsdato	12

Tabel 3: Fordeling af stikprøve, igangværende virksomheder, konkurs inden for 12 måneder, konkurs efter 12 måneder

Som det ses af Tabel 3 er der en række igangværende virksomheder i undersøgelsen, hvor de økonomiske problemer har været omtalt i pressen. Vi finder det i den forbindelse interessant at analysere regnskaberne, om der er sammenhæng mellem de omtalte usikkerheder, og de informationer, som fremgår af regnskabet med henblik på at give os indsigt i, hvilke udfordringer og faldgruber revisor vil have i forbindelse med revisionen af virksomhederne. Endvidere giver det mulighed for at se på, om regnskaberne for de fortsættende virksomheder har en mere detaljeret beskrivelse af forholdene omkring de konstaterede usikkerheder og eventuelle regnskabsmæssige usikkerheder.

Analysen omfatter 5 selskaber, som er gået konkurs inden for 12 måneder efter sidste årsafslutning. I forhold til de vanskelige forhold, der har været under finanskrisen, er vi overraskede over, at kun 5 ud af de udvalgte 25 virksomheder er gået konkurs i denne periode. I

forhold til analysen af regnskaberne er det her ligeledes interessant at se på, om de udfordringer, som har medført konkursen. I disse sager har vi haft en øget fokus, da de er gået konkurs inden for en 12-måneders periode. Dermed er der sandsynligvis en række udfordringer og faldgruber i forhold til revisor, som kan identificeres. Enten ved at regnskaberne indeholder oplysninger herom, eller manglen på oplysninger omkring de tilstedeværende usikkerheder i selskabet. Vi vil endvidere fremhæve, at konkurserne ligger inden for den 12 måneders periode, som revisor skal have dokumentation for, at virksomheden kan forsætte driften, herunder at virksomheden har et tilstrækkeligt likviditetsberedskab.

De sidste 12 selskaber er alle gået konkurs mere end 12 måneder efter den seneste skæringsdato. Selskaber har således på tidspunktet for aflæggelsen af den seneste årsrapport haft det fornødne likviditetsberedskab til at forsætte driften i hele det efterfølgende regnskabsår, men er så efterfølgende gået konkurs inden aflæggelsen af det næste årsregnskab. Ud fra vores viden skyldes tendensen, at der ofte laves finansieringsaftaler, som løber ind i starten af det kommende regnskabsår, hvorefter de skal genforhandles.

For at belyse revisors fokus på going concern i analysens selskaber, fremgår det af tabel 4, at de første indikationer på øget fokus, som løbende stiger frem mod det seneste årsregnskab eller konkursen, hvilket indikerer, at en del af revisorerne har fokus på going concern-problemstillingen i revisionsprocessen. Men der er også en alarmerende stor del uden tegn på fokus i revisors rapportering på trods af tydelige økonomiske udfordringer. Det indikerer, at der er brug for yderligere fokus på, hvordan going concern-problemer identificeres og håndteres i revisionsprocessen. Parentesen i kolonnen viser det antal selskaber, som er gået konkurs

Type	Seneste regnskab	- 1 år	- 2 år	- 3 år	- 4år
Blank påtegning	23 (17)	22	24	23	22
Forbehold relateret til going concern	2 (0)	2	1	0	0
Forbehold relateret til andre forhold	0 (0)	1	0	0	1
Supplerende oplysning relateret til going concern	15 (8)	10	5	4	1
Supplerende oplysning om andre forhold	0 (0)	0	1	2	1

Tabel 4: Overblik over revisors påtegning på selskaberne i stikprøven

For at supplere ovenstående kan det oplyses, at tre af de selskaber, som gik konkurs inden for 12 måneder havde en blank påtegning, og ingen væsentlige usikkerheder oplyst i årsregnskabet. Tønder Bank A/S, Tyrkiet Eksperten ApS og De Gule Sider A/S (omtale af refinansiering og rekonstruktion i ledelsesberetningen).

Dette er interessant at undersøge; hvor i revisors arbejder, der kan være sket fejl, som betyder at revisor ikke har sikret sig et tilstrækkeligt og egnet revisionsbevis for, at virksomheden fortsætter driften minimum 12 måneder fra balancedagen. Ud fra vores analyse af de 25 selskaber har vi i Tabel 5 oplistet nogle af de udfordringer, som revisor skal være opmærksom på i forbindelse med revisionen:

Nr.	Beskrivelse af forhold
1	Vurdere ledelsens planer for finansiering af driften i det kommende år, herunder om planerne er realistiske, og om der er særlige krav knyttet til finansieringen. Samt ledelsens planer for refinansiering af langfristede lån.
2	Vurdering af udarbejdede rekonstruktionsplaner, herunder at sikre de lagte planer er realistiske, og at der er et tilstrækkeligt likviditetsberedskab til at gennemføre planerne. Særligt fokus ved flere år med væsentlige underskud.
3	Vurdering af risikostyring og kontrolmiljø omkring igangværende projekter, herunder procedure for indregning af igangværende projekter og opgørelse af færdiggørelsesgraden, samt håndtering af væsentlige risici.
4	Sikre at støtteerklæring fra eksempelvis moderselskabet er tilstrækkeligt dækkende i forhold til budgetterne, samt en vurdering af om moderselskabet har den fornødne likviditet til at opfylde tilsagnet.
5	Procedurer for håndtering af engagementer i pengeinstitutter med objektive indikationer på værdiforringelse (OIV), herunder fokus på anvendte forudsætninger.
6	Procedurer omkring opgørelse af lovpligtige nøgletal. Fx opgørelse af individuelt solvensbehov i pengeinstitutter.
7	Ledelsens procedurer for indregning og måling af igangværende retssager, herunder vurdering af anvendte forudsætninger og risikoen for de enkelte udfald.
8	Procedure for indregning af aktiver med væsentlige regnskabsmæssige skøn – fx indregning af ejendomme til dagsværdi.
9	Revisors identifikation af væsentlige forretningsmæssige risici.

Tabel 5: Overblik over mulige udfordringer ved revisionen af going concern

Analysen af selskaberne, har i henhold til Tabel 5 givet klarer indikationer på, hvor i revisionsprocessen, revisor står over for udfordringer og faldgruber vedrørende going concern-problemstillinger. Analysen indikere ligeledes, at revisor er nødt til at have fokus på udfordringer og faldgruber igennem hele revisionsprocessen for at kunne sikre, at det udførte arbejde omkring going concern er tilstrækkeligt. Nogle af forholdene vil blive brugt som eksempler igennem hele det næste kapitel, for at koble den teoretiske del sammen med praksis.

Ud fra analysen har vi valgt, at den dybdegående analyse skal fokusere på Tønder Bank A/S. Dette valg er truffet, da vi har identificeret flere forhold i analysen af banken, som kan belyse væsentlige udfordringer og faldgruber i revisionsprocessen. Endvidere er det muligt at inddrage undersøgelser og redegørelser for myndighederne.

5 Revisionsprocessen

I dette kapitel vil vi lave en gennemgang af revisionsprocessen med fokus på de udfordringer og faldgruber, som revisor skal være opmærksom på i forbindelse med revisionen af going concern. Som nævnt har der i en årrække været et utroligt stort fokus på going concern og ikke mindst revisionen heraf.

5.1 Generelle forhold i forbindelse med revisionsprocessen

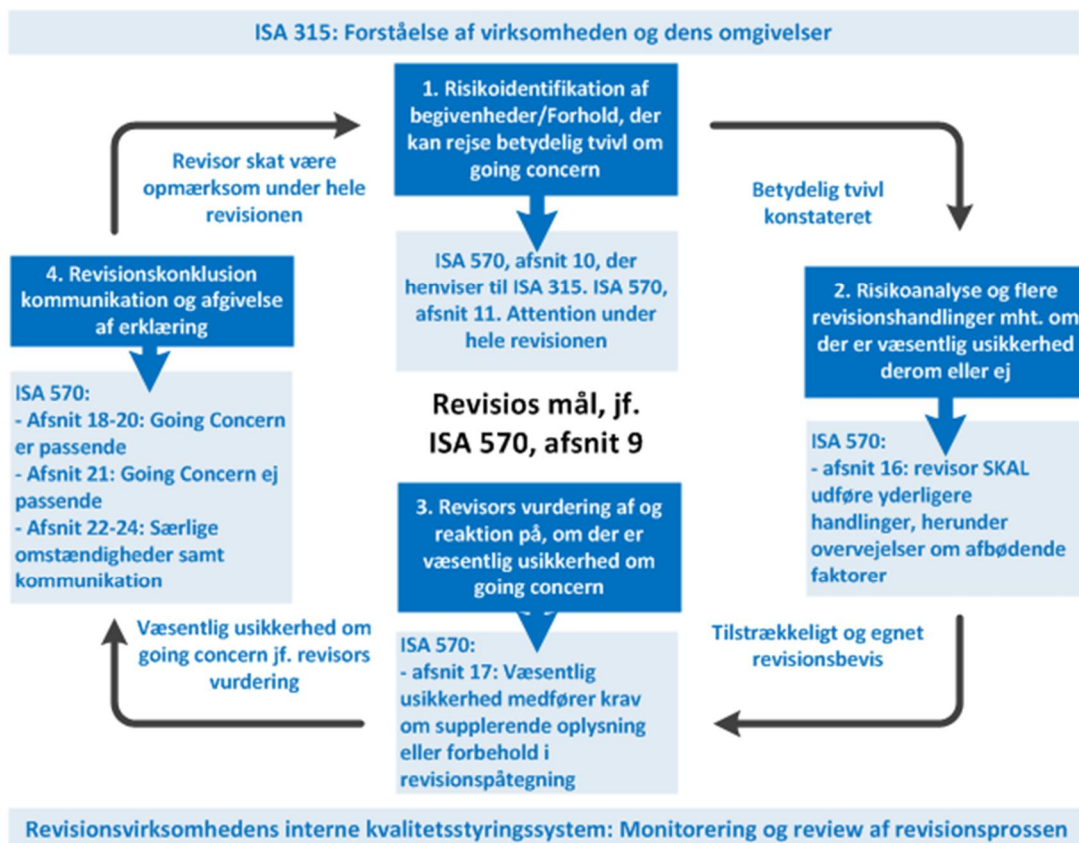
Som nævnt i kapitel 3 er going concern-grundprincippet for aflæggelse af årsregnskaber i henhold til den gældende regulering. Det betyder, at going concern er fundamental i forbindelse med revision af årsregnskabet. Revisors ansvar i forhold til going concern er at efterprøve om ledelsens vurdering af, at årsregnskabet kan aflægges efter going concern princippet, dels lever op til reguleringens krav, og dels om de forudsætninger, som ledelsen har lagt til grund herfor, er realistiske i forhold til de faktiske omstændigheder.

Det er vigtigt at huske, at revisor altid skal tænke på, at revisionen skal udføres i forbindelse med god revisionsskik, at revisor er offentlighedens tillidsrepræsentant, og at der er en række krav til revisors dokumentation. Dette er helt gennemgribende for reguleringen, som vi inddrager i dette kapitel.

I realiteten kan det for nogle virke som en simpel opgave at revidere going concern og vurdere, om virksomheden kan fortsætte driften i 12 måneder efter balancedagen. Der skal kun tages endelig stilling til forholdet en gang om året i forbindelse med afgivelse af revisionspåtegningen på årsregnskabet. På dette tidspunkt er det ikke engang en periode på 12 måneder, som skal afdækkes, men måske kun 7 måneder, hvis regnskabet aflægges lige inden den danske frist for indberetning.

Sådan forholder det sig ikke i praksis. Derfor er den første udfordring og faldgrube at sikre, at revisor er bevidst om, hvornår i revisionsprocessen, der bør foretages handlinger til afdækning af, om årsregnskabet kan aflægges efter going concern-princippet. Revisionen af going concern er en proaktiv proces. Dette slår Jesper Seehausen fast i sin artikel omkring going concern fra 2009. (16 s. 25). Ud fra en analyse af den tidligere Revisions Standard (RS) 570 og ISA 570 (redrafted), har dette syn ikke ændret sig i den endelige ISA 570.

Figur 4 giver et overblik over de væsentligste forhold i ISA 570. Der vil igennem analysen af revisionsprocessen løbende blive refereret til figuren for at sikre en sammenhæng til den faktiske revisionsproces, som løbende ændrer sig i forhold til de identificerede forhold.

Figur 4: Illustration af revisionsprocessen vedrørende going concern (Egen tilvirkning) (17 s. 29)

I ISA 570, afsnit 13 står der ligeledes at:

"... Hvis den daglige ledelses vurdering af virksomhedens evne til at forsætte driften dækker en periode på mindre end 12 måneder efter balancedagen ... skal revisor anmode den daglige ledelse om at forlænge vurderingsperioden til mindst 12 måneder efter balancedagen" (18).

Dette betyder, at revisors vurdering skal løbe mindst 12 måneder. Her er det vigtigt at bemærke ordet 'mindst'. Mange revisorer har fortolket dette til, at hvis de har afdækket 12 måneder fra balancedagen frem i tiden, så er de på sikker grund. Det er efter vores vurdering ikke det, der indgår i en revisionsproces efter god revisionsskik og revisors rolle som offentlighedens tillidsrepræsentant. Med det mener vi, at hvis revisor skulle have fået kendskab til forhold igennem revisionsprocessen, som kan have betydning for virksomhedens mulighed for at fortsætte driften, bør de som udgangspunkt afdækkes i revisionsprocessen.

Dette kunne eksempelvis være en væsentlig finansiering, som udløber kort efter det næste regnskabsårs udløb, som ledelsen ikke kan få forlænget ved den nuværende finansieringspartner. Hvis ledelsen ikke kan fremlægge en realistisk plan for opnåelse af ny finansiering, bør revisor være opmærksom på, om forholdet er beskrevet og behandlet korrekt i ledelsens udkast til årsregnskab. Hvis ledelsen ikke har inddraget dette kendte forhold vil det, jf. god revisionsskik og revisors rolle som offentlighedens tillidsrepræsentant, være nødvendigt at henlede regnskabsbrugers opmærksomhed på dette forhold via eksempelvis en supplerende

oplysning eller et forbehold, alt efter usikkerheden i betragtning til forholdets karakter. Der henvises til Figur 4.

Vi har nu afdækket de generelle forhold, som revisor skal være opmærksom på før revisionen påbegyndes, de efterfølgende afsnit i kapitlet vil omhandle konkret hvornår, hvorfor og hvordan revisor opdaterer og dokumenterer udfordringer og faldgruber igennem hele revisionsprocessen. Der tages udgangspunkt i nogle af de identificerede problemstillinger fra den indledende analyse i Tabel 5, for at konkretisere, hvad der kan forventes af en revisor, som overholder god revisionsskik i de forskellige situationer, som opstår i løbet af revisionsprocessen.

5.2 Kunde- og opgaveaccept

Vurderingen af going concern er som nævnt en proaktiv proces. Derfor er det naturligt at starte med det første, som revisor skal foretage sig ved opstarten af en revisionsopgave, nemlig kundeaccepten. Allerede i denne indledende del af revisionsprocessen skal revisor være opmærksom på tegn, der kunne have betydning for eller indikere, at der kan være going concern-problemer.

I dette afsnit inddrages udelukkende de områder i kundeaccepten, som kan have direkte eller indirekte betydning for revisionen af going concern, herunder indledende indikationer på going concern problemer. Nedenstående oversigt viser de områder, som vi vurderer, er relevante i kundeaccepten (19 s. 57).

- Forståelse af virksomheden og dens omgivelser
- Indledende regnskabsanalyse (overordnet og simpel)
- Vurdering af integriteten hos den øverste ledelse (bestyrelse, direktion samt andre centrale ledelsesorganer) samt virksomhedens hovedejere
- Vurdering af virksomhedens omdømme og renommé
- Overordnet vurdering af uafhængighed, ressourcer og kompetencer
- Kontakt til tidligere revisor i henhold til revisorloven § 18, stk. 2.

Det er vigtigt at pointere, at de ovenfor nævnte forhold vil være på et overordnet niveau, og derfor vil skulle underbygges i revisionsprocessen, når yderligere information bliver tilgængelig. Det skal derfor kun være baseret på de oplysninger, som er tilgængelige før at der er indgået et kundeforhold. Omfanget af overstående vil ligeledes variere i forhold til virksomhedens størrelse og kompleksitet.

Det er ligeledes vigtigt at fastslå, at kundeaccepten, og de forhold, som revisor har identificeret, skal dokumenteres, og er en del af den samlede revisionsdokumentation.

Det vil betyde, at hvis der i forbindelse med den indledende regnskabsanalyse er analyseret forhold, som kan have påvirkning på revisionen, skal revisor vurdere og forsøge at afdække disse i den næste fase af revisionsprocessen, som er planlægningsfasen, da forhold identificeret i kundeaccepten kan have væsentlig indflydelse på, hvordan revisionen planlægges, og hvordan de identificerede forhold adresseres senere i revisionsprocessen.

5.2.1 Forståelse af virksomheden og dens omgivelser

Allerede ved kundeaccepten skal revisor opnå et overordnet kendskab til virksomheden og dens omgivelser. Dette er eksempelvis branchen, virksomhedens produkter, ledelsen, koncernstrukturen, det overordnede kontrolmiljø, særlovgivning, ejerskab, regnskabsmæssig begrebsramme, og hvis der skulle være øvrige særlige forhold, som er forbundet med virksomhedens aktivitet. Vi vil ikke komme nærmere ind på dette på nuværende tidspunkt, da revisor i forbindelse med revisionsplanlægningen skal opnå en mere dybdegående forståelse af virksomheden. Der henviser derfor til afsnit 5.3.

Det foreløbige kendskab til virksomheden, som opnås i forbindelse med kundeaccepten vil kunne indikere going concern-problemer, hvis de er meget åbenlyse.

5.2.2 Indledende regnskabsanalyse

I forbindelse med den indledende regnskabsanalyse, som har til formål at vurdere selskabets økonomiske stilling og udvikling, kan revisor for eksempel bruge LARS-F-modellen til at fortage regnskabsanalysen (19 s. 131-133), og dokumentere sine overvejelser ved brug af modellen. Analysen vil formentlig blive meget overfladisk, da der kun kan inddrages den tilgængelige information, som typisk vil bestå af de tidligere årsregnskaber. For større virksomheder kan der måske findes yderligere information på virksomhedernes hjemmeside eller andre steder, som kan inddrages.

Ved brug af LARS-F-modellen kan revisor identificere, om der er nogle direkte faresignaler på going concern-problemer, for eksempel i form af faldende soliditetsgrad eller faldende likviditetsgrad. Dette vil ikke umiddelbart kunne føre til en konkret bedømmelse af going concern, men vil være forhold, som bør skærpe revisors vurdering i forhold til risikovurderingen samt sammensætningen af et team, som de har de nødvendige kompetencer til at løse opgaven.

Samtidig vil påtegningen på det seneste årsregnskab muligvis give indikationer på, om der allerede på dette tidspunkt var væsentlige going concern-problemer i selskabet, eksempelvis hvis der er givet et forbehold eller en supplerende oplysning herom.

5.2.3 Vurdering af integriteten ledelsen og ejer

En vurdering af ledelsen vil også have påvirkning på revisors vurdering af going concern. Der kan være forhold i forbindelse med vurderingen, som kan indikere, at der er mulige going concern-problemstillinger, i forhold til den måde ledelsen agerer og driver virksomheden på.

ISQC 1 (20 s. 56 (A 19)) stiller en række af krav, som revisor skal undersøge i forbindelse med kundeaccepten, eksempelvis om ledelsen prøver at lave begrænsninger i revisors arbejde, om der er tegn på besvigelser, samt sikre at hele ledelsen er identificeret.

Herudover skal revisor efter vores opfattelse være opmærksom på, om personer i ledelsen har været indblandet i flere konkurser, og om der er tegn på en vis systematik heri. Det er således en konkret vurdering af forholdene, der skal have betydning for, om revisor bør have ekstra fokus på ledelsen.

5.2.4 Overordnet vurdering af uafhængighed, ressourcer og kompetencer

Revisor skal have fokus på revisionsteamets ressourcer og kompetencer, når der i kundeaccepten er identificeret going concern-problemer. Hvis der i de øvrige handlinger i forbindelse med kunde-/opgaveaccepten har været indikationer på going concern-problemer, vil det formentligt betyde, at opgaven kræver et øget ressourceforbrug – ressourcer som muligvis ikke er til stede, hvis det eksempelvis er et mindre revisionselskab, som ønsker at påtage sig revisorhvervet.

Det samme gør sig gældende, når det omhandler revisors kompetencer, specielt inden for områder, som har speciallovgivning - eksempelvis den finansielle sektor. Her er det overvejende sandsynligt, at et mindre revisionselskab ikke har de fornødne kompetencer, eller ressourcer nok med de nødvendige kompetencer, til at påtage sig opgaven. For finansielle virksomheder er der som følge af finanskrisen blevet lavet en certificeringsordning for de revisorer, som må påtage sig hvervet som revisor for finansielle virksomheder. Ordningen stiller eksempelvis krav til revisors efteruddannelse, samt hvor mange timer revisor skal beskæftige sig med finansielle virksomheder (21).

Manglende kompetencer kan betyde, at revisor kan overse going concern-problemer. Det er derfor vigtigt, at der er sammensat et opgaveteam til revisionen, som har den nødvendige kompetence og erfaring i at løse den type opgave med særlige problemstillinger, som kræver yderligere revisionshandling og dokumentation. Det er ligeledes vigtigt, at revisor sikrer sig, at datterselskabsrevisorer i eksempelvis væsentlige udenlandske datterselskaber, har de rette kompetencer til at revidere datterselskabet. Dette kan til dels sikres ved brug af et netværksfirma, men det er stadig moderselskabsrevisorens ansvar.

Et eksempel på at revisor kan have manglet kompetencer, er regnskabet for Dronninglunds Sparekasse for 2013. Her er der efterfølgende udsendt supplerende og korrigerende information til deres ellers godkendte årsrapport for 2013, som medfører en ændring af resultatet på - 74.094 tkr., hvilket er et væsentligt beløb. Dette uagtet, at revisor har givet en blank påtegning på den oprindelige årsrapport og tillige en blank påtegning på den korrigerede årsrapport (22). Da der forekommer en så væsentlig ændring i resultatet, må det antages, at revisor ikke har haft de nødvendige kompetencer til at vurdere bankens engagementer og dermed nedskrivningsbehovet. Dette er som sagt en antagelse, da vi ikke har kendskab til revisors arbejde eller dokumentation i den pågældende sag. Forholdet har ikke i første omgang ført til going concern-problemer ud fra regnskabet og de offentliggjorte solvensgrader, men det er et godt eksempel på, at manglende kompetencer kan være medvirkende til, at revisor overser forhold, som fører til going concern-problemer.

5.2.5 Kontakt til tidligere revisor i henhold til revisorloven § 18, stk. 2

I forbindelse med kundeaccepten af ny revisionskunde, er det revisors pligt at rette henvendelse til den tidligere revisor for at forespørge til årsagen til den tidligere revisors fratrædelse. I de fleste tilfælde vil sagen være helt ukompliceret, fx hvis det nye revisionsfirma har vundet opgaven i et udbud, eller kunden ønsker et nyt revisionsfirma til at revidere årsregnskabet. Der

er dog forhold, som den tiltrædende revisor skal være særligt opmærksom på. Det kunne være, hvis selskabet vælger at skifte revisor få dage før regnskabsåret afsluttes, eller hvis den fratrædende revisor selv har trukket sig, hvilket kun kan ske i helt ekstraordinære tilfælde. Dette vil være signaler, som kan antyde, at der måske er nogle forhold, som ikke er i orden. Dette kunne eksempelvis være going concern-problemer, som gjorde, at virksomheden ikke var i stand til at betale den tidligere revisors tilgodehavende, eller uoverensstemmelser omkring præsentation af usikkerhederne i årsregnskabet.

5.2.6 Øvrige forhold

Ud over de ovenstående handlinger, kan der være andre og mere simple forhold, som revisor skal overveje i kundeaccepten vedrørende revisionen af going concern. Hvis fx et selskab er nystartet, bør opmærksomheden skærpes på, om der eventuelt kan være going concern-problemstillinger. Grunden til det er, at et nystartet selskab typisk har et svagere kapitalberedskab end et selskab, som har opbygget sit kapitalberedskab over en årrække. Ved et svagt kapitalberedskab kan selv mindre negative afvigelser i forhold til de lagte planer betyde væsentlige going concern-problemer og i værste tilfælde en konkurs for selskabet.

Forholdet dokumenteres ligeledes i to store undersøgelser af konkurer foretaget i 2009 og 2012. Undersøgelserne beskæftiger sig med selskaber, der er gået konkurs. Den første undersøgelse omhandler perioden 2008 samt første kvartal 2009, og den anden undersøgelse omfatter konkurer i 2011. De to undersøgelser er fortaget af Anders Bisgaard og Jesper Seehausen (23 s. 25). Af de konkursramte selskaber i 2008/09 og 2011 var der henholdsvis 26 % (1.117/4.282) og 20 % (874/4.403) af selskaberne, som aldrig havde aflagt et årsregnskab, hvilket vil sige, at de ikke har overlevet det første regnskabsår, eller er gået konkurs umiddelbart efter.

Det er ikke kun ved den indledende kundeaccept, men også ved den løbende revurdering af kundeforholdet, at revisor skal være opmærksom på ændringer i virksomheden, eller kendskab til forhold i virksomheden af en sådan karakter, at revisor i yderste tilfælde bliver nødt til at afstå opgaven.

5.2.7 Identificerede udfordringer og faldgruber i forbindelse med kundeaccept

Kunde-/opgaveaccepten kan opfattes som en overfladisk gennemgang af selskabet og dets omgivelser, herunder ledelsens overordnede tilgang til at drive virksomheden. Der er flere væsentlige områder, som kan give indledende indikationer på forhold vedrørende going concern. Det er vigtigt, at de identificerede risici bliver afdækket i den revisionsplan, som bliver udarbejdet under planlægningsfasen.

Det er ikke revisors formål at skabe problemer. Det er derfor yderst vigtigt, at revisor forholder sig objektivt til forholdene, således at der ikke inddrages eller skabes problemstillinger, som ikke er relevante i forhold til virksomheden. Der skal derfor være nogle identificerbare indikationer omkring going concern-problemer, før de inddrages i kunde-/opgaveaccepten. Det er i forbindelse med kunde-/opgaveaccepten vigtigt, at revisor får dokumenteret, hvilke handlinger der er udført, og om der er identificeret going concern-problemer, idet dette vil have indflydelse

på den foreløbige risikovurdering, og dermed en indflydelse på planlægningen af revisionen, som vi vil beskæftige os med i næste afsnit.

Revisor vil aldrig blive nødsaget til at afstå en kunde/opgave alene af den grund, at der er blevet identificeret going concern-problemstillinger i forbindelse med kunde-/opgaveaccepten. Det kan dog have nogle væsentlige konsekvenser i forbindelse med vurderingen af, om revisionselskabet har de nødvendige ressourcer og kompetencer til at gennemføre opgaven, som kan medføre, at de på baggrund heraf, bliver nødt til at afstå kunden/opgaven. Det vil primært være de mindre revisionsfirmaer, som vil kunne stå over for denne problemstilling, da muligheden for faglig sparring og tilgangen til ressourcer er mere begrænset end hos de større revisionselskaber.

5.3 Planlægning, risikovurdering og virksomhedens kontrolmiljø

Planlægning af en revision har til formål at sikre, at den udføres effektivt, og er tilpasset de identificerede risici i virksomheden (24). Den tidsmæssige placering af planlægningsfasen afhænger af virksomhedens størrelse. Det er vigtigt at pointere, at den overordnede revisionsstrategi eller revisionsplan ikke er statisk, den skal således løbende tilpasses de forhold, som konstateres i forbindelse med revisionen. Det betyder, at revisionsstrategien løbende skal revurderes. Derfor bliver planlægningen også løbende opdateret under hele revisionsprocessen.

Planlægning af en revision kan med fordel starte med et planlægningsmøde. Det er vigtigt, at alle nøglepersoner på revisionsteamet bliver involveret i planlægningen for at opnå den rigtige tilgangsvinkel til revisionen. Det er også vigtigt, at hele revisionsteamet bliver informeret om hvilke risici, der er identificeret, og valget af den overordnede revisionsstrategi - ikke mindst ved ændringer af revisionsstrategien. Set ud fra revisionen af going concern-problemstillingen, er det vigtigt, at der på mødet bliver informeret og/eller drøftet, om der allerede på dette tidspunkt er indikationer på going concern-problemer, eller om der er nogle specielle forhold, som teamet skal være ekstra opmærksomme på ved udførelsen af revisionen. Det kan fx være forhold, som kan føre til, at der identificeres going concern-problemer. Når hele teamet er informeret, er det med til at underbygge, at der foretages en effektiv revision.

Det er ikke muligt at udarbejde en overordnet revisionsstrategi uden at have et indgående kendskab til virksomheden og dens omgivelser, hvilket også er et af de væsentlige elementer i ISA 570, som illustreret i Figur 4. Vi mener, at for at revisor kan udføre en effektiv revision af going concern, er det helt eksistentiel at forstå virksomheden og de omgivelser, den befinder sig i. Dette skyldes, at hvis revisor opnår en forståelse af, hvilke risici, der er forbundet med virksomheden, så revisor kan tilrettelægge revisionen herefter.

For at tage et basalt opstillet eksempel, som har været meget aktuelt i år, kan vi tage en virksomhed, hvor 90 % af omsætningen sker via eksport til det russiske marked. En embargo fra EU's eller russisk side vil betyde, at der er risiko for, at virksomheden mister 90 % af deres omsætning i en ukendt periode. Det vil være yderst kritisk for virksomheden, og vil i mange tilfælde føre til væsentlige going concern-problemer. Eksemplet belyser, hvor vigtig det er for

revisor at have en forståelse for virksomheden og dens omgivelser, Da påvirkninger/ændringer i omgivelserne i flere tilfælde kan føre til going concern-problemer i virksomheden.

5.3.1 Virksomheden og dens omgivelser

At opnå en forståelse for virksomheden og dens omgivelser er i sig selv ikke et mål for revision, men er et utrolig vigtigt punkt for at kunne identificere og vurdere risiciene for væsentlig fejlinformation på regnskabsniveau og revisionsmålsniveau (25).

For at opnå forståelsen for virksomheden skal revisor udføre en række risikovurderings-handlinger, som består af forespørgsler, analytiske handlinger, observationer og inspektioner. Derudover skal det overvejes, om der er information fra kunde-/opgaveaccepten eller fra tidligere revisioner, som med fordel kan anvendes eller skal inddrages i revisionen.

For at kunne forstå hvilke udfordringer og faldgruber revisor skal være opmærksom på vedrørende going concern, vil vi kigge nærmere på hvordan, og hvad de enkelte handlinger kan bruges til i forbindelse med revisionen. Vi vil gennemgå risikovurderingshandlingerne i følgende rækkefølge:

- Anvendelse af information fra tidligere års revisioner
- Forespørgsler
- Observation og inspektion
- Analytiske handlinger.

Anvendelse af information fra tidligere års revisioner

For at udføre revisionen effektivt er det logisk at anvende den viden, som er tilgængelig fra tidligere revisioner, ligesom det er med til at sikre, at der følges op på væsentlige problemstillinger fra tidligere år. Det er få virksomheder, der er så dynamiske, at hele grundlaget for forståelsen af virksomheden bliver ændret i løbet af et år. Dette er en faldgrube, revisor skal være opmærksom på. Hvis revisor forventer at anvende informationer fra tidligere år, er revisor nødt til at sikre sig, at der ikke er sket væsentlige ændringer i forståelse for virksomheden og dens omgivelser og dokumentere, at dette ikke er tilfældet eller modsætningsvist få dokumenteret ændringerne. Dette gælder ligeledes overvejelserne vedrørende going concern, hvis der er sket nogle ændringer, som gør, at der måske kan opstå en problemstilling vedrørende going concern.

Det er derfor vigtigt for revisor at få den underliggende dokumentation, samt at få forholdene dokumenteret i forbindelse med udarbejdelse af planlægningsnotatet. Det er ikke nok at beskrive i planlægningsnotatet, at der er eller ikke er going concern-problemer, det fastslår Revisornævnet i kendelse fra den 15. november 2013 i sagerne nr. 68/2012, 69/2012, 70/2012 og 71/2012. Måden, hvorpå revisor får dokumenteret, om der er sket væsentlige ændringer eller ej, er ved at udføre de øvrige handlinger i forbindelse med risikovurderingen. Handlingerne vil dog ikke være så omfattende, som hvis det var første gang, at den pågældende revisor skulle revidere regnskabet.

Forespørgsler

Revisor skal via forespørgsler til ledelsen og relevante nøglemedarbejdere sikre en forståelse af virksomhedens interne procedure og processer. Endvidere vil revisor modtage og gennemgå virksomhedens nedskrevne forretningsgange. Gennemgang af selskabets forretningsgange foretages for at kunne identificere virksomhedens interne kontroller. Virksomhedens procedurer og kontroller vil dels danne grundlag for en overordnet vurdering af virksomhedens kontrolmiljø, ligesom gennemgangen vil danne grundlag for udvælgelse af kontroller til test i forbindelse med den løbende revision.

Dette er med til at identificere, hvilke risici, der kan være for væsentlige fejl på regnskabspostniveau og revisionsmålsniveau. Ud fra de identificerede risici skal revisor udarbejde en revisionsplan, som sikrer, at forholdene afdækkes i forbindelse med revisionen. Dokumentationen heraf vil ske via en procesbeskrivelse, som skal understøttes af en walkthrough, som vi beskriver formålet med senere i kapitlet. Derudover vil forespørgsler til ledelsen kunne afdække virksomhedens aktuelle situation, herunder de forhold omkring virksomheden, der har væsentlig betydning på det aktuelle tidspunkt.

Hvis der sker væsentlige ændringer i virksomhedens situation, kan det medføre, at nogle almindelige forretningsrisici (business risks), som tidligere ikke har været forbundet med væsentlige risiko for fejl på regnskabspostniveau og revisionsmålsniveau, er blevet aktuelle grundet den nye situation for virksomheden. Når virksomhedens situation og forholdene omkring virksomheden ændrer sig væsentligt, kan det både være i positiv og negativ retning. Ved ændringer, som har en negativ betydning for virksomheden, vil revisor skulle afdække omfanget heraf og vurdere, om det ændrer på virksomhedens mulighed for at fortsætte som going concern.

Dette gøres ved at vurdere, om det ændrer risikoen for, at der kan opstå en situation, som medfører, at virksomheden ikke kan fortsætte driften. Det er dog ikke kun ved negative forhold, revisor skal være ekstra opmærksom. I forbindelse med eksempelvis tilgang af nye kunder, der ændrer aktiviteten væsentligt i opadgående retning, er det væsentligt, at revisor har fokus på virksomhedens risikostyring. Således skal revisor sikre sig, at virksomheden får identificeret sine risici, således procedurer og risici bliver tilpasset virksomhedens størrelse, eller alternativt at ledelsen reducerer de nye risici til et acceptabelt niveau, eksempelvis ved at indføre nye kontroller målrettet disse risici.

De analyser, som revisor har lavet i forbindelse med risikovurderingen, skal ligeledes gennemgås med virksomhedens ledelse for at kunne vurdere, om de "business risks", som er blevet identificeret i forbindelse med analyserne, efter ledelsens vurdering har en væsentlig betydning for virksomheden. Revisor skal herefter opnå en forståelse for, om ledelsen har den nødvendige fokus på de identificerede risici, og om de har designet og implementeret interne kontroller, som sikrer, at risiciene bliver formindsket, og at eventuelle fejl identificeres.

Revisor skal i forbindelse med revisionen sørge for at få dokumenteret de forhold, der er drøftet med ledelsen, og ligeledes have fokus på at dokumentere væsentlige risici, og hvordan de er afdækket. Det danner grundlag for at vurdere risikoen for, at de identificerede risici kan udvikle sig til going concern-problemer. Ud fra revisors sammenfatning af forespørgslerne til ledelsen, skal revisor vurdere risiciene, således at revisionen kan tilrettelægges, så den afdækker alle risiciene. Dokumentation af en mundtlig samtale eller et møde er altid svær, da et skriftligt referat eller revisors notater under samtale ofte kun er stikord. Det er ofte tilstrækkelig dokumentation.

Revisionsbeviset er dog svagt, og revisor kan glemme at få vedlagt noterne i revisionsmaterialet, som også er tilfældet i den sag fra Revisornævnet, der blev omtalt i afsnittet vedrørende virksomheden og dens omgivelser. Da mange revisionsfirmaer i dag kører med elektronisk arkivering af revisionsmaterialet på de enkelte sager, kan det være en ide at overveje brugen af den moderne teknologi, som er til rådighed, ved at optage samtalerne på computeren eller smartphone, og vedlægge lydfilen som en del af revisionsmaterialet. Dette kan sikre et nemt, stærkt og enkelt dokumentation af forespørgslerne til ledelsen. Således undgår revisor også, at der kan stilles spørgsmål ved dokumentationen og i værste tilfælde opstå misforståelser.

Observation og inspektion

Observationer og inspektioner handler om at få bekræftet de forespørgsler, der er foretaget til ledelsen og nøglemedarbejdere for at sikre, at processerne forløber, som det er blevet beskrevet under forespørgslerne. Dette foregår typisk ved hjælp af en walkthrough, hvor revisor gennemgår processerne fx omhandlende: Varekøb – Kreditorer – Udbetaling, hvor revisor følger en transaktion fra "vugge til grav". En walkthrough er således revisors dokumentation for, at disse handlinger er udført i overensstemmelse med proceduren, og at alle steps i proceduren er beskrevet korrekt.

Observationer og inspektioner sikrer ligeledes, at revisor får en overbevisning om, at de informationer, der er modtaget i forbindelse med forespørgslerne, er retvisende, en god forståelse af virksomheden samt hvilke kontroller, der er knyttet op til de enkelte processer, således at revisor senere har mulighed for at teste disse. Observationer og inspektioner giver primært et indirekte revisionsbevis vedrørende going concern. Denne del af revisionen vil som nævnt have til formål at få bekræftet de forespørgsler, som er sket til ledelsen, samt identificere de kontroller, som er med til at formindske virksomhedens "business risks", der kunne føre til going concern-problemer, hvis de ikke er identificeret og håndteret korrekt af ledelsen.

Analytiske handlinger

Den sidste risikovurderingshandling, som revisor skal udføre i forbindelse med planlægningen, er at opnå et kendskab til virksomheden ved brug af analytiske handlinger. Dette kan eksempelvis være opfølgning på de realiserede resultater og forklaring af afvigelser til budgetter eller sidste års resultater. Endvidere kan det i større og komplekse virksomheder være en fordel at se på opdaterede forecast og likviditetsbudgetter, da disse kan give revisor en god forståelse af virksomhedens forventninger til fremtiden. Efter vores vurdering er dette et punkt, hvor mange

revisorer kan forbedre sig væsentligt. Typisk vil de analytiske handlinger strække sig til en indledende regnskabsanalyse for at identificere forhold, som kan være væsentlige i forbindelse med revisionen, herunder også going concern-problemstillingen.

Regnskabsanalysen er uden tvivl et rigtigt godt værktøj, men den tager kun udgangspunkt i fortiden og de tendenser, som har været i virksomheden igennem de sidste par år. I nogle situationer kan regnskabsanalysen være tilstrækkelig i forhold til den enkelte virksomhed og mindre komplekse virksomheder. Ved revisionen af mere komplekse virksomheder med flere risici og udfordringer kan problemet være, at den typisk ikke ville kunne belyse forhold, som ikke indgår i regnskabet eller fremtidige forhold, som kan være kendte, men som det endnu ikke er muligt at læse ud af regnskabet. Et eksempel på en sådan "business risk" kunne være virksomheden i det tidligere opstillede eksempel med en stor eksport til Rusland. Risikoen ville ikke blive identificeret via en regnskabsanalyse, før at virksomhedens salg er ophørt. Dette åbner op for spørgsmålet om, hvilke analyser der så kan anvendes for at forbedre kvaliteten af revisionen. Dette vil blive belyst i næste afsnit.

Stig Hartmann og Anni Harazuk har i en artikelserie i Revision & Regnskabsvæsen (26) prøvet at skitsere, hvordan brugen af almindeligt kendte analysemodeller ville kunne hjælpe revisor til at opnå et større kendskab til virksomheden, samt give revisor oplysninger af ikke-finansiell karakter, som kan have betydning for revisionsplanlægningen. Nogle af de modeller, som foreslås i artikelserien, er Kenneth Andrews "PESTEL analyse" fra 1980, Michael E. Porters "Porters five forces" ligeledes fra 1980 samt Michael E. Porters "Porters Værdikæde" fra 1985. Anvendelse af disse analysemodeller vil som nævnt kunne belyse nogle "business risks", som en regnskabsanalyse ikke identificerer, men som Stig Hartmann og Anni Harasuk skriver i deres artikel:

"Den praktiske udfordring er så, hvordan revisor kan foretage denne revisionsmæssige risikovurdering af virksomheden som helhed til brug for vurdering af going concern, så revisorlovens krav overholdes, om at opgaven udføres i overensstemmelse med god revisorskik, herunder den nøjagtighed og hurtighed, som opgavens beskaffenhed tillader." (17 s. 29)

Det er en selvfølge, at revisor ikke skal bruge de store analysemodeller på alle deres kunder, hvis det ikke er nødvendigt for at opnå et tilstrækkeligt kendskab til virksomheden og dens risici. Det vil hverken være hensigtsmæssigt for kunden eller for revisor, men det vil give god mening at anvende nogle eller dele af analysemodellerne på især større og mere komplekse virksomheder. Samtidig vil der være en mulighed for at fokusere analysen på de områder, revisor vurderer væsentlige ud fra deres øvrige kendskab til virksomheden fra eksempelvis tidligere års revisioner. Ved nye revisionsopgaver kan det måske være relevant for revisor at bruge størstedelen af modellen for at få et gennemgående kendskab til virksomheden og dens omgivelser.

Ved anvendelse af en PESTEL-analyse på en virksomhed som Aalborg Portland¹, vil revisor med fordel kunne have fokus på lovgivningsmæssige ændringer i forhold til virksomheden relative store miljøpåvirkning, da en ændring i afgiftsloven eller strengere miljøkrav ville kunne få store konsekvenser for Aalborg Portland. Derimod vil sociokulturelle forhold ikke have den store relevans for virksomheden.

Større virksomheder har formentligt også selv foretaget nogle analyser i forbindelse med udarbejdelse af deres strategi, som vil kunne anvendes af revisor og dermed opnå en større effektivitet og forståelse af de muligheder og udfordringer, som ledelsen ser i forhold til virksomheden. Balancegangen omkring hvor meget arbejde, der skal lægges i de analytiske handlinger for at gøre det så effektiv som muligt, er meget svært og varierende fra virksomhed til virksomhed. Set ud fra specialets fokus på going concern, vil brug af gennemarbejdede analyser kunne identificere "business risk", som revisor ellers kunne have overset. Derfor vil utilstrækkeligt brug af analyser af virksomheden og dens omgivelser være en væsentlig risikofaktor i forhold til revisionen af going concern.

Resultatet af analyserne bør i alle tilfælde gennemgås med ledelsen. Dette vil give revisor muligheden for at høre ledelsens vurdering af de identificerede "business risks", og dermed udbygge analysen med ledelsens perspektiv. Der kan gives et bedre grundlag for at tilpasse revisionsplanen på en række områder. Det giver revisor et grundlag for at vurdere, hvor stor en trussel den enkelte risiko udgør, og om den har en betydning, således at forholdet skal afdækkes i revisionen.

Hvis opstillede eksempel med eksporten til Rusland inddrages igen, vil revisor ud fra en korrekt udført analyse komme til den konklusion, at denne "business risk" udgør en væsentlig trussel i forhold til going concern, da der er væsentlig tvivl om virksomhedens fremadrettede omsætning. Ledelsen forklarer efterfølgende i forbindelse med forespørgslerne, at salget i løbet af få dage kan omdirigeres til andre kunder på selskabets øvrige markeder, med en mindre fortjeneste. Ud fra den af ledelsen beskrevne løsning ville truslen fra en russisk boykot ikke have den samme effekt, som hvis selskabets produkter ikke kunne omsættes på et andet marked. Det er vigtigt at fremhæve, at revisor skal forholde sig kritisk til ledelsens planer og vurdere, om markedet i praksis vil kunne omstilles i løbet af få dage.

Det er vigtigt at pointere, at en analyse står stærkere, hvis revisor kæder den sammen med de øvrige risikovurderingshandling. Det er således vigtigt at få dokumenteret, hvilke "business risks", der er blevet identificeret, hvad ledelsens holdning er til de forskellige risici, og om de enkeltvis eller sammen har en betydning for revisionen og planlægningen her af. Analyserne og dialogen med ledelsen skal altid indgå som en del af revisionsdokumentationen, og det skal fremgå i arbejdsrapporterne, at der er taget stilling til de identificerede "business risks".

---

¹ Aalborg Portland er en stor nordjysk virksomhed der primært beskæftiger sig med produktion af cement.

Bliver der identificeret going concern problemer i forbindelse med risikovurderingshandlingerne, skal det dokumenteres i forbindelse med planlægningen, og i den forbindelse skal revisor tage stilling til, hvordan det kommer til at påvirke revisionsplanen.

5.3.2 Interne kontroller og kontrolmiljø

Interne kontroller og kontrolmiljø er ikke noget, der som udgangspunkt bliver kædet direkte sammen med revisionen af going concern, hvilket dokumenteres af Revisortilsynets kontroller, hvor der i flere revisioner er mangler i dokumentationen for revisionen af going concern (6 s. 11). Vi er af den opfattelse, at den manglende fokus herpå kan medføre fundamentale fejl i revisionen af going concern.

I mindre virksomheder bør revisor være opmærksom på, at de mest basale kontroller er til stede for at kunne vurdere, at risikoen for, at der sker en fundamental fejl, som kan true virksomhedens fortsatte drift, er på et acceptabelt niveau.

I de større virksomheder er vores påstand, at revisor på ingen forsvarlig måde kan opnå en begrundet overbevisning omkring going concern uden at sikre, at virksomheden har et velfungerende kontrolmiljø. Derfor skal kontrolrevision indgå i revisionsprocessen i større selskaber, og som minimum omfatte væsentlige områder, hvor der er identificeret specifikke risici. Kontrolrevisionens styrke er efter vores opfattelse, at revisor sikrer at virksomhedens kontrolmiljø afdækker væsentlige "business risks", som kan føre til going concern-problemer, hvis de ikke identificeres og håndteres rettidigt af virksomheden.

Det er derfor essentielt for revisor, at de har fokus på virksomhedens risikovurderingsproces, og at den omhandler alle relevante områder, samt at den øverste ledelse er inddraget heri, så de løbende kan reagere, hvis procedurerne fraviges eller ikke udføres korrekt. Som vi fremhævede indledningsvist gælder dette også, selvom revisionen primært er substansbaseret.

Hvordan en virksomhed håndterer "business risks" har stor betydning for revisionen som helhed, og derfor ikke mindst revisionen af going concern. Som revisor skal man derfor opnå en forståelse for virksomhedens risikovurderingsproces, som er omtalt i ISA 315 afsnit 15 (25):

- *"Identificere forretningsrisici, der er relevante for målene for regnskabsaflæggelse*
- *Skønne over betydelighed af risiciene*
- *Vurdere sandsynligheden for, at risiciene indtræder*
- *Beslutte, hvilke foranstaltninger der skal træffes for at håndtere disse risici."*

Det er desværre de færreste danske virksomheder, som ud fra vores erfaring har ressourcer til at designe og implementere sådan en proces, primært grundet deres størrelse, hvorfor det ligeledes er svært for revisor at opnå en forståelse for processen, som findes i et større eller mindre omfang i alle virksomheder. Dette er med til at øge usikkerheden omkring kontrolmiljøet, da det er svært at dokumentere, at ledelsen sikrer, at alle væsentlige risici er blevet identificeret og håndteret hensigtsmæssigt. Det er vigtigt at pointere, at mindre virksomheder normalt har en mindre kompleks forretningsstruktur, hvorfor disse hurtigere ville

kunne tilpasse sig ændringer i virksomhedens omgivelser. Derfor er behovet for en risikovurderingsproces ikke lige så fundamentalt, som det er ved en større virksomhed med en mere kompleks forretningsstruktur. Hvis virksomheden ikke har etableret en risikovurderingsproces, er det vigtigt, at revisor fremhæver dette over for ledelsen af virksomheden. Men kan revisor nøjes med at rapportere det til ledelsen, eller har vi endnu en udfordring og mulig faldgrube her? Hvis virksomheden ikke har en effektiv risikovurderingsproces, bliver revisor nødt til at udvide revisionen for at afdække de forhold, som ledelsen eventuelt har overset eller ikke vurderet kan indeholde risici, som kunne betyde, at der kan opstå tvivl omkring virksomhedens going concern-forudsætninger.

Alt andet lige vil en forståelse af virksomhedens risikovurderingsproces, om den er ad hoc eller den er designet og implementeret som en fast procedure, give et indtryk af, om virksomheden kan håndtere nye forretningsrisici og implementere kontroller, som kan håndtere disse risici. Hvis det viser sig, at virksomheden ikke kan håndtere/får identificeret nye risici, vil risikoen for, at der kan opstå going concern-problemer alt andet lige være højere, end en virksomhed som identificerer og håndterer nye risici.

Den opnåede forståelse omkring kontrolmiljøet skal bruges til at vurdere, om revisionen af virksomheden er effektiv, hvis der anvendes en kontrol- eller substansbaseret tilgang til revisionen. Men hvad har det af betydning for revisionen af going concern?

Det er vigtigt, at revisor tilpasser valget af revisionsstrategi til selskabernes størrelse, da den har betydning for, om revisor udfører en effektiv revision og opnår en begrundet overbevisning om, at alle going concern-issues er afdækket. Going concern kan efter vores opfattelse kun revideres effektivt via en kombination af de to revisionsstrategier. I større og mere komplekse virksomheder, hvor kontrolrevisionen ligger adskilt fra statusrevisionen, giver det, ved en hensigtsmæssig placering i årets løb, revisor mulighed for at identificere svagheder i kontrolmiljøet, som kan føre til going concern-problemer. Et eksempel her på er E. Pihl og Søn A/S, som gik konkurs i 2013. De skriver i deres ledelsesberetning i årsrapporten for 2012 følgende:

"Denne ekspansion skete, uden at der var en tilstrækkelig balance i kontraktvilkårene og uden i tilstrækkelig grad at verificere de udenlandske kunder og underentreprenørers bonitet og uden at sikre, at kvaliteten af processerne og de risikostyringsmæssige systemer var tilstrækkelige til at understøtte det stigende aktivitetsniveau." (27 s. 10)

Beskrivelsen i ledelsesberetningen viser, at selskabet har realiseret væsentlige tab grundet en svaghed i deres interne kontrolmiljø. Hvis der læses videre i ledelsesberetningen, viser det sig, at de interne kontroller vedrørende budgetudarbejdelsen på nye projekter har været for svage, samt at den løbende opfølgning og styring af igangværende projekter ikke har fungeret tilfredsstillende, således at væsentlige risici kunne identificeres og håndteres på en økonomisk mere forsvarlig måde. Det er vigtigt at pointere, at svagheden i kontrolmiljøet ikke kommer til

udtryk i revisionspåtegningen, hvor det dog fremgår, at ledelsen har ansvaret for at sikre et tilstrækkeligt og velfungerende kontrolmiljø.

Kontrolmiljøet indgår i den vurdering, som ligger til grund for, at usikkerhederne eller at likviditetsberedskabet er håndteret/beskrevet korrekt i forbindelse med regnskabsaflæggelsen. I forbindelse med dette er det vores opfattelse, at udformningen af revisors påtegning omkring revisors handlinger i forhold til identifikation og vurderingen af virksomhedens kontrolmiljø, bør fremhæves tydeligere i forbindelse med implementeringen af den nye revisionspåtegning i lovgivningen.

I den nuværende regulering er det yderst vigtigt, at konklusionen på svagheder i kontrolmiljøet er dokumenteret, og at revisor har dokumenteret overvejelserne vedrørende de kontroller, som er testet ineffektive, herunder hvordan der opnås et tilstrækkeligt og egnet revisionsbevis i den endelige revisionsdokumentation. Der er tre stadier for, at en kontrol kan testes ineffektiv:

1. At kontrollen er designet effektivt
2. At kontrollen er implementeret effektivt
3. At kontrollen udføres i henhold til designet og implementeringen (at den er effektiv).

I eksemplet med E. Phil og Søn A/S, er der ingen tvivl om, at der er tale om nogle nøglekontroller, som har svigtet, idet de havde væsentlig indflydelse på regnskabet. Dermed ikke sagt, at det er alle svagheder i kontrolmiljøet, som ville have afledt samme effekt. Der vil være kontroller, som er ineffektive, men som vil blive afdækket af andre kontroller, der ligger på et højere niveau, eller en anden kontrol, som afdækker samme formål. Hvis der er fundet svagheder i kontrolmiljøet af sådan karakter, at det kan have betydning for going concern nu og her eller på længere sigt, er det vigtigt, selvom det er ledelsens ansvar at vurdere om virksomheden er going concern, at informere både den daglige ledelse og den øverste ledelse omkring de identificerede svagheder. Vi vil komme ind på, hvordan denne kommunikation med ledelsen skal udarbejdes i et senere afsnit.

I forhold til kontrolmiljøet indgår it i en stor del af kontrollerne. Derfor er det også relevant at inddrage revisionen af it i forbindelse med overvejelserne vedrørende going concern.

5.3.3 It-indvirkning i forhold til going concern

Der er ingen tvivl om, at virksomhederne bliver mere og mere afhængige af it, og derfor bliver revisionen af it ligeledes mere og mere nødvendig. Det betyder også, at en stor del af den underliggende dokumentation, som anvendes i revisionen, i større grad kommer fra virksomhedernes it-systemer. Dertil kommer det, at it er et område, som generalistrevisor kun har en overfladisk indsigt i, og langt de fleste revisorer har ikke de nødvendige kompetencer til at udføre en tilstrækkelig revision heraf. Derfor er udfordringerne og faldgruberne alt andet lige højere, end ved de mere generelle dele af revisionsprocessen, hvor revisorerne oftest har de nødvendige kompetencer.

For at håndtere disse udfordringer omkring it-revision har alle større og mellemstore revisionsfirmaer ansat specialister på området. De firmaer, som ikke har ansat specialister, har mulighed for at hyre eksterne konsulenter/specialistrevisorer, da der er en række revisionsvirksomheder, som har specialiseret sig heri. Det er dog stadig den underskrivende revisor, som har ansvaret, hvorfor en vurdering af en sådan konsulent/revisors kompetencer, uafhængighed m.v. skal indgå i revisionsdokumentationen.

Den større afhængighed af it betyder, at konsekvenserne af eventuelle svagheder i de generelle it-kontroller og applikationskontrollerne har en større indvirkning på virksomheden, end det var tilfældet for 20 år siden. I en moderne virksomhed foregår næsten alt via it, modtagelse af ordrer via e-mail eller hjemmeside, modtagelse af leverandørfaktura via e-mail, som bliver lagt ind i fakturagodkendelsessystemet, som ligeledes kører elektronisk, produktionsplanlægningen med videre. Med andre ord, hvis serveren bryder sammen eller der sker fejl i de centrale it-systemer, så som virksomhedens ERP-system, vil en moderne virksomhed gå i stå, især større og mere komplekse virksomheder. Afhængigheden er således blevet så stor, at hvis der opstår problemer med it-systemerne, kan det betyde going concern-problemer, alt efter om virksomhedens generelle it-kontroller er stærke eller svage.

I forhold til revisionen af de generelle it-kontroller og applikationskontroller er der primært tre typer af setup i virksomhederne:

1. Virksomheden har alle servere, programmer med videre in house
2. Servere og driften af selskabets it-systemer er outsourcet til en ekstern leverandør
3. En kombination mellem de to første situationer.

Der er ingen tvivl om, at den første situation er den, som kræver mest opmærksomhed fra revisor af den pågældende virksomhed. Vi tager derfor udgangspunkt i denne situation, men kommer også ind på, hvordan revisor skal forholde sig til de to andre situationer. I princippet er revisionen af generelle it-kontroller med planlægning og udførelse den samme som andre kontroller i virksomheden, bare det er med it-systemerne i fokus (19 s. 422). Der gælder derfor det samme som ved de øvrige kontroller, at selvom en svaghed i it-miljøet er årsagen til, at der kan opstå væsentlige problemer, hvis fx der mistes data, vil det aldrig komme til udtryk i revisionserklæringen. Vi kommer derfor specifikt til at kigge på hvilke væsentlige risici, der kan opstå i forbindelse med fejl/mangler i væsentlige it-systemer, som i yderste konsekvens kan have betydning for going concern-forudsætningen i virksomheden.

In house it-systemer

It og going concern er i princippet meget enkelt. Alle huller, hvor det er muligt enten at ødelægge eller ændre væsentlige forhold, skal være lukket, og hvis det går galt, skal der foreligge en plan for, hvordan systemerne genskabes. Et eksempel på, hvor galt det kan gå, er den prominente Randers virksomhed Randers Reb A/S, der gik i betalingsstandsning i 2004. Implementering af et nyt it-system, som ikke gik efter forventningerne betød, at selskabet ikke kunne styre deres lagerbeholdning, og dermed ikke havde styr på, hvad selskabet kunne sælge.

Det betød, at selskabet mistede ordrer og leverancer (28). Detaljerne omkring, hvor stor en betydning problemerne med it-systemet havde i Randers Reb A/S' betalingsstandsning, er aldrig rigtig kommet frem. Ifølge analytiker Per Andersen er det svært at undgå store it-fiaskoer, som den der ramte Randers Reb (29). Som der står i artiklen fra ComputerWorld, er det ikke kun it-systemet, som kan få skylden, men der ligger også et stort ledelsesmæssigt ansvar.

Det er således vigtigt, at virksomheden har en it-politik og beredskabsplan, som kan håndtere truslerne, enten ved at mindske dem eller sikre en hurtig genopretning af systemerne, således virksomheden ikke går i stå, som det var tilfældet ved Randers Reb A/S. Vi har i punkt form opstillet de forhold, som vi mener, har en væsentligt betydning for it-miljøet og dermed going concern:

- It-politik
- Beredskabsplan
- Backup procedure
- Fysiske adgangskontroller og placering af it-udstyr
- Systemmæssige adgangskontroller
- Program changes og program development.

It-politikken har en central rolle, idet den indeholder ledelsens vurdering af de øvrige forhold og samtidig giver medarbejderne den nødvendige viden om, hvad de må anvende virksomhedens it-udstyr til. It-politikken giver revisor en overbevisning om, at ledelsen aktivt har taget stilling til, hvordan it skal håndteres i virksomheden. Foreligger der ikke en it-politik eller er der væsentlige mangler heri, kan det betyde, at medarbejderne ikke ved hvordan de skal reagere i tilfælde af væsentlige nedbrud. I it-politikken vil det også være væsentligt at få ledelsens vurdering af, hvor lang tid virksomheden kan klare sig uden deres centrale it-systemer, og genopretningstiden er i overensstemmelse hermed.

Beredskabsplanen skal sikre, at virksomheden kan komme op at køre med de mest centrale it-systemer inden for den periode, som virksomhedens ledelse har vedtaget. Beredskabsplanen er afhængig af ledelsens vurdering af, hvor lang tid virksomheden kan klare sig uden de centrale it-systemer, og er derfor også afhængig af backup-procedurerne for virksomheden. Ud over at sikre sig, at virksomheden har udarbejdet en beredskabsplan, og at den er praktisk mulig at udføre, er det også vigtigt, at virksomheden har testet beredskabsplanen, så det kan bekræftes, at den virker.

Backup-proceduren hænger tæt sammen med beredskabsplanen, idet beredskabsplanen vil være bygget op om den sidste backup, der er foretaget. Derfor er det vigtigt, at der er faste procedurer for hvordan, hvornår og ikke mindst hvor backuppen skal opbevares. Der kan være forskellige måder, hvorpå der foretages backup, fx ved at der er en spejlservrer, således at virksomheden altid har to servere, der er funktionsdygtige. Backuppen kan ligeledes ske via bånd eller anden måde. Det, revisor skal sikre sig, er, at der jævnligt foretages backup i et omfang, så virksomheden ikke er i risiko for at miste kritiske data. Det er lige så vigtigt, at backuppen

opbevares et helt andet sted end, hvor den fungerende server befinder sig. Således at en eventuel brand ikke kan tilintetgøre både server og backuppen. Det er også vigtigt, at virksomheden har en procedure for at teste den foretagne backup, så det er dokumenteret, at backuppen kan genskabe virksomhedens data.

Revisor skal også sikre sig, at de fysiske adgangskontroller og placeringen af it-udstyret er passende. Hermed menes der, at det kun er få relevante personer, som skal have adgang til serverne fx it-medarbejder og ledelsen. Den begrænsede adgang til serverne har til formål at reducere risikoen for, at personer kan gøre tilsigtet og utilsigtet skade på serverne. Samtidig skal serverrummet være nøje udvalgt. Der skal dels være tilstrækkelig udluftning, således at udstyret ikke overopheder. I områder, hvor der er risiko for oversvømmelse ved skybrud, vil det ligeledes heller ikke kunne anbefales at placere serverne i kælderens.

Ovenstående tilfælde er helt simple, og sandsynligheden for, at forholdene indtræffer, er forholdsvis lav, men effekten heraf er katastrofal. Derfor er det vigtigt, at virksomheden har taget de nødvendige forholdsregler for at sikre virksomheden. Mangler heri skal således med det samme oplyses til ledelsen. Det specielle er, at forholdene ikke har nogen betydning for den øvrige revision, da mangler i denne del af it-miljøet kun i særlige tilfælde vil øge risikoen for ikke-identificerede fejl i regnskabet, men kan have stor betydning for going concern.

Derimod er de systemmæssige adgangskontroller et forhold, virksomheden skal have styr på, hvor de ligeledes i stort omfang selv har mulighed for at sætte rammerne for kvaliteten af sikkerheden. Set fra revisors synspunkt er det vigtigt at sikre, at der er etableret en fornuftig funktionsadskillelse, således at risikoen for tilsigtede og utilsigtede fejl begrænses. Ved mangler i adgangskontrollerne kan der i yderste konsekvens forekomme uautoriseret adgang i it-systemerne, som fx kan medføre besvigelser eller sletning af kritiske data. Virksomheden skal sikre sig, at det kun er en meget begrænset andel af medarbejderne, som har ubegrænset adgang til de primære systemer, og dermed har mulighed for at ændre i opsætning af systemerne m.v. Det vil i mange tilfælde kun være it-afdelingen og alt efter størrelse af virksomheden, vil det ligeledes ikke være alle i it-afdelingen, som vil have adgang til alle de primære systemer, men kun til de systemer, som er nødvendige. Hvis inkompetente medarbejdere har adgang til at ændre på opsætningen i systemet, vil risikoen for, at der kan opstå væsentlige fejl blive forøget til et uacceptabelt niveau.

Det sidste forhold vedrørende it-miljøet, som vi mener, at revisor skal være særligt opmærksom på vedrørende going concern er i forbindelse med virksomhedens procedure for programudvikling og programændringer, hvilket fx var en medvirkende årsag til at Randers Reb A/S gik i betalingsstandsning, hvor det viste sig, at der var væsentlige fejl ved implementeringen af et nyt it-system. Revisor skal derfor opnå en forståelse for, hvordan virksomheden håndterer ændringer i de nuværende systemer. Det drejer sig om godkendelse af procedurerne til at iværksætte udviklingen af ændringerne, om der er en strategi for, hvordan ændringerne testes for at identificere mulige fejl og fejlkilder, samt en procedure for den endelige godkendelse af ændringerne, før de implementeres i hele virksomheden. At udvikle eller købe et nyt system er

naturligt mere omfattende, end hvis der "kun" skal foretages en ændring til det nuværende system. I princippet er det de samme forhold, som virksomheden skal sikre sig, dog er testfasen mere omfattende, samt at den gruppe, som skal godkende systemet, ligeledes vil være større, da det påvirker flere i virksomheden. I forbindelse med udviklingen af nye systemer skal virksomheden sikre sig, at de data der bliver konverteret fra det gamle system til det nye system, overføres korrekt. Revisor bør som minimum sikre sig, at forretningsgangene omkring programændringer og programudvikling er designet og implementeret effektivt.

Vi har nu været igennem de punkter omkring it-revision, som kan have den største betydning i forhold til revisionen af going concern. Områderne er gennemgået ud fra, at virksomheden drifter deres it-plattform in house. Det er også her, at det største arbejde i forbindelse med it-revision ligger, i modsætning til hvis virksomheden har outsourcet it, som vi kort vil gennemgå nedenfor. Det er vigtigt at sikre sig, at medarbejderen, som skal udføre arbejdet, er kompetent, hvorfor anvendelse af en specialiseret it-revisor er at anbefale.

Outsourcede it-systemer

Hvis virksomheden har outsourcet deres it, er det lettere for den pågældende revisor at komme i mål med deres it-revision også i forbindelse med going concern. Revisor skal således sikre sig, at it-leverandøren har testet og dokumenteret deres generelle it-kontroller og it-sikkerhed i forhold til kundens data. Dette sker typisk ved afgivelse af en revisorerklæring af typen ISAE 3402, ISAE 3000 eller ISRS 4400, hvor den mest almindelige er ISAE 3402. Er revisorerklæring uden anmærkninger er som udgangspunkt tilstrækkeligt revisionsbevis, da erklæringen skal dække over, at kontrolmiljøet i serviceorganisationen er tilfredsstillende.

Som nævnt er truslen mod it-miljøet, set i forhold til going concern-forudsætninger, et scenarie om, hvad der i yderste tilfælde kan forekomme af risici, som kan true virksomhedens evne til at fortsætte driften ved et it-nedbrud. Som beskrevet i artiklen fra ComputerWorld er det ca. 43 % af alle virksomheder, der bliver ramt af disse forhold, som går konkurs kort efter at hændelsen indtræder (30). Et faktisk eksempel på dette, som både dækker in house- og outsourcing-løsningen, er terrorangrebet på World Trade Center i New York i 2001. Ud over, at virksomhederne, som havde adresse i World Trade Center, mistede alle deres servere, som befandt sig i det store bygningskompleks, var der registreret 17 it-virksomheder med forskellige funktioner, her iblandt virksomheder, der levede af virksomheder, der outsourcer deres it. Disse virksomheder mistede uden varsel alle deres forbindelser til it-systemerne (31). Det er således ikke uden grund, at virksomhederne skal have styr på deres it-miljø. Hvis der er svagheder i den pågældende virksomheds it-miljø, er det således vigtigt, at det bliver kommunikeret videre til den øverste ledelse og til den daglige ledelse, samt at forholdene og overvejelserne dokumenteres i revisionsdokumentationen.

5.3.4 Påvirkning på revisionen - identificerede going concern-problemer

Gennemgangen af, hvad revisor skal være opmærksom på i forhold til it-miljøet og going concern, afslutter næsten de handlinger, som er relevante at udføre i forbindelse med planlægningen og revisionen i årets løb. Det eneste der mangler er, at væsentlighedsniveauet

revurderes for at se, om dette stadig er passende i forhold til eventuelle konstaterede mangler i kontrolmiljøet og i forhold til andre forhold, som er kommet til revisors kendskab i forbindelse med planlægningen og den løbende revision. Væsentlighedsniveauet kan blive ændret for regnskabet som helhed eller på bestemte grupper af transaktioner, balanceposter eller oplysninger. Det er vigtigt at få dokumenteret, hvorfor eller hvorfor ikke væsentlighedsniveauet skal ændres, og om dette udløser yderligere revisionshandlinger, og om arten og den tidsmæssige placering heraf stadig er gældende (32 s. a 12 og 13).

Hvis der i forbindelse med planlægningen og den løbende revision er konstateret en risiko for væsentlig fejlinformation på enkelte revisionsmål, skal der designes og udføres substanshandlinger på området, som er specifik rettet mod risikoen. Er der således konstateret en øget risiko for, at virksomheden har generelle going concern problemer i forbindelse med den løbende revision, bliver antallet af substanshandlinger væsentlig forøget, idet en generel going concern-problemstilling er gennemgribende for alle regnskabsposter. Er going concern-problemstillingen derimod kun rettet imod en bestemt regnskabspost fx tilgodehavender fra salg og tjenesteydelser, udløser det kun specifikke substanshandlinger for denne regnskabspost. Det er således nødvendigt, at revisor dokumenter sammenhængen mellem de ekstra substanshandlinger og de risici, som er vurderet (33).

5.4 Statusrevision – afsluttende revision

Selvom det er vigtigt, at inddrage revision af going concern under hele revisionen, jf. ISA 570 afsnit 11, er statusrevisionen især vigtig, da det er her revisor følger op og udfører de handlinger, som sikrer, at der samlet set er et tilstrækkeligt og egnet revisionsbevis. Statusrevisionen er nemlig blevet påvirket af de forhold, som er identificeret i forbindelse med planlægningen og den løbende revision, og der skal fortages yderligere handlinger, hvis der er blevet konstateret forhold i forbindelse med selve statusrevisionen.

Som nævnt i det indledende afsnit er det ledelsen, som har ansvaret at vurdere virksomhedens evne til at fortsætte som going concern og dermed også, om årsregnskabet skal aflægges efter going concern princippet. Revisorenes opgave er at tage stilling til, om de er enige eller uenige i ledelsens vurdering. Det lyder enkelt, men fakta er, at det er alt andet end enkelt. Der er en lang række forhold, som revisor skal inddrage i sin revision og have konkluderet på, før det kan vurderes, om revisor kan tilslutte sig ledelsens vurdering.

Vi vil derfor starte med at se på nogle af de forhold, som kan indikere eller føre til going concern-problemer. Der vil blive taget udgangspunkt i eksemplerne, som er givet i ISA 570, afsnit A2, samt nogle enkelte øvrige forhold, som vi vurderer, ligeledes kan føre til tvivl omkring virksomhedernes evne til at fortsætte som going concern. Nogle af forholdene, som ISA 570 nævner, vil allerede blive identificeret i forbindelse med planlægningen og den løbende revision, men som beskrevet ændrer det ikke på, at disse forhold ligeledes skal adresseres i forbindelse med statusrevisionen.

Forholdene som ISA 570 sætter fokus på er følgende (18):

- *”Økonomiske Forhold*
  - *Negativ egenkapital eller negativ arbejdskapital*
  - *Lån med faste vilkår, der nærmer sig forfald uden realistisk udsigt til fornyelse eller indfrielse, eller usædvanlig stor afhængighed af kortfristede lån til finansiering af anlægsaktiver*
  - *Indikationer på tilbagekaldelse af finansiel støtte fra kreditorer*
  - *Indikationer på negative pengestrømme fra driften ifølge historiske eller fremadrettede finansielle opgørelser*
  - *Ugunstige økonomiske nøgletal*
  - *Væsentlige driftstab eller betydelig forringelse af værdien af aktiver, der genererer pengestrømme*
  - *Restancer med eller ophør af udbyttebetalinger*
  - *Manglende evne til at betale kreditorer ved forfald*
  - *Manglende evne til at overholde betingelserne i låneaftaler*
  - *Ændring fra kredit til betaling pr. efterkrav hos leverandører*
  - *Manglende evne til at opnå finansiering af afgørende ny produktudvikling eller andre vigtige investeringer*
- *Driftsforhold*
  - *Den daglige ledelse påtænker at likvidere virksomheden eller at indstille driften*
  - *Tab af nøglepersoner i den daglige ledelse uden genansættelse*
  - *Tab af et større marked, nøglekunde(r), franchise, licens eller hovedleverandør(er)*
  - *Arbejdskonflikter*
  - *Mangler på vigtige leverancer*
  - *En ny yderst succesfuld konkurrent*
- *Andre forhold*
  - *Manglende overholdelse af kapitalkrav eller andre lovpligtige krav*
  - *Verserende retssager eller reguleringsmæssige sager mod virksomheden, der, hvis de falder ud til modpartens fordel, kan resultere i krav, som virksomheden sandsynligvis ikke kan honorere*
  - *Ændringer i lov, øvrig regulering eller regerings politik, der forventes at påvirke virksomheden negativt*
  - *Katastrofer, der, når de indtræffer, ikke er forsikrede eller er underforsikrede”*

Eksemplerne fra ISA 570 er således mange, og de dækker et bredt perspektiv, men det skal understreges, at listen med eksempler langt fra er udtømmende, fx har en undersøgelse, foretaget af FSR og Beierholm fra 2011 vist, at der er en sammenhæng mellem konkurser og ulovlige aktionærlån. I 18 % af de konkursramte virksomheder har der været et ulovligt aktionærlån, mens det kun var 6 % af kontrolgruppen, som havde et ulovligt aktionærlån (7). Dette er således et punkt yderligere, der kunne føres til listen, såfremt det viser sig, at den nye skattemæssige praksis, som er indført efter undersøgelsen, ikke eliminerer problemet med ulovlige aktionærlån.

Selvom listen over forhold, som kan skabe tvivl om virksomhedens evne til at fortsætte som going concern er lang, har næsten alle forholdene et til fælles, likviditet, hvilket også er logisk, idet mangel på likviditet på et givent tidspunkt i alle tilfælde er det, som får virksomheder til at gå konkurs. Der er dog som altid nogle få undtagelser til hovedreglen, det kunne fx være det tidligere eksempel omkring World Trade Center. Ligesom der kan være yderligere krav til virksomhedernes finansielle nøgletal, hvis der er specielle lovgivningsmæssige krav, som skal overholdes, hvilket gør sig gældende inden for den finansielle sektor.

Mængden af handlinger, som revisor skal fortage sig i forbindelse med statusrevisionen, er meget varierende, alt efter om der under revisionen af de enkelte regnskabsområder i løbet af året eller ved status har været nogle indikationer på going concern-problemstillinger. Hvis det ikke har været tilfældet, og resultatet er positivt, pengestrømmene positive og der ingen problemer er med finansieringen og likviditeten, vil der ikke være nogen problemer forbundet med, at vurdere, om ledelsens vurdering af virksomheden som going concern er retvisende. Selvom der ikke er problemer med going concern, skal konklusionen vedrørende going concern stadig laves og indgå i revisionsdokumentationen. Omfanget heraf afhænger primært af virksomhedens størrelse, kompleksitet og kvaliteten i interne procedurer og risikovurderingsprocessen i virksomheden. Hvis risikoen er lav vil det eksempelvis være tilstrækkeligt med et afsnit i det afsluttende revisionsnotat, mens der ved identifikation af yderligere risici, bør laves mere omfattende notater af revisionens overvejelser og konklusioner. Den oplagte faldgrube er i dette scenarie, at der bliver overset et eller flere af de forhold, som indikerer, at der kunne være going concern-problemer.

I forbindelse med udførelse af revisionen, skal en mere erfaren revisor gennemgå de mindre erfarne teammedlemmers arbejde. Det sker for at kvalitetssikre det udførte arbejde. Et eksempel herpå kunne være ved revisionen af likvider og bankgæld, hvor en yngre medarbejder overser, at tidligere langfristede lån udløber inden for det kommende regnskabsår, og virksomheden ikke inden for deres nuværende finansieringsforhold har mulighed for at imødekomme indfrielsen af lånene. Et forhold som dette skal identificeres ved revisors kvalitetssikring af det foretagne arbejde. Hvis denne gennemgang ikke fanger forholdet, vil den afsluttende regnskabsanalyse vise en kraftig forskydning mellem kort- og langfristede gældsforpligtelser, som gerne skulle aflede et spørgsmål fra den underskrivende revisor, således at problemstillingen bliver identificeret før regnskabet underskrives. Der er således flere muligheder for at opfange et forhold, som er blevet overset i den første del af revisionsprocessen.

Vi mener dog ikke, at de største faldgruber i forbindelse med statusrevisionen er om revisor får opfanget alle indikationer omkring going concern, idet der i mange år har været fokus fra Erhvervsstyrelsen, Revisionstilsynet og branchen generelt, grundet perioden med lavkonjunktur. Derimod mener vi, at vurderingen bliver mere kompliceret, hvis der er identificeret væsentlige svagheder eller mangler i virksomhedens risikovurderingsproces og interne kontroller, som kan medføre, at virksomheden ikke vil identificere risikoen for væsentlige tab i tide. Grunden til

dette er dels, at revisor skal have afdækket alle væsentlige risici, og ikke mindst at virksomhederne og deres ledelser er meget forskellige, hvilket betyder, at deres håndtering af forskellige situationer ligeledes er forskellig.

5.4.1 Finansiering og likviditetsbehov

Mangel på likviditet er det, som i yderste konsekvens får virksomheder til at gå konkurs, og er dermed også alfa omega i forbindelse med revisionen af going concern. Det er ledelsens ansvar at vurdere, om virksomheden er going concern inden for de næste 12 måneder efter balancedagen, og dermed også deres ansvar at kunne dokumentere, at der er tilstrækkelig likviditet til stede til, at virksomheden kan fortsætte driften det næste år. Der er mange muligheder for, hvordan ledelsen kan sikre sig den fornødne likviditet til driften. I forbindelse med finanskrisen er der ligeledes kommet flere og mere alternative måder hvorpå, virksomhederne kan sikre sig den tilstrækkelige likviditet, hvilket også skaber flere mulige faldgruber for revisor. Vi vil se nærmere på, hvilke muligheder virksomhederne har for at sikre likviditeten til driften, og hvad revisor skal være opmærksom på. Vi har valgt at inddrage følgende typer finansiering, som ikke er en fuldstændig liste, da der også kan være andre alternativer:

- Almindelig bankaftale
- Special bankaftale
- Støtte fra moderselskabet
- Henstand fra kreditorer
- Privat finansiering (ikke banker).

Almindelig bankaftale

En almindelig bankaftale. Det lyder ikke umiddelbart som et problem i forhold til going concern, men præcis dette er en af de situationer, som kan skabe udfordringer i forhold til sikring af den fornødne likviditet, og som i mere komplicerede tilfælde kan blive overset af revisor. Hvis en virksomhed eksempelvis i en kortere eller længere periode har haft et negativt likviditets flow, og selskabets normale kreditramme ved banken er ved at nå sit maksimum eller har ligget på maksimum i en periode, uden banken eller virksomheden selv proaktivt har reageret herpå, kan det være en tikkende bombe under virksomhedens going concern-forudsætninger. Normalt kan et kundeforhold mellem en bank og virksomhed opsiges inden for en periode på mellem 14 dage og 3 måneder. Det betyder, at revisor skal sikre sig primært to ting i denne situation, for at kunne opnå den nødvendige dokumentation i forhold til going concern.

Revisor skal sikre sig, at banken ikke vil opsige kundeforholdet med den pågældende virksomhed inden for det næste år, samt at banken er villig til at udvide kreditrammen i løbet af året, hvis dette er nødvendig for virksomheden. Selv om ledelsen i deres vurdering af going concern har vurderet, at banken er villig til dette, er revisor nødt til at have den nødvendige dokumentation, hvilket vil være en bekræftelse fra banken om deres hensigt i forhold til videreførelse af virksomhedens kredit. Et andet alternativ kunne være, at revisor bad ledelsen lave en plan for det kommende regnskabsår, hvori kreditterne ville holde sig inden for det nuværende

maksimum. Hvis løsningen med at opnå et tilsagn om yderligere finansiering vælges, kan det ske på to måder. Revisor selv eller ledelsen kan rette henvendelse til banken, og hvis banken ikke har været opmærksom på, at deres engagement med virksomheden har nået maksimum, kan dette groft sagt betyde tre scenarier:

1. Banken vurderer, at engagementet er for usikkert og opsiger det
2. Banken vil ikke bekræfte, hvad deres hensigt er
3. Banken bekræfter, at de vil yde den nødvendige kredit i det kommende år.

Det første udfald kan skabe store udfordringer for virksomheden, hvis revisor pludselig bliver grunden til, at der er going concern-problemer i virksomheden, fordi de har rettet henvendelse til banken, og banken på denne baggrund opsiger engagement med virksomheden. Det er derfor vores anbefaling, at ledelsen som udgangspunkt retter henvendelsen til banken, og at revisor efterfølgende kan få lov at stille supplerende spørgsmål eller deltage i et bankmøde. Selvom revisor er offentlighedens tillidsrepræsentant, så er det ikke meningen, at de skal skabe unødvendige problemer, i dette tilfælde livstruende, for virksomheden, som er deres kunde. Det er endvidere vigtigt, at revisor er opmærksom på sin tavshedspligt.

Det andet scenarie er, hvis banken ikke vil bekræfte deres hensigt, eller slet ikke reagerer på henvendelserne fra ledelsen eller revisor. I den forbindelse kommer revisor til at mangle noget dokumentation. Hvad betyder dette? Vil det ikke være muligt at underskrive regnskabet? I begge tilfælde vil svaret eller det manglende svar eller oplysning af hensigt være en del af dokumentationen, og revisor bliver nødt til at konkludere, at der er væsentlig usikkerhed omkring virksomhedens finansielle forhold og likviditetsbehov, som skal beskrives i årsregnskabet.

Specielle bankaftaler

Ved specielle bankaftaler er virksomheden et skridt længere i forhold til den almindelige bankaftale, idet virksomheden eller banken har været proaktiv. Der har allerede været kontakt mellem virksomheden og banken, som har erkendt, at virksomheden står over for økonomiske udfordringer, og har dermed indgået en speciel aftale, som forpligter begge parter. Banken har således forpligtet sig til at stille den nødvendig finansiering til rådighed for virksomheden, men samtidig har virksomheden forpligtet sig til at overholde nogle punkter, som banken og ledelsen har aftalt i forbindelse med finansieringsløsningen. Det kan for eksempel være, at budgetter skal overholdes, fx på EBIDA-niveau, at der maksimalt må investeres X kroner i det kommende regnskabsår eller andre forhold.

Det hele lyder rigtig godt, men det er desværre ikke nok for revisor at konstatere, at aftalen er indgået. Revisor er nødt til at foretage en konkret vurdering af de enkelte forhold i aftalen, hvornår udløber aftalen, hvad sker der, når aftalen udløber, er det muligt at overholde budgettet, som er forelagt banken, kan virksomheden overleve, hvis de kun må investere det gældende beløb i aftalen. Det er således vigtigt, at revisor får en begrundet overbevisning om, at virksomheden kan være i compliance med bankaftalen i det kommende regnskabsår. Det kan

være meget svært, idet forholdene er baseret på skøn. Det er således yderst vigtigt, at revisor får dokumenteret vurderingen og konklusionen herpå, da denne er yderst væsentlig for going concern-dokumentationen. Endvidere bør revisor i denne situation sikre sig, at usikkerheden og aftalen beskrives korrekt i årsregnskabet, således at regnskabsbruger kan vurdere aftalen i sammenhæng med regnskabet.

Støtte fra moderselskabet

Er virksomheden støttet af deres moderselskab, er der to typer erklæringer, der normalt afgives. Den første ligner meget en speciel bankaftale. I erklæringen tilkendegiver moderselskabet at stille den nødvendige finansiering til rådighed det kommende år, men på baggrund af konkrete betingelser, som skal overholdes. I den forbindelse er det i lighed med overstående nødvendigt, at revisor vurderer, at virksomheden kan være i compliance med de betingelser, moderselskabet stiller, i minimum 12 måneder fra seneste balancedag. Derudover skal revisor i datterselskabet sikre sig, at moderselskabet har den nødvendige kapital, herunder fri likviditet, så de kan overholde forpligtelsen over for datterselskabet. Det svarer til, at revisor i princippet skal vurdere, om moderselskabets tilsagn, ud fra en kreditvurdering af moderselskabet, er tilstrækkeligt til, at revisor har en begrundet overbevisning om, at datterselskabet har det fornødne likviditetsberedskab til driften i det kommende regnskabsår.

Det kan i flere tilfælde være den sidste del af vurderingen, som revisor ikke får dokumenteret eller revideret godt nok, og det er også det, som gør sig gældende i den anden type erklæring hvor, moderselskabet stiller den nødvendige likviditet til rådighed for datterselskabet uden betingelser. I mange tilfælde er det den pågældende revisor selv, som også er moderselskabets revisor, og dermed skulle det være forholdsvis let at få den rigtige dokumentation for, at selskabet har den fornødne kapital og likviditetsberedskab til at stå bag datterselskabet. Det er vigtigt, at dokumentationen bliver arkiveret sammen med støtteerklæringen i datterselskabets revisionsdokumentation, for at denne dokumentation er tilstrækkelig.

Det kan være sværere for revisor at opnå dokumentationen for støtteerklæringen, hvis moderselskabet befinder sig i udlandet, selv om det måske er samme globale revisionsnetværk, som reviderer moderselskabet i udlandet. I så fald bliver datterselskabsrevisor nødt til at få en bekræftelse fra moderselskabsrevisor, om at de har den nødvendige kapital og likviditet. Et eksempel herpå er Merlin A/S, der gik konkurs i 2008. Selskabet havde ifølge årsrapporten for 2006/07 (34) en støtteerklæring fra moderselskabet Árdegi HF, beliggende på Island. Grunden til, at Merlin A/S gik konkurs, var netop fordi, at moderselskabet gik konkurs, og dermed mistede Merlin A/S deres finansieringskilde. Det er således vigtigt, at bekræftelsen fra moderselskabsrevisoren er en del af den endelige dokumentation.

Aftale med kreditorer

En af de muligheder, som finanskrisen igen har været med til at gøre aktuel er, at kreditorerne indgår en aftale med virksomheden om længere kredit eller henstand med betaling, indtil virksomheden har realiseret nogle af deres værdier eller fx har modtaget acotobetalingen i forbindelse med et stort projekt. Et eksempel herpå er Essex Invest Holding ApS i deres

årsrapport for 2012/13 (35). Her er det beskrevet, at der er indgået en aftale med selskabets finansielle kreditorer. Vi fortolker det som både banker, realkreditinstitutter og andre långivere i selskabet. Dette kunne lige så godt være en flere af selskabets væsentlige leverandører. I princippet svarer denne aftale til en speciel bankaftale. Forskellen er, at der er flere involveret, samt at betingelserne herfor højst sandsynlig er strengere.

Kreditorerne kræver eksempelvis, at Essex Invest Holding ApS skal afhænde nogle af deres projekter, selvom realisationen vil resultere i et tab, alene af den grund at nedbringe gældsforpligtelserne. Revisor skal sikre sig det samme som i de øvrige tilfælde, nemlig at selskabet kan være i compliance med den indgåede aftale. En anden grund til, at vi har valgt at bruge Essex Invest Holding ApS som eksempel er, at aftalen med kreditorerne udløber senere end et år efter statusdagen. Revisor har i dette tilfælde sikret at regnskabsbruger får retvisende oplysninger omkring going concern, selvom de først er aktuelle 17 måneder efter balancedagen. Vi mener, at dette er helt rigtigt, da forholdet er en kendt oplysning på tidspunktet for vurderingen af going concern. I ISA 570, står der, at det er mindst 12 måneder fra balancedagen, men her har de fulgt god revisorskik, idet regnskabet ikke ville give et retvisende billede af selskabets forhold, hvis de ikke gør opmærksom på aftalen.

Privat finansiering (ikke banker)

Finanskrisen har ligeledes presset virksomheder til at finde alternative finansieringskilder. Et eksempel herpå er Tvilum ApS. I deres årsrapport for 2013 beskriver de, at der er indgået en aftale med en privatlångiver om at yde et lån frem til 31. august 2014 (36). Revisor skal igen forholde sig til aftalen, som de skal, når virksomheden har en speciel bankaftale. Forskellen til en speciel aftale med en bank er, at en privatfinansieringsaftale typisk vil være mere risikofyldt, og dermed vil den private långiver typisk have et større risikotillæg for deres investering. I eksemplet med Tvilum ApS er der i note 1 og 2 en gennemarbejdet beskrivelse af rammerne for aftalen. Hvis aftalen ikke overholdes, vil det betyde, at selskabet skal sælge deres ejendomme væsentligt under den bogførte værdi. Tvilum ApS vil derfor ved misligholdelse af aftalen lide et betydeligt tab. Revisor skal således være opmærksom på, at ledelsen får beskrevet de specielle risici, der er ved aftalen, i årsrapporten, således at regnskabet giver et retvisende billede på statusdagen.

Det er yderst vigtigt, at ledelsen får beskrevet de finansielle forhold tilstrækkeligt i årsrapporten, hvilket betyder, at de skal beskrives i noterne, da ledelsesberetningen siden 2009 ikke bliver revideret i henhold til kapitel 3. Hvis ledelsen ikke får beskrevet forholdet tilstrækkeligt, er revisor nødt til at tage et forbehold eller alternativt en supplerende oplysning omkring forholdet, hvis kravene herfor er opfyldt. Det kan også være nødvendigt at give en supplerende oplysning, hvis der i regnskabet er beskrevet en usikkerhed omkring forholdet, og revisor finder det nødvendigt at henlede regnskabsbrugerens opmærksomhed herpå. Det er således vigtigt, at revisor får dokumenteret, om ledelsen har oplyst tilstrækkeligt om finansieringen og usikkerheden i forhold hertil i årsregnskaberne.

5.4.2 Regnskabsmæssige skøn - usikkerhed

Det andet område, vi vil kigge på i forbindelse med statusrevisionen, er regnskabsmæssige skøn, herunder hvilken betydning regnskabsmæssige skøn har i forhold til revisionen og vurderingen af virksomheden som going concern. Revisor har i forvejen et større fokus på de revisionsområder, som indeholder væsentlig regnskabsmæssige skøn, da disse kræver ekstra revisionshandlinger, for at sikre den nødvendige dokumentation. Set i forhold til going concern er regnskabsmæssige skøn særligt væsentlig i virksomheder, hvor den største del af balanceposterne udgøres af poster, hvori der indgår væsentlige regnskabsmæssige skøn, som fx entreprenør-, ejendomsinvesterings-, produktions- og detailvirksomheder med store lagre.

Regnskabsmæssige skøn er i sig selv ikke grunden til, at en virksomhed går konkurs, men væsentlige fejl i vurderingen heraf kan være det, som får virksomheden til at gå konkurs. Det skyldes dels, at virksomheden kan blive påført et betydeligt tab, samt at der kan opstå tvivl om ledelsens kompetencer, virksomhedens risikostyring og de opbyggede interne kontroller (virksomhedens samlede kontrolmiljø), hvilket kan gøre, at banken mister tilliden til virksomheden og dermed opsiger sit engagement. Der er set flere eksempler på, hvor der først konstateres nogle tab, hvorefter der indgås en aftale med bankerne. Efterfølgende har virksomhederne så konstateret nye væsentlige tab, som har fået bankerne til at miste tilliden til virksomheden, hvorefter de typisk går konkurs. Eksempler herpå er E. Pihl & Søn A/S, Davidsen og Partnere A/S og OW Bunker A/S.

Det er derfor væsentligt, at regnskabsbruger bliver gjort opmærksom på usikkerheder i regnskabsmæssige skøn, også selvom revisor er enig i det foretagne skøn. Anlægges der et andet skøn på regnskabsposterne, kan dette betyde, at selskabet lider væsentlige tab, som kan føre til going concern-problemer. Det samme gælder, hvis der er andre usikkerheder omkring den fremtidige indtjening eller værdien heraf på grund af væsentlige skøn i forbindelse med opgørelse af dækningsbidrag på den realiserede omsætning. Revisor skal således sikre sig, at præsentationen i årsregnskabet vedrørende regnskabsmæssige skøn og usikkerheder er rigtig.

Denne udfordring og faldgrube er der ud fra vores indledende analyse en tendens til, at nogle revisorer får håndteret forkert, da de ikke får gennemgået grundlaget for ledelsens skøn, og efterprøvet om forudsætningerne også er realistiske. I stedet konstaterer nogle revisorer på et spinkelt grundlag, at de er enige i det af ledelsen foretagne skøn, baseret på den dokumentation, de har modtaget, selvom der er væsentlige usikkerheder i de anvendte forudsætninger. Vi vil give et par eksempler på væsentlig usikkerhed ved regnskabsmæssige skøn, som skal oplyses i årsrapporten, eller som skulle have været oplyst.

Det første konkrete eksempel, vi har valgt at inddrage er et mangelfuldt regnskab, hvor ledelsen ikke oplyser omkring usikkerhederne i selve årsregnskabet, men blot i ledelsesberetningen. Dette er ikke i overensstemmelse med vores beskrivelse af kravene til præsentationen, som vi har gennemgået i kapitel 2. Hvis ledelsen ikke oplyser omkring usikkerhederne i overensstemmelse med den gældende regulering, skal revisor i henhold til vores fortolkning af revisorlovgivningen modificere deres påtegning. I årsrapporten for 2011 for Better Place

Danmark A/S (37), er der ingen omsætning, og det har der ikke været siden selskabet startede medio 2008. Ledelsen omtaler forholdet omkring den manglende omsætning i deres ledelsesberetning, og at de mener, at omsætningen vil komme i løbet af 2012. I henhold til deres beskrivelse og det, at deres produkt er nyt og ikke tidligere testet på et samlet marked som det danske, er det vores vurdering, at der er usikkerhed knyttet hertil, og dermed også til værdien af virksomhedens aktiver. Vi konkluderer således, at der stor usikkerhed omkring indtjeningsgrundlaget i virksomheden, og dermed også værdiansættelsen af virksomhedens anlægsaktiver.

Det betyder i henhold til den gældende regulering på dette tidspunkt, at forholdene og usikkerheden burde være omtalt i noterne til årsregnskabet. Usikkerheden omkring indtjeningsgrundlaget skaber som sagt stor usikkerhed omkring værdiansættelse af virksomhedens aktiver, herunder særligt de regnskabsmæssige skøn i forhold til det aktiverede skatteaktiv på ca. 47 mio. kr. samt selskabets anlægsaktiver. Dette ville som beskrevet skulle oplyses i noterne til regnskabet. Hvis forholdene var oplyst i noterne, mener vi, at revisor kunne nøjes med at vurdere, om der kunne gives en blank påtegning, henset til at usikkerhederne er beskrevet korrekt, eller om der burde gives en supplerende oplysning, fordi det er så stor en usikkerhed, at regnskabsbrugers opmærksomhed bør henledes på beskrivelsen i regnskabets noter. Men da der i dette tilfælde ikke er nogen beskrivelse af usikkerheden i noterne, mener vi, at der i denne konkrete situation skulle være taget et forbehold i revisionserklæringen om manglende oplysninger i regnskabet omkring væsentlige regnskabsmæssige usikkerheder og skøn.

Det andet eksempel vi vil fremhæve er årsrapporten for 2012 for E. Phil & Søn A/S (27). Her har ledelsen helt rigtigt i note 1 til regnskabet beskrevet hvilke usikkerheder, der er i forhold til regnskabsmæssige skøn. Her er der tale om skatteaktivet, entreprisekontrakter og aktiviteten på Island. Revisor har efter vores vurdering helt rigtig afgivet en revisorerklæring med en supplerende oplysning, som henviser til note 1.

De to eksempler er modsætninger, hvilket er med til at underbygge vores påstand om, at der stadig er erfarne revisorer, som ikke er opmærksom på faldgruberne, selv om der har været stor fokus på forholdene omkring going concern i længere tid.

5.4.3 Turn around-planer – Ledelsens vurdering

Det er som nævnt ledelsen, som skal foretage en vurdering af, om virksomheden er going concern. Denne vurdering kan være meget simpel eller ekstrem kompliceret alt efter, hvilken situation virksomheden befinder sig i. Vi har derfor valgt at kigge lidt nærmere på, hvordan revisor skal forholde sig til ledelsens vurdering.

I forhold til ISA 570, afsnit 16, er der fem forhold, som revisor skal gennemgå, hvis der er tvivl om virksomheden er going concern. Her vil vi særligt fremhæve punkt b og c (18 s. a 16):

- b) *"Stillingtagen til den daglige ledelses planer for fremtidige handlinger i relation til dens vurdering af fortsat drift, om det er sandsynligt, at udfaldet af disse planer vil kunne forbedre situationen, og om den daglige ledelses planer efter omstændighederne er gennemførlige*
- c) *Hvor virksomheden har udarbejdet budgetterede pengestrømme og analyser heraf, er en betydelig faktor i overvejelsen af det fremtidige resultat af begivenheder eller forhold ved stillingtagen til den daglige ledelses planer for fremtidige handlinger".*

Hvis man ser på de to punkter, skulle det i teorien være simpelt at forholde sig til ledelsens vurdering. Alligevel er der flere eksempler på større virksomheder, eksempelvis Merlin A/S og De Gule Sider A/S, der har haft turn around-planer, som ikke har fungeret, og hvor revisor ikke har givet en supplerende oplysning omkring usikkerhederne i forhold til de lagte turn around-planer.

Som udgangspunkt er det vores holdning, at der altid vil være usikkerhed forbundet med turn around-planer, da virksomheden er kommet i krise på grund af nogle forhold, som planen skal rette op på. Usikkerhederne afhænger af, om planen er realistisk, eller om planen kan gennemføres inden for den tidsmæssige ramme. Vi kender ikke revisionsdokumentationen for de pågældende virksomheder, men henset til den store usikkerhed, der er forbundet med denne type planer, burde der ud fra en overordnet betragtning have været en mere uddybende beskrivelse af forholdene og eventuelt en supplerende oplysning. Eksemplerne viser, at det er utrolig svært at tage stilling til ledelsens handlingsplan, og hvornår er der tilstrækkelig sikkerhed for, at ledelsen ikke behøver at nævne, at der er væsentlig usikkerhed for, at planerne kan realiseres inden for virksomhedens økonomiske rammer?

Det er derfor vigtigt, at revisor er utrolig opmærksom i disse situationer, og dokumentationen med deres overvejelser er yderst kritisk for at opnå et tilstrækkeligt og egnet revisionsbevis. Det vil således være svært at vurdere, hvilken konklusion, der er den rigtige, og dermed hvordan revisionserklæringen skal udformes, uden at have et dybdegående kendskab til virksomheden. Ud fra vores analyser af regnskaber er vi af den generelle opfattelse, at nogle revisorer ikke stiller så høje krav til beskrivelse af regnskabsmæssige usikkerheder, såfremt likviditetsberedskabet er sikret frem til den næste skæringsdato. Set ud fra regnskabsbrugers perspektiv giver det en ekstrem høj usikkerhed i perioden frem til næste skæringsdato fra årsregnskabs offentliggørelse. Vi synes, at denne udvikling er uheldig, og at der bør sættes større fokus på, at regnskabsmæssige usikkerheder beskrives korrekt, også selvom likviditetsberedskabet er sikret.

5.4.4 For afhængig af enkelte nøgleforhold

Det næste forhold er nok det forhold, der bliver overset mest. Forholdet gælder primært mindre virksomheder, men kan også forekomme hos virksomheder af en væsentligt større størrelse. Virksomheden kan være afhængig af nøgleforhold i en sådan grad, at virksomhedens mulighed for at være going concern udelukkende kan henledes til, at forholdet ikke ændrer sig. Der er fx en lang række mindre virksomheder, der er afhængige af Vestas A/S, da Vestas A/S var deres primære eller eneste kunde. Derfor betød krisen i Vestas A/S, at flere af de virksomheder også blev ramt, og at flere af Vestas A/S' underleverandører gik konkurs.

Ud over enkelte kunder kan en virksomhed også være afhængig af et bestemt marked, leverandør, medarbejder med videre. Typisk vil revisor kunne identificere, at virksomheden er afhængig af et eller flere nøgleforhold, som enkeltvis eller samlet set kan medføre going concern-problemer for virksomheden. Den store udfordring er, hvordan revisor skal forholde sig til usikkerheden i forbindelse med afgivelse af sin erklæring på årsregnskabet. Det resulterer i de fleste tilfælde i, at der ikke laves modifikationer eller supplerende oplysninger. Begrundelsen herfor skal dokumenteres i revisionsdokumentationen, fx at selskabet har en aftale med leverandøren, som løber i mange år endnu, eller at der ikke er andre forhold, som skulle indikere, at de ville miste deres nøglekunde. Det er utrolig vigtigt, at virksomhederne har et effektivt kontrolmiljø og at risikostyringen er effektiv. Revisor er således nødt til at basere en væsentlig del af deres revisionsdokumentation på revision af virksomhedens overordnede risikostyring samt virksomhedens kontrolmiljø.

Problemet opstår, når kunden eller leverandøren selv har going concern-problemer, medarbejderen har givet udtryk for, at personen vil forlade virksomheden, eller hvis virksomhedens interne kontroller og risikostyring af det grundlæggende forhold for virksomhedens eksistens ikke er effektive. Hvis dette er tilfældet, er revisor nødt til at sikre sig, at der er tilstrækkelige oplysninger om usikkerheden/forholdet i regnskabet, og at de er præsenteret korrekt. Forholdet skal således sammenlignes med et regnskabsmæssigt skøn. Det bliver desværre, efter vores mening, ofte overset af revisor, enten fordi de ikke har det tilstrækkelige kendskab til nøglekundens eller leverandørens økonomiske stilling, eller helt glemmer dette forhold, når konklusionerne skal tages. Vi mener derfor, at forholdet i mange situationer ikke vil blive præsenteret korrekt i årsrapporten, og der vil dermed være en væsentlig risiko for, at revisor afgiver en forkert erklæring.

5.4.5 Eventualforpligtelser - retssager

Eventualforpligtelser er, og har altid været, en regnskabspost med regnskabsmæssige skøn, som det er svært at forudsige udfaldet af. Det er derfor en balancegang at vurdere om, det er en eventualforpligtelse eller en forpligtelse, som skal indregnes i regnskabet. Der er flere forskellige typer af eventualforpligtelser. Vi har valgt at fokusere på retssager, da udfaldet af disse alt efter størrelsen på erstatningen ville kunne få en virksomhed til at gå konkurs. Det var eksempelvis en af flere grunde til, at E. Phil & Søn A/S blev nødt til at opgive deres rekonstruktionsplaner og melde selskabet konkurs (38). Dette er faktisk et regnskabsmæssigt skøn, som definerer, om det skal være en forpligtelse eller en eventualforpligtelse, i to niveauer:

1. Hvor sandsynligt er det, at selskabet kommer til at lide et tab
2. Hvor stort vil tabet blive.

Vi har valgt at trække det frem, idet der typisk er involveret en ekspert i skønnet, nemlig en advokat. Det er således ikke kun ledelsens vurdering, men også advokatens vurdering, revisor skal forholde sig til. De to vurderinger er i de fleste tilfælde ens, enten at de anerkender at virksomheden sandsynligvis vil lide et tab, eller at de vurderer, at risikoen for at lide et tab ikke er særlig stor.

Vurdering fra ledelse og advokat kan som sagt have store konsekvenser for virksomheden, enten fordi retssagen i sig selv kan påføre virksomheden et så stort et tab, at den ikke kan fortsætte driften, eller den, som i E. Phil & Søn A/S, hvor omkostningerne til en tabt retssag, sammen med de øvrige usikkerheder betød, at virksomheden gik konkurs. Udfordringen og faldgruben her er, at revisor skal forholde sig kritisk til ekspertens vurdering, både når det er til fordel eller ulempe for virksomheden. Revisor er nødt til at vurdere ekspertens kompetencer. Derudover skal revisor vurdere, om de er enige i ledelsens og advokatens vurdering, ud fra det kendskab revisor har til sagen. Hvis revisor ikke mener, at advokaten har de nødvendige kompetencer til at vurdere sagen, og de ikke er enige i deres vurdering, ud fra det kendskab revisor har til sagen, vil det efter vores mening være nødvendigt at få en second opinion fra en anden advokat, som revisor mener, har de nødvendige kompetencer.

Vurderingen af advokatens kompetencer, ledelsens og advokatens vurdering, revisors egen holdning, og eventuel brug af en second opinion, skal alt sammen indgå i revisionsdokumentationen. Det er således ikke nok dokumentation at tage svaret på advokatbrevet og tro, at dette er tilstrækkeligt, hvis virksomheden er involveret i væsentlige sager, som er forbundet med usikkerhed og skøn. Derudover er det i lighed med de øvrige forhold utrolig vigtigt, at præsentationen i regnskabet er rigtig. Det vil sige, at hvis tabet er sandsynligt og kan opgøres pålideligt, medfører det, at sagen bliver indregnet som en forpligtelse i stedet for en eventalforpligtelse, samt at usikkerhederne bliver beskrevet tilstrækkeligt i noterne til årsregnskabet.

5.4.6 Begivenheder efter statusdagen

Det sidste område, som er yderst relevant i forhold til revisionen af going concern er begivenheder efter statusdagen. Begivenheder efter statusdagen forbindes normalt med perioden mellem balancedatoen og datoen på revisionserklæringen, men begrebsrammen indebærer også de forhold, som sker fra revisionserklæringens underskrift og til offentliggørelsen af regnskabet og til med begivenheder efter offentliggørelsen (39). Selvom begivenheder efter statusdagen er reguleret af ISA 560, har det en væsentlig betydning i forhold til revision af going concern, og for de regnskabsposter, hvor der er store usikkerhed omkring regnskabsmæssige skøn, der kan påvirke going concern-forudsætningerne i forhold til virksomheden.

Revision af efterfølgende begivenheder er af særlig stor betydning i de tilfælde, hvor der i virksomheden allerede er konstateret going concern-problemer i forbindelse med den tidligere del af revisionen. I et sådant tilfælde skal revisor danne sig et overblik over forholdene, og om de er faldet ud, som det var forventet af ledelsen. Endvidere skal revisor lave en generel opfølgning og sikre sig, at indtjeningsniveauet og likviditeten er på det forventede niveau, således der kan laves en samlet vurdering af, hvordan udviklingen er i overensstemmelse med ledelsens planer. Et helt simpelt eksempel kan være, at virksomheden har haft en igangværende retssag, som ikke er afsluttet på tidspunktet for revisionens modtagelse af advokatbrevet og revisionens vurdering af sagen, men bliver afsluttet, inden revisionserklæringen bliver afgivet, og retssagen i

modsatning til forventet ikke falder ud til virksomhedens fordel. Dette kan ændre forudsætningerne for om virksomheden er going concern eller skabe usikkerhed herom, da der bliver pålagt virksomheden en yderligere forpligtelse.

Som i eksemplet ovenfor kan efterfølgende begivenheder have en stor betydning for vurderingen af going concern. Andre eksempler kunne være, at virksomheden har fået indgået en bankaftale, tabt en nøglekunde eller leverandør, haft et betydeligt it-nedbrud m.v. Forholdet kan i situationen variere meget, om det er væsentligt eller ikke væsentligt for den enkelte virksomhed, og det er revisors ansvar at vurdere, om forholdene har betydning for regnskabet og virksomhedens evne til at fortsætte som going concern. Ud fra Revisortilsynets kvalitetskontrol for 2013 tyder det på, at en del revisorer ikke får fulgt op på efterfølgende begivenheder (6) eller tænker, at når revisionserklæringen er afgivet, er det ikke nødvendigt længere, men hvis begivenheden er væsentlig og kan relateres til det afsluttede regnskab, har revisor stadig en forpligtelse til enten at ændre årsrapporten eller hvis ledelsen ikke vil dette, informere regnskabsbrugerne, der har modtaget årsrapporten omkring forholdet (39 s. a 14-17). Det er dog vigtigt at pointere, at revisor ikke har pligt til at udføre nogle aktive handlinger efter at regnskabet er underskrevet, det er kun, hvis revisor får kendskab hertil på anden vis, de skal reagere.

Revisor skal således, indtil revisionserklæringen bliver underskrevet, foretage sig aktive revisionshandling for at identificere begivenheder, som er indtruffet efter statusdagen, og som har væsentlig betydning for årsrapporten. I årsrapporten 2013 for Tvilum ApS er aftalen med den private långiver indgået efter statusdagen, og præcis denne begivenhed har stor betydning for vurderingen af going concern-forudsætningen i deres årsregnskab. Revisionen af efterfølgende begivenheder skal således ses som et værktøj for revisor til at gøre deres vurdering af going concern-forudsætningerne nemmere. I teorien kan revisor formindske perioden for vurdering af going concern, da de kun skal foretage vurderingen for en periode på mellem 12 måneder til 7 måneder, alt efter hvornår virksomheden ønsker sit årsregnskab offentliggjort. Og faktum er, at jo kortere perioden er, jo lettere er vurderingen, og jo mindre er usikkerheden.

5.5 Rapportering til ledelsen

En væsentlig del af revisionsprocessen er rapportering til ledelsen. Med ledelsen mener vi både den daglige ledelse og den øverste ledelse. I dette afsnit vil vi komme ind på kravene til revisors rapportering til ledelsen, og hvilken betydning det har i forhold til problemstillingen omkring going concern.

Rapportering og kommunikationen til ledelsen er i de internationale standarder reguleret af ISA 260, kommunikation med den øverste ledelse, ISA 265, kommunikation om mangler i intern kontrol til den øverste ledelse og den daglige ledelse, samt inddragelse af notatet, med yderligere krav ifølge dansk revisorlovgivning. Som det fremgår, er der forskel på hvilket ledelsesniveau, det er nødvendigt for revisor at rapportere til, og at der ifølge dansk revisorlovgivning er krav omkring revisionsprotokol fra revisor til hvergiver (øverste ledelse),

altså envejskommunikation. Det er vigtigt at pointere, at selvom revisionsprotokollen er envejskommunikation er der, jf. ISA 260 og ISA 265 lagt stor vægt på, at det skal være tovejskommunikation. Selvom det er disse standarder, som regulerer kommunikationen med ledelsen, er der i mange af de øvrige ISA'er ligeledes afsnit som bekræfter, hvad præcis der skal kommunikeres til ledelsen. Dette gør sig også gældende i ISA 570, afsnit 23, hvor følgende fremgår:

"..., skal revisor underrette den øverste ledelse om konstaterede begivenheder eller forhold, der kan rejse betydelig tvivl om virksomhedens evne til at fortsætte driften. En sådan kommunikation med den øverste ledelse skal inkludere følgende:

- a) hvorvidt begivenhederne eller forholdene udgør en væsentlig usikkerhed*
- b) hvorvidt anvendelsen af forudsætningen om fortsat drift er passende ved udarbejdelsen og aflæggelsen af regnskabet, og*
- c) hvorvidt de tilknyttede oplysninger i regnskabet er fyldestgørende. (18 s. a 23)"*

Der er således slet ingen tvivl om, at den øverste ledelse, og efter vores mening også den daglige ledelse i forhold til god revisionssskik, skal have kommunikeret ovenstående forhold i forlængelse af revisionen af going concern.

Ser vi på det tidsmæssige perspektiv i forhold til, hvornår der skal ske kommunikation mellem revisor og ledelsen, fremgår det af begge standarder, at revisor skal kommunikere rettidigt med ledelsen. Rettidigt er et utrolig vidt begreb, hvordan skal dette håndteres i praksis? Normalt i danske virksomheder ses det i praksis, at der officielt bliver kommunikeret 1 til 2 gange i løbet af året. Det sker i form af en protokol vedrørende risikovurdering, revisionsstrategi og –plan samt revision i årets løb og en protokol i forbindelse med revision af årsregnskabet. I de fleste tilfælde er dette også tilstrækkeligt, også selvom selskabet står over for going concern-problemer. Da revisor i en sådan situation typisk vil have en omfattende, men mere uformel kommunikation, med direktion og bestyrelse, der i flere tilfælde er mundtlig. Mundtlig kommunikation skal ligeledes noteres for at dokumentere revisionsbeviset i den samlede revisionsdokumentation. Det er således en vurdering ud fra revisors professionelle dømmekraft, som ligger til grund for, om kommunikationen sker rettidigt.

Hvis revisor under deres revision, enten i løbet af året eller i forbindelse med årsregnskabet, konstaterer forhold af så væsentlig karakter, at det skal kommunikeres hurtigt til direktionen og/eller bestyrelsen, er det ikke nok at kommunikation sker mundtlig. En sådan kommunikation kan eksempelvis forgå i brev form eller på e-mail, revisor skal bare sikre sig, at alle medlemmer af ledelsen har modtaget henvendelsen, og hvis forholdet er af væsentlig betydning, som det vil være i sådan en situation, skal det være skriftligt (40 s. a 9-10) (41 s. a 11). Hvis revisor beslutter sig at kommunikere med ledelsen uden for protokollen, fx hvis det er vigtigt, at forholdet bliver kommunikeret hurtigt, er det vigtigt, at forholdet ligeledes nævnes i den efterfølgende protokol med henvisning til det udsendte brev eller e-mail. Hvor tit det sker, at revisor kommunikerer uden for protokollen, er ukendt, og er ikke muligt at finde ud af, da disse dokumenter ikke er offentligt tilgængelige.

Kigger vi nærmere på de to ISA'er, som regulerer kommunikationen til ledelsen, er det kun ISA 265, der kræver, at der skal ske kommunikation til den daglige ledelse. ISA 265 omhandler mangler i det interne kontrolmiljø, hvilket også er den daglige ledelses ansvar. Det er således vigtigt, at hvis den daglige ledelse ikke har adgang til at se revisionsprotokollen, der omfatter revisors analyse og vurdering af virksomhedens interne kontrolmiljø, at der bliver lavet et særskilt notat til den daglige ledelse, fx et management letter, for at revisor har opfyldt kravene i de internationale standarder. I nogle tilfælde vil den daglige ledelse have mulighed for at erklære sig enig i protokollen, inden den sendes til den øverste ledelse, hvorfor det ikke er nødvendigt at lave et særskilt management letter til den daglige ledelse.

ISA 265 behandler som nævnt mangler i de interne kontroller. Det er således vigtigt, at revisor efter revisionen i årets løb sikrer, at der sker en fyldestgørende rapportering af hvilke mangler og svagheder, der er i virksomhedens risikovurderingsproces og kontrolmiljø. Kommunikationen vil både vedrøre kontroller, som ikke er designet eller implementeret effektivt, og kontroller, der ikke er testet effektive samt de steder, hvor der er besluttet er mangler i virksomhedens kontrolmiljø. En mangel kan være, hvis virksomheden mangler et element til at styre nogle risici, der kan have væsentlig betydning for regnskabsaflæggelsen.

Grunden til at dette er vigtigt i forhold til revisionen af going concern er, at vi, som tidligere har nævnt, ser mangler i kontrolmiljøet som en af de væsentligste grunde til, at virksomheder får going concern-problemer. Vi mener således, at rapporteringen af disse mangler i kontrolmiljøet indgår som et væsentligt element i forhold til den samlede revisionsproces, som relater sig til going concern, og er med til at dække ISA 570, afsnit 23, punkt a, idet væsentlige svagheder i kontrolmiljøet er med til at udgøre en væsentlig usikkerhed. Det er imidlertid ikke nok kun at rapportere omkring disse forhold i forbindelse med den løbende revision. Er der sket ændringer i kontrolmiljøet i forbindelse med statusrevisionen, er det lige så vigtigt at få dette rapporteret, idet kontrolmiljøet skal være effektivt hele året. Figur 5 viser overordnet, hvornår mangler i interne kontroller skal rapporteres, og hvilket niveau manglerne skal rapporteres på i forhold til deres betydning.

Mangler i intern kontrol	Rapportering
Helt ubetydelige mangler	Ingen rapportering
Mangler	Rapportering til den daglige ledelse
Betydelige mangler	Rapportering til den øverste ledelse (revisionsprotokollen) og den daglige ledelse

Figur 5: Illustration omkring rapportering i forhold til mangler i interne kontroller.

ISA 260 omhandler som nævnt kun kommunikation med den øverste ledelse. Der er således ikke et krav i lovgivningen om, at den daglige ledelse skal informeres om andet end mangler i de interne kontroller. Dette mener vi ikke er rigtigt, når det gælder going concern. Her er alle forholdene væsentlige for hele ledelsen. I praksis vil kommunikationen med den daglige ledelse være mundtlig, idet forholdene vil blive afklaret med den daglige ledelse, før den øverste ledelse bliver informeret. Således bliver den øverste ledelse kun informeret om de forhold, som stadig er gældende, eller som er af en kritisk karakter, hvilket betyder, at punkt c i ISA 570 er foretaget indirekte, medmindre at den daglige ledelse ikke vil give de nødvendige oplysninger i årsregnskabet omkring regnskabsmæssige usikkerheder og væsentlige skøn.

Der er ingen tvivl om, at det er vigtigt at få informeret den øverste ledelse omkring de tre punkter, ISA 570 nævner, men det er ikke kun begivenheder eller forhold, som er konstateret ved regnskabsaflægningen, det er også forhold i fremtiden, som kan skabe usikkerhed, fx ny lovgivning, der kan ændre måden på, hvordan virksomheden foretager et regnskabsmæssigt skøn. Et andet forhold som er utrolig svært at vurdere er, hvornår revisor skal kommunikere, at virksomheden har going concern-problemer længere ude i fremtiden, som ikke påvirker konklusionen i påtegningen, eller skal oplyses i regnskabet for at informere regnskabsbrugere.

Post Danmark er et eksempel herpå. Deres aktivitet med at bringe breve ud har i mange år haft udsigt til at give going concern-problemer, idet der sendes færre og færre breve, og til sidst bliver den kritiske masse af breve for lille. Hvornår skal revisor kommunikere denne problemstilling i protokollen? Selvom dette forhold stadig ligger et stykke ude i fremtiden, og ledelsen formentlig er opmærksom herpå, mener vi, at det vil være mest passende at kommunikere forholdene mundtlig til ledelsen indtil, at forholdet har så stor en betydning, at det skaber væsentlig usikkerheder i forbindelse med regnskabet. Vi mener således ikke, at selvom det er tydeligt, at Post Danmarks aktivitet omkring brevlevering har fremtidigt going

concern-problem, er det revisors pligt i protokollen at oplyse om sådanne forhold, før de har en væsentlig påvirkning. Der er dog ikke noget, som forhindrer revisor i at drøfte informationen med ledelsen.

Som nævnt er en revisionsprotokol noget særligt for Danmark, og dette værktøj er primært til at kommunikere med den øverste ledelse, selvom det er envejskommunikation. Revisor er dog også nødt til at sikre sig, at bestyrelsen ikke ligger inde med væsentlige informationer, som kan påvirke vurderingen af going concern. Det er meget sjældent, at revisor i løbet af revisionen er i direkte kontakt med den øverste ledelse, hvorfor det i mange tilfælde først er ved afslutningen i forbindelse med en forespørgsel i protokollen, at revisor får spurgt den øverste ledelse, om de har kendskab til væsentlige forhold. Dette mener vi er for sent i forhold til at inddrage disse forhold korrekt i revisionsprocessen. Revisor er nødt til at være i løbende kontakt med bestyrelsen, således at deres information kan blive håndteret i tide og ikke i forbindelse med bestyrelsesmødet, hvor regnskabet skal godkendes. Det er således nødvendigt med løbende tovejskommunikation med den øverste ledelse for at sikre, at revisor har alle relevante oplysninger.

Protokollen for selskaber er, som vi har nævnt ikke offentlig tilgængelig, hvorfor det er svært at få et indblik i, hvor stor en faldgrube det præcis er for revisorer, men for at tage et eksempel på, hvad revisor ikke skal gøre, har vi valgt at kigge nærmere på Tønder Bank A/S' revisionsprotokol for 2011. Dette er muligt, idet Erhvervsstyrelsen, i deres notat om revisors rolle i Tønder Bank A/S, har konkluderet på den udarbejdede revisionsprotokol (42 s. 9-10).

Erhvervsstyrelsen påpeger tre væsentlige mangler i revisionsprotokollen for Tønder Bank A/S, og alle tre forhold har efter vores opfattelse betydning for going concern. Det er derfor forhold, som skal rapporteres i henhold til ISA 570. Det første forhold vedrører manglende omtale af usikkerheder i forbindelse med de regnskabsmæssige skøn ved værdiansættelsen af bankens ejendomme. Dette er ikke omtalt tilstrækkelig i protokollen, og kan henføres til ISA 570, punkt a.

Det andet punkt vedrører direkte en konkret going concern-problemstilling, idet revisor ikke har omtalt muligheden for, at der bliver indført ny lovgivning omkring nedskrivning af engagementer, som vil have væsentlig betydning i forhold til den metode, som banken anvendte på daværende tidspunkt. Revisor har drøftet forholdet mundtligt med den øverste ledelse, men idet forholdet er så væsentlig set i forhold til going concern og bankens forretning, burde det have været beskrevet i protokollen. Samtidig tilgår protokollen for et pengeinstitut Finanstilsynet, hvorfor alle forhold, som er drøftet med ledelsen ligeledes skal beskrives i protokollen. Dette forhold er så betydningsfuldt, at Erhvervsstyrelsen mener, at revisorloven er overtrådt.

Det sidste forhold er, at revisor ikke har oplyst omkring Tønder Bank A/S' korrespondance med Finanstilsynet. Grunden til vi mener, at dette har betydning for going concern, er, fordi det sidste brev fra Finanstilsynet indeholdt et påbud, som kunne have væsentlige konsekvenser for banken. Ligesom det skal omtales i protokollen i henhold til lovgivningen. Vi har desværre ikke

været i stand til at finde påbuddet, hvorfor vi ikke kan afgøre, om det kunne have going concern-betydning for banken.

Som det kan ses i eksemplet, har revisor ikke udvist en professionel adfærd i overensstemmelse med god revisionsskik. Det har medført, at der mangler beskrivelse af en række usikkerheder i protokollen. Derudover skal revisor aktivt beskrive, om regnskabet kan aflægges efter going concern-princippet samt sikre sig, at problemstillingerne er fyldestgørende beskrevet i regnskabet.

5.6 Udfordringer og faldgruber i revisionsprocessen

Vi har således været igennem hele revisionsprocessen i forbindelse med going concern og hvilke udfordringer og faldgruber, revisor skal være opmærksom på. Vi har prøvet at lave et overblik over, hvornår og hvad i processen, som revisor skal være opmærksom på i forhold til going concern. Det er vigtigt at sige, at listen ikke er udtømmende, idet revisionen af going concern er forskellige fra virksomhed til virksomhed.

Tidspunkt i processen	Beskrivelse
Kunde- og opgaveaccept	Vurdering af integriteten hos ledelsen og ejer, herunder risikovillighed og overordnet tilgang til driften af virksomheden.
Kunde- og opgaveaccept	Vurdering af uafhængighed, kompetencer og ressourcer. Eksempelvis om teamet har det nødvendige kendskab til speciallovgivning eller inden for specialområder i en specifik branche.
Planlægning	Virksomheden og dens omgivelser - Risikovurderingshandling – identificering af væsentlige risici, som kan true virksomhedens mulighed for at fortsætte driften, herunder særlig fokus på dokumentation heraf.
Planlægning	Brugen af analyser af virksomheden kan afdække risici, som typisk ikke ville være blevet opdaget, ved kun at foretage en regnskabsanalyse.
Løbende revision	Vurdering af kontrolmiljø – sikre at kontrolmiljøet er opbygget på en måde, så væsentlige risici identificeres og minimeres.
Løbende revision	Vurdering af it-miljøet – sikre at kontrollerne omkring it er opbygget på en måde så væsentlige risici identificeres og minimeres.
Løbende revision	Vurdering af påvirkningen på revisionen, hvis der identificeres going concern-problemer og dokumentationen heraf.
Rapportering til ledelsen	Hvis der identificeres svagheder i kontrolmiljøet, og hvilken betydning de har. Skal rapporteres til både den øverste ledelse og den daglige ledelse. Alle svagheder, som påvirker going concern, er væsentlige og skal rapporteres skriftligt.

Statusrevisionen	Opfølgning på det interne kontrolmiljø – for at sikre, at det har været effektivt hele året, og om de konstaterede svagheder er blevet udbedret, eller om svaghederne er uændrede.
Statusrevisionen	Vurdering af ledelsens forudsætninger for at anvende going concern-princippet. Herunder vurdering af, om yderligere revisionshandlinger er nødvendige.
Statusrevisionen	Dokumentation af de yderligere handlinger – fx i forbindelse med bankaftale eller regnskabsmæssige skøn.
Statusrevisionen	Handlingerne vedrørende efterfølgende begivenheder og dokumentationen heraf.
Statusrevisionen	Sikre sig at præsentationen i årsregnskabet er rigtig og tilstrækkelig, hvis der er identificeret væsentlige problemstillinger.
Rapportering til ledelsen	Rapportere alle identificerede forhold, der kan føre til going concern-problemer i virksomheden.
Efterfølgende begivenheder	Opstår der forhold vedrørende going concern efter at revisor har afgivet erklæringen, men før regnskabet bliver godkendt og offentliggjort, skal revisor foretage yderligere handlinger.

Tabel 6: Overblik over faldgruber i revisionsprocessen i forbindelse med going concern

Dette afslutter således vores gennemgang af faldgruberne i revisionsprocessen. I det næste kapitel vil vi anvende vores identificerede faldgruber i praksis i forbindelse med vores grundige analyse af Tønder Bank A/S.

6 Analyse af Tønder Bank A/S

Kapitlet har til formål at belyse de forhold, som har medført, at Tønder Bank A/S gik konkurs. Det vil have fokus på at identificere de udfordringer og faldgruber, som revisor ikke har håndteret korrekt i forbindelse med revisionen.

Som omtalt i den indledende analyse har vi valgt at analysere Tønder Bank A/S, som repræsenterer gruppen af selskaber, som er gået konkurs 12 måneder før balancedagen. Tønder Bank A/S adskiller sig i mængden, da der allerede har været kritik af revisors arbejde, samt en indbringelse af revisor for Revisornævnet, med et krav om den størst mulige bøde på 300 tkr. En inddragelse af redegørelserne fra Erhvervsstyrelsen og Finanstilsynet har dels det formål at belyse, hvad der gik galt, og dels om forholdene kunne være opdaget af revisor, hvis han havde haft redskaber til at håndtere udfordringerne, således han kunne have undgået faldgruberne i revisionsprocessen.

6.1 Indledende beskrivelse af bankens forhold

Helt overordnet er banken i en årrække blevet revideret af det lille revisionsfirma Leo Hansen I/S i Haderslev med ca. 20 medarbejdere. I 2010 blev revisionsfirmaet overtaget af det landsdækkende BDO, som indgår i det internationale BDO-netværk. Tønder Bank A/S er en børsnoteret finansiell virksomhed af særlig offentlig interesse, hvorved revisionen heraf er omfattet af de yderligere krav til revisors arbejde, herunder dokumentation og foranstaltninger vedrørende uafhængighed som omtalt i revisorlovens § 21, stk. 3.

Revisionen blev i perioden 2007-2009 foretaget udelukkende af Leo Hansen I/S. Der kan stilles spørgsmål ved, om denne mindre revisionsvirksomhed samlet set har været økonomisk afhængig af størrelsen på opgaven og honoraret, i forhold til at være revisor for Tønder Bank A/S. Revisionerne af regnskaberne for 2010 og 2011 er foretaget i BDO-regi.

Før revisor kan påtage sig revisionsopgaven er der i henhold til revisorloven krav om, at en række lovpligtige forhold vurderes. Herunder finder vi det relevant at lave en overordnet vurdering af revisors kompetence til at løse en given opgave. Revisionen af en bank kræver et dybdegående kendskab til de specifikke brancheregler og yderligere krav i henhold til lov om finansiell virksomhed. Dette kan fx være krav i forhold til revision af de interne procedurer og forretningsgange i finansielle virksomheder, herunder en vurdering af, om banken har en intern revisionsfunktion. Et vigtigt punkt er, at revisor har indsigt i værdiansættelsesmodeller til brug for vurdering af bankens engagementer, herunder revisors vurdering af, om de implementerede nedskrivningsmodeller er designet og implementeret effektivt, i overensstemmelse med Finanstilsynets krav og anbefalinger (43 s. 33).

I Tønder Bank A/S-sagen er der endvidere indikationer på, at revisor ikke har haft et tilstrækkeligt kendskab til modellen for opgørelse af bankens individuelle solvensbehov, som er et kritisk nøgletal.

I Finanstilsynets redegørelse for Tønder Bank A/S er det fremhævet, at flere væsentlige nøgletal afviger yderst positivt fra øvrige gruppe 3-pengeinstitutter², jf. nedenstående oversigt:

Pct.	Tønder Bank A/S	Gruppe 3
Store engagementer	0	25,1
Engagementer med svaghedstegn eller OIV	27,4	39,8

Tabel 7: Sammenligning af indberetninger, Tønder Bank A/S og gruppe 3, pr. 30. juni 2012 (egen tilvirkning) (44)

Tabellen viser, at banken ikke har store engagementer, og at andelen af bankens engagementer med svaghedstegn ligger væsentligt under sammenlignelige pengeinstitutter i gruppe 3. Ud fra vores vurdering ville en revisor med den fornødne kompetence og branchekendskab have været opmærksom på ovenstående i planlægningsfasen, som værende en væsentlig risiko, da nøgletallene udviser en meget atypisk tendens sammenlignet med de øvrige banker.

6.2 Tønder Bank A/S vs. Kreditbanken A/S

For at identificere de område i Tønder Bank A/S, hvor der kan have været væsentlige udfordringer og faldgrupper for revisor, har vi valgt at analysere Tønder Bank A/S med en sammenlignelig bank. En sådan analyse kunne ligeledes have indgået i revisionsprocessen for at identificere usædvanlig forhold.

Som den sammenlignelige bank har vi valgt Kreditbanken A/S, som også har sine aktiviteter i Sønderjylland. Derudover har Kreditbanken A/S en størrelse på niveau med Tønder Bank A/S. Vi har lavet en indledende vurdering af Kreditbanken A/S' regnskaber og kvaliteten heraf for at sikre, at der ikke har været væsentlige svigt i Kreditbanken A/S omkring bankens risikovurderingsproces og interne kontrolmiljø. Kreditbanken A/S har i 2010 haft besøg af Finanstilsynet, som har offentliggjort sin redegørelse i juni 2010. I redegørelsen fremgår ingen ændringer til nedskrivninger på udlån eller bankens opgjorte individuelle solvensbehov. Endvidere fremgår det, at bankens risiko ligger under den generelle risiko for sammenlignelige banker. Af kritikpunkterne fremgår det, at der i nogle engagementer er store blancoelementer, lån uden underliggende sikkerhed, at proceduren for bevilling af lån over en vis størrelse bør ændres, så bestyrelsen i stort set alle sager inddrages, så muligheden for bevilling uden bestyrelsens godkendelse i forbindelse med hastesager begrænses til nødtilfælde. Endvidere skal banken udarbejde en skriftlig forretningsgang for vurdering af indbyrdes sammenhængende engagementer. Ud fra den samlede gennemgang er det vores vurdering, at Kreditbanken A/S er sund og veldrevet, og at tilsynets anbefalinger/påbud er håndteret professionelt, hvorved at vi kan basere vores analyse på bankens regnskaber (45).

6.2.1 Indikationer i årsregnskaber for Tønder Bank A/S

Den første del af analysen vil primært omfatte identificerede risici ud fra de aflagte årsrapporter for perioden 2007 – 2011. I 2007 starter Tønder Bank A/S nye filialer i Vejen og Aarhus, hvor specielt filialen i Aarhus ligger uden for bankens normale forretningsområde (der fokuseres primært på privatkunder). Endvidere bliver banken medejer af Value Estate A/S, som investerer i

² Gruppe 3: Pengeinstitutter med en arbejdende kapital fra 250 mio. kr. og op til 10 mia. kr.

boligudlejningsejendomme i Tyskland, hvilket tillige ligger uden for bankens primære forretningsområde. I bankens regnskabspraksis har vi observeret, at domicilejendomme afskrives over 100 år, hvilket vurderes uforsvarligt, da normale kontordomiciler afskrives over ca. 50 år. Endvidere har ejendommene haft tilgang på 12,8 mio. kr. i 2006 og 8,8 mio. kr. i 2007, uden der er sket en ændring af den samlede værdiansættelse på domicilejendommene. Herudover har vi bemærket, at banken udlodder udbytte på trods af, at solvensprocenten kun er på 14,2 %, hvilket ligger under gennemsnittet for gruppe 3-institutter. Til sidst er bankens akkumulerede afskrivninger faldet fra 2,0 % til 1,7 % af det samlede udlån og garantier, hvor de for fx Kreditbanken A/S udgør 2,7 %.

I 2008 bliver banken hårdt ramt af krisen, som blandt andet medfører tab på bankens værdipapirbeholdning, mens nedskrivninger på udlån og garantier "kun" udgør 8,8 mio. kr. mod 4,8 mio. kr. i 2007. Den akkumulerede nedskrivningsprocent stiger således til 2,2 %, hvor Kreditbanken A/S udgør 4,0 %. Dermed tyder det på, at banken endnu ikke har haft procedurer til at identificere potentielle nedskrivninger ved ændringer i samfundsøkonomien. Endvidere opskrives selskabets domicilejendomme med 805 tkr.

I 2009 begynder krisen at påvirke bankens nedskrivninger, som stiger til 58,5 mio. kr. mod 8,8 mio. kr. i 2008. På trods af den øgede usikkerhed på udlån opgør banken sit individuelle solvensbehov til under 8 %, som er minimumskravet i loven, hvor fx Kreditbanken A/S' udgør 8,3 %. Den akkumulerede nedskrivningsprocent stiger til 3,6 %, hvorimod Kreditbanken A/S' nu udgør 5,8 %. Det bemærkes endvidere, at banken først i 2009 får opdelt sine nedskrivninger mellem individuelle og gruppevise nedskrivninger (46 s. 4-6). I 2009 sker der en opskrivning af domicilejendomme på 10 mio. kr. Ud fra vores kendskab til udviklingen på ejendomsmarkedet i denne periode er opskrivning enten en overvurdering af ejendommene, eller også har ejendommene været væsentligt forkert værdiansat før krisen. Meget tyder på, at det er en overvurdering, som måske kan være lavet for at dække nogle ekstraordinære betalinger til det Det Private Beredskab til Afvikling af Nødlidende Banker, Sparekasser og Andelskasser, eller gøre resultatet bedre i forhold til de øgede nedskrivninger på engagementer, uden vi kan konkludere dette med sikkerhed.

I 2010 bliver bankens revisor opkøbt af BDO, og vi kan ud fra de af Erhvervsstyrelsen offentliggjorte dokumenter se, at der bliver inddraget en "revisor 2" i processen med ekspertise inden for banker. Nedskrivningerne på udlån udgør 63,6 mio. kr., således at den akkumulerede nedskrivningsprocent udgør 3,8 %, hvor Kreditbanken A/S' udgør 6,5 %. I 2010 topper bankens eksponering mod landbrug ligeledes og udgør 13,57 % af det samlede udlån. Til sammenligning udgør Kreditbanken A/S' eksponering mod landbrug i 2010 8,9 %. Dette indikerer, at der i Tønder Bank A/S burde være en højere risiko på selskabets engagementer, da landbruget generelt er mere risikofyldt end de øvrige brancher.

I 2011 falder Tønder Bank A/S' nedskrivninger til 38,6 mio. kr. Som tidligere år beskrives bankens nedskrivninger som konservative, ligesom det fremhæves, at udlån med nedsat rente falder, og at banken kun har uvæsentlige restancer på Totalkredit og DLR-lån. Det individuelle

solvensbehov er i lighed med tidligere opgjort til 8 %. Den akkumulerede nedskrivningsprocent udgør ved årets udgang 4,1 %, hvorimod Kreditbanken A/S' udgør 7,6 %. I forhold til det samlede udlån ville Tønder Bank A/S på dette tidspunkt have et yderligere tab på 68 mio. kr., hvis deres nedskrivninger skulle være på niveau med Kreditbanken A/S'. I 2011 opskrives bankens domicilejendomme med yderligere 1,8 mio. kr., hvilket set med de samlede opskrivninger i perioden anses for en fejlagtig opskrivning.

6.2.2 Domicilejendomme

Den første problemstilling, som vi ønsker at analysere, er Tønder Bank A/S og Kreditbanken A/S' vurdering af bankernes domicilejendomme. Som grundlag herfor er nedenstående tabel opstillet på baggrund af de offentliggjorte årsrapporter. I forhold til going concern vil en overvurdering påvirke bankens nøgletal positivt, og banken vil se mere velkonsolideret ud end den egentlig er.

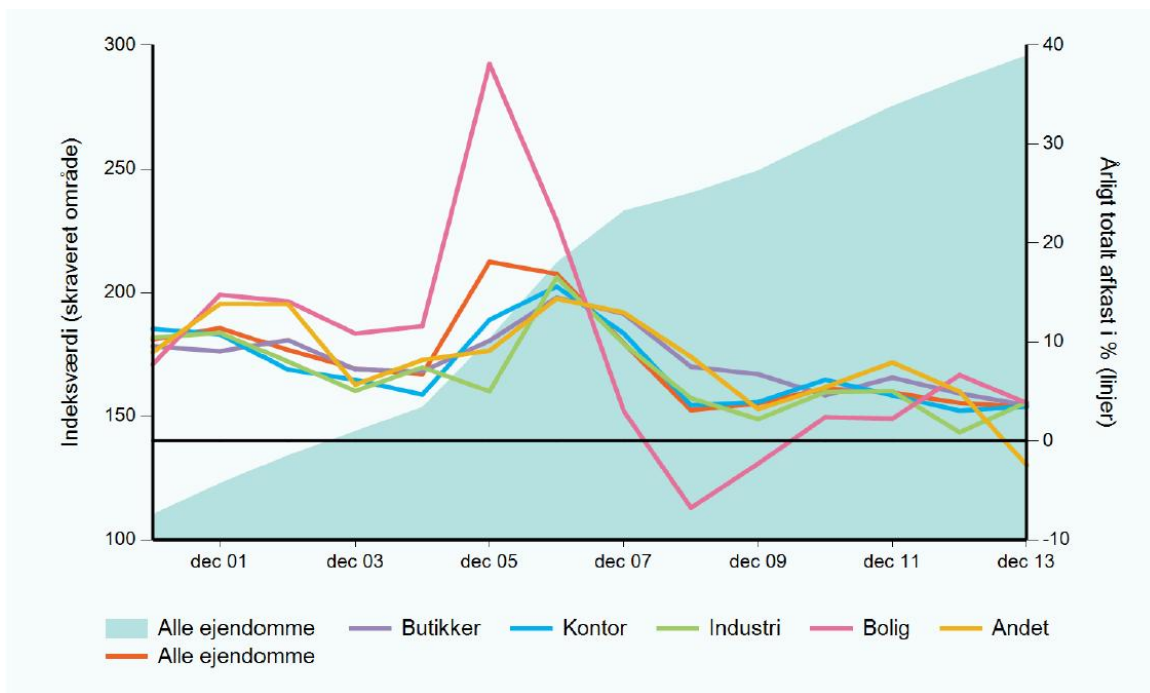
tkr.	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Akk.
Tønder Bank A/S samlet værdi	50.317	58.436	59.404	68.707	67.695	68.719	N/A
Tønder Bank A/S	0	0	805	10.000	0	1.777	12.582
Kreditbanken A/S samlet værdi	32.500	32.498	35.000	35.664	36.307	35.802	N/A
Kreditbanken A/S	-15.305	-681	2.897	1.192	1.184	49	-10.664

Tabel 8: Sammenligning af Tønder Bank A/S og Kreditbanken A/S op-/nedskrivninger på domicilejendomme

Når man overordnet ser på de to bankers domicilejendomme, har de begge væsentlige tilgange i 2006 og 2007. I Kreditbanken A/S har opførelsen af et nyt domicil medført en nedskrivning i niveauet 15 mio. kr., mens der i forbindelse med opførelse af nye domicilejendomme til Tønder Bank A/S ikke er foretaget nedskrivninger. Da de to banker er placeret i det sønderjyske område, må det antages, at der vil være en vis sammenhæng i udviklingen på ejendomsmarkedet.

Som det fremgår af Figur 6, begyndte det danske ejendomsmarked at falde i 2007/2008, hvorfor der for en revisor, som må antages at have en stor indsigt i ejendomsmarkedet, burde have været tydelige indikationer på nedskrivningsbehov på ejendomsporteføljer. Tønder Bank A/S' opskrivning af ejendommene i 2009 er væsentlig højere end den generelle tendens i markedet, og efter vores opfattelse vil en kompetent revisor med brancheindsigt have svært ved at se begrundelsen for denne opskrivning.

Figur 6: Udvikling på det danske ejendomsmarked fra 2001 til 2013 (47)

I Figur 6, der viser udviklingen for det samlede danske ejendomsmarked, er der for kontorejendomme en faldende tendens fra 2006 til 2008, hvoraf det største prisfald kan henføres til 2006 og 2007. I forhold til analysen af opskrivningerne i de to bankers regnskaber fremgår det tydeligt, at Kreditbanken A/S har identificeret denne udvikling og indarbejdet de nødvendige nedskrivninger, mens Tønder Bank A/S har fastholdt deres vurderinger. Det kan på baggrund heraf konkluderes, at der allerede i 2006/2007 var indikationer på en overvurdering af Tønder Bank A/S' domicilejendomme, da vurderingen heraf ikke var i overensstemmelse med den generelle udvikling på ejendomsmarkedet. Endvidere laver Tønder Bank A/S i 2009 en opskrivning på 10 mio. kr. Dette indikerer, at bankens ledelse ikke har haft et tilstrækkeligt kendskab til den overordnede udvikling i ejendomsmarkedet, da der heraf udelukkende kunne identificeres en moderat stigning, hvis ejendommene havde været nedskrevet i overensstemmelse med udviklingen i 2006/2007. Alternativt har der været en fejlvurdering før 2006/07, hvilket efter vores opfattelse er yderst tvivlsomt. Samtidig vil der kunne stilles spørgsmålstejn ved, om Tønder Bank A/S' domicilejendom vil være anvendelig for andre, hvis den skulle sælges.

Ud fra de indikationer, som vi har fundet i Tønder Bank A/S' officielle årsrapporter samt analyseret i sammenhæng med dels en lignende banks udvikling i værdiansættelsen på domicilejendomme og den generelle udvikling på ejendomsmarkedet, er der væsentlige indikationer på manglende viden omkring anerkendte vurderingsprincipper for ejendomme hos bankens ledelse. Det er efter vores vurdering alarmerende i forhold til driften af banken, ikke kun overvurderingen af ejendommene, der kunne nedskrives uden det ville skabe tvivl omkring Tønder Bank A/S' mulighed for at fortsætte driften, dog med en lavere solvensoverdækning, og dermed som en lidt mindre sikker bank.

6.2.3 Bankens udlånskvalitet

Det er også relevant at lave en vurdering af kreditkvaliteten af Tønder Bank A/S' udlån. Her vil der først blive udarbejdet en analyse mellem Tønder Bank A/S' og Kreditbanken A/S' udlån. Ud fra de tilgængelige oplysninger i de to bankers årsrapporter, analysen er vedlagt som Bilag II.

Udlån med indikationer på værdiforringelse

Det første nøgletal, som vi har valgt at fokusere på, er andelen af udlån med en objektiv indikation på værdiforringelse (OIV). Det er et relevant nøgletal, da det viser i hvor stor en del af bankernes udlån, der er indikationer på nedskrivningsbehov, da kundernes økonomiske situation ikke muliggør en fuld betaling af bankens tilgodehavende. For at udlånene klassificeres i denne gruppe, skal der være en objektiv indikation på værdiforringelse. Denne indikation fremkommer fx ved bankernes beregninger af kundernes mulighed for at tilbagebetale de lånte beløb, hvorved en analyse af den fremtidige indtjening med fokus på cash flow er yderst relevant, ligesom værdiansættelsen af bankens sikkerhed spiller ind herpå.

I forhold til Tønder Bank A/S har vi tidligere vurderet, at der var en uoverensstemmelse mellem bankens værdiansættelse af sine domicilejendomme og den generelle udvikling på ejendomsmarkedet. Hvis bankens udlån er vurderet på samme måde vil det indikere, at der er et yderligere behov for nedskrivninger på lån med OIV. Endvidere er der risiko for, at der kan findes lån i bankens portefølje, hvorpå der burde have været foretaget nedskrivning, ligesom de skulle indgå i den samlede andel af lån med OIV.

Vi har noteret os denne antagelse, men vil på trods heraf se på de faktiske tal og sammenligne dem med Kreditbanken A/S for at se, om der trods muligheden for væsentlige fejl, som følge af en urealistisk vurdering også kan findes andre indikationer på, at nedskrivningerne ikke er på et tilstrækkeligt niveau. I forhold til udviklingen i lån med OIV i de to banker sker der i Kreditbanken A/S en stor stigning til indeks 129 i 2008, mens der i Tønder Bank først sker en stigning i 2009 til indeks 176. Dette indikerer ud fra den samfundsøkonomiske udvikling, at Tønder Bank A/S var for langsom til at identificere økonomiske usikkerheder, og dermed at få opgjort det rigtige grundlag for identifikationen af engagementer med OIV.

Efter nedskrivningen i 2008 stabiliserer Kreditbanken A/S' udlån med OIV sig, sammenlignet med Tønder Bank A/S, som fra 2010 til 2011 har en stigning på 133 mio. kr. Dette er en kraftig indikation på, at banken har en stor andel af kunder med økonomiske vanskeligheder. Det er principielt ikke et problem, at en bank har mange lån med OIV, hvis blot der er foretaget tilstrækkelige nedskrivninger herpå, hvilket derfor er altafgørende for bankens tilstand.

Udviklingen i Kreditbanken A/S' nedskrivninger viser, at de i 2007 og 2008 ligger i niveauet 50 % af udlånene med OIV, mens de fra 2009 og frem til og med 2011 ligger i niveauet 60 %. Det betyder, at banken kun vurderer, at 40 % af lånene kan tilbagebetales inklusiv realisering af bankens sikkerhed. I Tønder Bank A/S stiger niveauet fra en nedskrivning på 35 % af værdien af lån med OIV i 2007 til 44 % i 2009. Herefter falder beløbet til 41 % i 2010 og helt ned til 26 % i 2011. Ud fra et samfundsøkonomisk synspunkt er der igen indikationer på, at der er en

manglende sammenhæng mellem Tønder Bank A/S' nedskrivninger på lån i forhold til andelen af udlån med OIV. Det er yderst svært at se, at der er nedskrevet efter en konservativ vurdering, som det ellers fremgår af ledelsesberetningen i både 2010 og 2011, da analysen efter vores vurdering indikerer en meget optimistisk vurdering.

For at underbygge ovenstående har vi valgt også at se på, hvordan nedskrivningerne har påvirket resultaterne i de to banker. Over den 5-årige periode, som vi har valgt at analysere på, bliver der i Tønder Bank A/S i alt udgiftsført nye nedskrivninger for 204 mio. kr., mens det tilsvarende tal for Kreditbanken A/S udgør 340 mio. kr. Dermed har Kreditbanken A/S udgiftsført 136 mio. kr. mere end Tønder Bank A/S. Det vil ud fra en logisk betragtning betyde, at Kreditbanken A/S' udlån burde være mere risikobehæftede end Tønder Bank A/S'. Det har vi ikke fundet indikationer på, hvilket underbygges af Finanstilsynets udtalelse i juni 2010 (45). Det er dog mulighed for, at Tønder Bank A/S' udlån kunne have haft en meget bedre kvalitet, men i forhold til udviklingen i udlån med OIV, har vi ikke kunne finde en begrundelse herfor. Dette underbygges endvidere af, at Kreditbanken A/S' andel af lån med OIV ultimo 2011 ligger 119 mio. kr. under niveauet i Tønder Bank A/S.

De to bankers oplysninger omkring tilbageførsel af tidligere års nedskrivninger er generelt ikke særligt informative og dermed svære at analysere korrekt. Det må antages, at en overvejende del heraf modregnes i tab på realiserede engagementer. En sammenligning af de to bankers tilbageførsler viser, at Tønder Bank A/S har tilbageført 142 mio. kr., mens Kreditbanken A/S kun har tilbageført 91 mio. kr. Dette indikerer to tendenser, dels at Tønder Bank A/S har væsentligt større realiserede tab end Kreditbanken A/S. Det andet forhold kan være, at Tønder Bank A/S generelt er hurtigere til at tilbageføre hensættelser, og dermed generelt er mere optimistiske omkring tendenser på en positiv udvikling i kundernes økonomiske forhold. Ud fra regnskaberne oplysningsniveau kan vi ikke komme det nærmere.

Risikofyldte udlånssegmenter

Vi har bemærket, at der er stor forskel på udviklingen i de to bankers samlede udlån - forretningsomfang. Tønder Bank A/S' samlede forretningsomfang er i perioden stort set uændret (faldet fra 2.427 mio. kr. til 2.358 mio. kr.), hvorimod Kreditbanken A/S har fuldt den mere normale tendens i bankerne og haft en reduktion i sit forretningsomfang fra 2.536 mio. kr. til 1.849 mio. kr., svarende til et fald på ca. 25 %.

Flere af de banker, som har haft væsentlige udfordringer, har enten været voldsomt eksponeret over for landbrug eller fast ejendom. Vi har derfor vurderet, at det er rimeligt at antage, at der som udgangspunkt er større risiko på disse typer udlån. Derfor har vi fundet det relevant at undersøge, om der er væsentlig forskel på de to bankers udlån til disse to brancher. Det kan ud fra vores vurdering dels være forklaringen på den store forskel i nedskrivningerne, og kan forklare, at der ikke er så stort et behov for at nedskrive lån med OIV-indikationer i den ene bank i forhold til den anden bank.

I 2007 har Tønder Bank A/S udlån til de to brancher for 455 mio. kr., mens Kreditbanken A/S har udlån for i alt 517 mio. kr. Tønder Bank A/S' udlån stiger over perioden 2007-2011 med 65 mio. kr., hvilket primært kan henføres til en stigning i udlån til landbruget på 70 mio. kr., hvilket henset til de økonomiske konjunkturer alt andet lige må have påført banken en yderligere risiko. Kreditbanken A/S har i perioden reduceret sit udlån til de to brancher med samlet 133 mio. kr., hvilket dog udelukkende kan henledes til fast ejendom, da eksponeringen over for landbrug er steget med 15 mio. kr., således at den udgør 9,7 % af deres samlede udlån, hvorimod Tønder Bank A/S er oppe på 12,63 %. Det kan dermed konkluderes, at begge banker har haft et stigende udlån over for landbruget. Hvis der ses på grupperne under et, har Tønder Bank A/S med udgangen af 2011 et samlet udlån på 520 mio. kr., mens Kreditbanken A/S' udgør 385 mio. kr., og dermed udgør en mindre andel af det samlede udlån i banken. Dette underbygger antagelsen af, at Tønder Bank A/S' engagementsvurderinger er alt for optimistiske og urealistiske.

Til sidst vil man som regnskabsbruger have et indtryk af, at Tønder Bank A/S har en væsentlig bedre portefølje af engagementer end Kreditbanken A/S, som på trods deres lidt lavere forretningsomfang har akkumulerede nedskrivninger for 140 mio. kr., mens Tønder Bank A/S har akkumulerede nedskrivninger for 95 mio. kr. Som vores analyse viser, skal der ikke søges længe efter sammenhænge i forhold til udviklingen i det omkringliggende samfund, før det vil give regnskabsbruger et indtryk af, at der er væsentlige fejl i regnskabet for Tønder Bank A/S.

Endvidere har begge regnskaber en blank revisionspåtegning for Tønder Bank A/S' vedkommende fra BDO og for Kreditbanken A/S fra Deloitte, som begge må antages at være anerkendte revisionsfirmaer. BDO har dog tidligere i finanskrisen haft nogle uheldige sager i forbindelse med en række bankkrak, hvorfor de på baggrund af disse sager burde have strammet op på deres interne procedurer. For investorer og regnskabsbrugere er der således ikke tegn på, at Tønder Bank A/S er tæt på en konkurs ud fra årsregnskabet og den uafhængige revisors påtegning.

Anlægges der en mere kritisk vinkel, er der en række indikationer på en meget uforsigtig vurdering af regnskabsmæssige skøn i forbindelse med regnskabsaflæggelse i Tønder Bank A/S. Dette er i direkte uoverensstemmelse med den konservative vurdering, som ledelsen anlægger ifølge ledelsesberetningen.

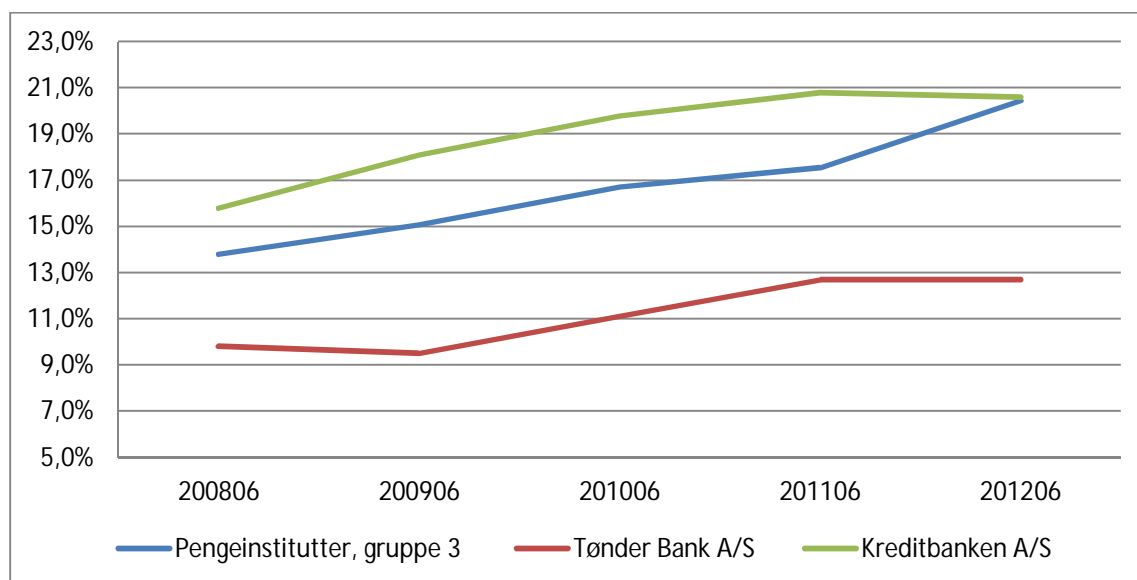
6.3 Tønder Bank A/S sammenlignet med gruppe 3-pengeinstitutter

For at kunne bruge ovenstående analyse mere bredt har vi valgt kort at sammenligne en række nøgletal i Tønder Bank A/S med den generelle udvikling for gruppe 3-pengeinstitutter, som Tønder Bank A/S hørte under. Der kan være nogle geografiske forskelle, som vi i første del af analysen har forsøgt at holde ude ved at sammenligne med Kreditbanken A/S, som ligesom Tønder Bank A/S primært har/havde forretningsområde i det sønderjyske. Vi har udvalgt 5 relevante nøgletal, som giver udtryk for bankens finansielle styrke, udvikling i nedskrivninger og konsolidering i henhold til de nye markedsforhold, som bliver aktuelle under en finansiel krise. De 5 nøgletal, som anvendes, er beskrevet i Bilag III. Vi har valgt ikke at medtage andelen af

store engagementer, da det fremgår af en redegørelse fra Finanstilsynet, at disse ikke er opgjort korrekt i Tønder Bank A/S (44).

6.3.1 Kernekapitalprocent

Kernekapitalprocenten udtrykker, hvor stor en andel af bankens samlede kapital, som udgøres af kernekapital efter fradrag af risikovægtede poster.

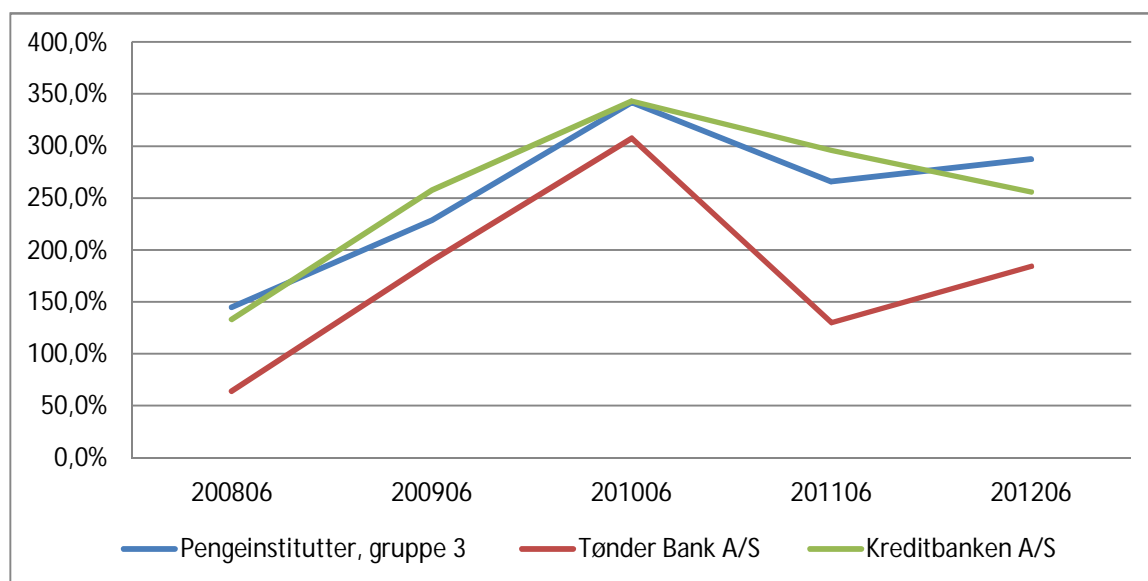
Figur 7: Udvikling i kernekapitalprocenten, egen tilvirkning

Som det fremgår af ovenstående graf, ligger Tønder Bank A/S' kernekapitalprocent på et lavere niveau end pengeinstitutterne i gruppe 3 generelt og ligeledes lavere end Kreditbanken A/S, som er kendetegnet ved at have en kernekapitalprocent over markedsgennemsnittet for tilsvarende banker igennem krisen. Dette betyder, at Tønder Bank A/S vil blive hårdere ramt, hvis der skal bogføres væsentlige tab i forhold til markedet generelt, da nøgletallet allerede ligger lavt. Det kan derfor skabe forundring, at ledelsen i 2011 ikke prioriterede konsolidering af banken fremfor udbetaling af udbytte, som det ud fra den viste udvikling for gruppe 3-institutter må antages at være den generelle udvikling for de øvrige banker i gruppen.

Den lave kernekapitalprocent i Tønder Bank A/S kan primært henledes til, at bankens egenkapital kun udgør ca. 10 % af balancesummen, mens fx Kreditbanken A/S' egenkapital udgør 17 % af balancesummen i 2011. Derimod har Tønder Bank A/S efterstillede kapitalindsud på 187.423 tkr., som medregnes ved opgørelsen af basiskapitalen, men ikke fuldt ud ved opgørelsen af kernekapital. Opgørelsen af nøgletallet bygger på en række komplekse finansielle modeller. Inddragelsen af nøgletallet bruges til at udtrykke en sammenlignelighed af bankernes finansielle styrke, da en bank vil være mere modstandsdygtig over for tab, hvis den har en højere kernekapitalprocent. I forhold til at undgå fremtidige kriser er der endvidere indført nye regler, som stiller øgede krav til bankernes kernekapital, og dermed bankernes økonomiske styrke.

6.3.2 Likviditetsoverdækning

Likviditetsoverdækning er et udtryk for, om bankens likvide beredskab er tilstrækkeligt i en periode med uro på de finansielle markeder. Udviklingen ses på nedenstående graf:

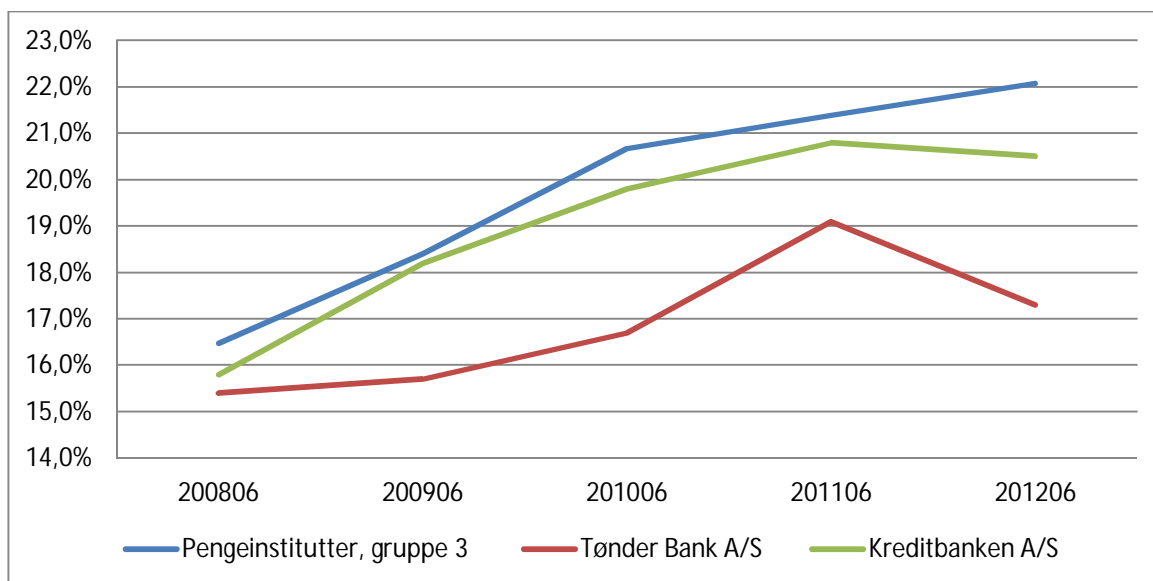

Figur 8: Udvikling i likviditetsoverdækning, egen tilvirkning

Som det ses ligger Tønder Bank A/S tæt på tilsynsdiamantens mindste krav på 50 % i 200806, mens bankerne i gruppe 3 og Kreditbanken A/S havde en væsentlig større overdækning. Rationalet for at have en lav overdækning er, at likviditet ofte er forbundet med en omkostning, og dermed øger kravene til bankernes indtjening på deres forretninger. Det er vigtigt, at der er en korrekt vægtning mellem bankens risikoprofil og overdækning, så den kan klare stressede perioder med uro på de finansielle markeder. Det ses, at Tønder Bank A/S på tidspunktet op til sin konkurs, lå væsentligt under den generelle overdækning for lignende gruppe 3-institutter, og dermed må antages at være dårligere stillet i tider med finansiell uro. Endvidere vil det overordnet set være sværere for Tønder Bank A/S at hente yderligere likviditet, da nøgletallet allerede på dette tidspunkt viser, at banken ikke er så solid, som den gennemsnitlige bank i gruppe 3.

6.3.3 Solvensprocent

Bankens solvens er nok det hyppigst omtalte nøgletal i forbindelse med vurdering af en banks økonomiske styrke. Grafen nedenfor viser udviklingen under krisen og frem til Tønder Bank A/S' konkurs.

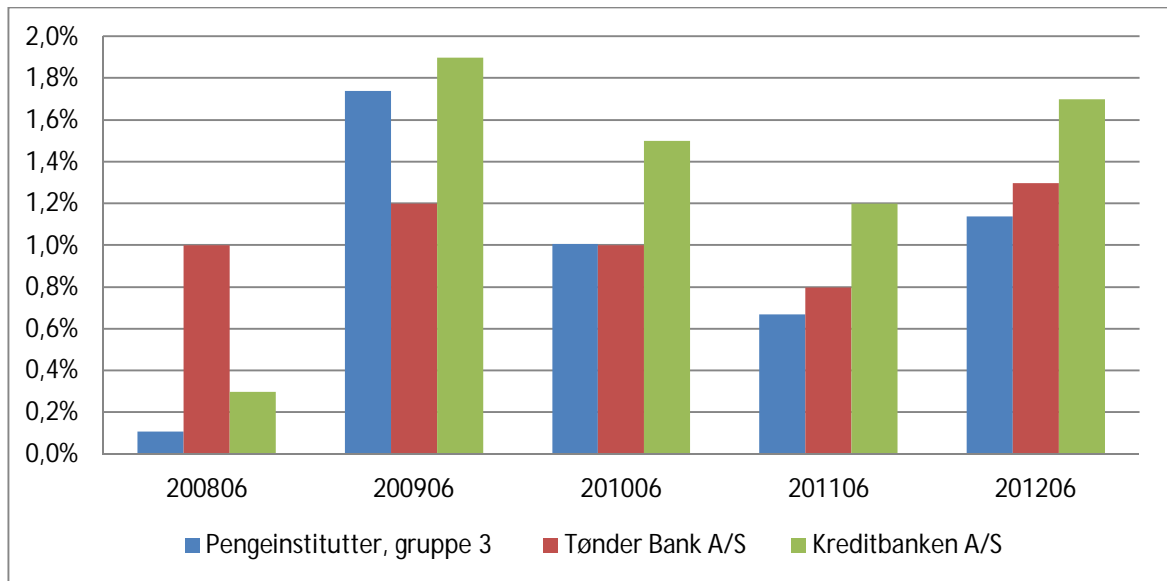

Figur 9: Udvikling i solvensprocenten, egen tilvirkning

Som det ses, ligger bankernes solvens ved krisens start marginalt fra hinanden, dog med Tønder Bank A/S lavest. I starten af krisen er den generelle tendens for gruppe 3-institutterne, herunder Kreditbanken A/S, at de får opbygget et øget solvensberedskab enten ved optagelse af kapital, ved reduktion af balancen, samt udskydelse af udbyttebetalinger. I forbindelse med analysen, har vi konstateret at Kreditbanken A/S øger sin solvens via positiv indtjening, reduktion af balancen og udskydelse af udbyttebetalinger. I Tønder Bank A/S er man generelt langsom til at tilpasse sig de nye markedsforhold. Da der igangsættes tiltag til en mærkbar forøgelse af solvensen, sker det ved en reduktion i de vægtede poster, samt overførsel af positive resultater til egenkapitalen. Banken har ikke konsolideret sig væsentligt, sammenlignet med de øvrige banker i gruppe 3. På trods af den svage konsolidering og øget usikkerhed omkring bankens udlån, vælger banken at udbetale udbytte for regnskabsåret 2011, hvilket sammenlignet med forholdene i eksempelvis Kreditbanken A/S, virker som en meget uansvarlig beslutning, som måske kan henføres til, at bankens ledelse ikke har en tilstrækkelig forståelse for at drive pengeinstitut i forbindelse med ændringer i de finansielle rammevilkår for sektoren generelt. Endvidere kan en væsentlig del af stigning i solvensen (0,5-1 %) henføres til værdistigningen på bankens domicilejendomme, som jf. tidligere ikke er i overensstemmelse med den generelle markedsudvikling. Det må derfor konkluderes, at der ud fra regnskaberne kan være væsentlig tvivl om bankens faktiske solvens.

6.3.4 Udvikling i nedskrivningsprocenten

Det næste nøgletal, vi vil sætte fokus på, er udviklingen i bankens nedskrivninger. Nedenstående graf viser udvikling for de 2 banker, og gruppe 3-institutterne.

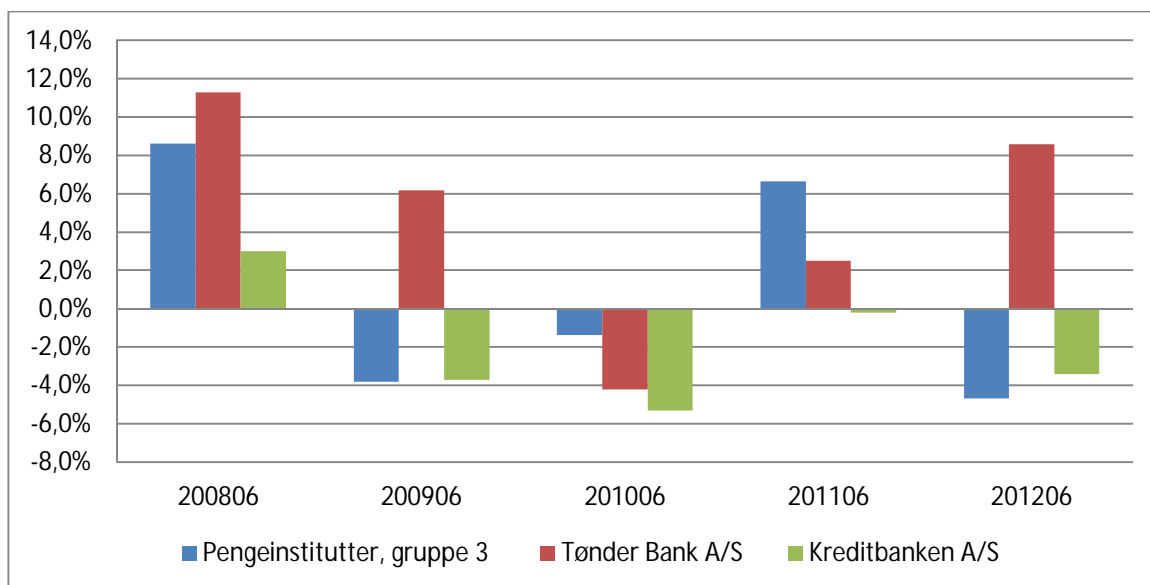

Figur 10: Udvikling i nedskrivningsprocent pr. halvår, egen tilvirkning

Som det ses på grafen, er der indikationer på, at Tønder Bank A/S i 2009 ikke får nedskrevet på deres engagementer i tide, da nedskrivningerne ligger under det generelle niveau for bankerne i gruppe 3. I de øvrige år ligger nedskrivningerne på niveau med den generelle udvikling i gruppe 3-institutterne. Henset til de store geografiske forskelle i landet er det vores opfattelse, at Tønder Bank A/S' nedskrivninger, ud fra en overordnet betragtning, nærmere burde ligge på niveau med Kreditbanken A/S, idet de alt andet lige må være omfattet af de samme udfordringer i forhold til den geografiske placering og fordelingen af udlån. Det indikerer dermed, at ledelsen i Tønder Bank A/S må have anlagt en langt mere optimistisk prognose for de enkelte engagementer, end der blev hos konkurrenten. Endvidere fremgår det af redegørelsen fra Finanstilsynets besøg i Kreditbanken A/S i 2010, at bankens risiko ligger lavere end for tilsvarende institutter, hvilket må henvise til den del af gruppe 3-institutterne, som er på størrelse med Tønder Bank A/S og Kreditbanken A/S. Det er derfor svært at finde gode argumentationer for, at Tønder Bank A/S' nedskrivninger skal ligge så lavt i forhold til Kreditbankens A/S'.

6.3.5 Vækst i udlån

Det sidste nøgtal, der indrages i analysen, er udlånsvæksten i bankerne, som fremgår af nedenstående graf.

Figur 11: Udvikling i procentvis udlånsvækst, egen tilvirkning

Her ses det tydeligt at Tønder Bank A/S, trods sin svage konsolidering, fortsat øger sit forretningsomfang i de enkelte år, med undtagelse af 2010. I 1. halvår 2012 sker der en stor stigning på næsten 9 %, hvilket er en stor stigning i forhold til, at banken 5 måneder senere går konkurs. Henset til sektorens generelle tendenser ser det ud til, at ledelsen i Tønder Bank A/S ikke har været opmærksomme herpå, eller givetvis ikke har haft den nødvendige indsigt til at reducere bankens risiko.

Analysen af Tønder Bank A/S' regnskab viser, at der er flere forhold, som over perioden 2007-2011 indikerer, at banken ikke har helt styr på forretningen, fx beskrives bankens nedskrivninger som konservative. Vores analyse og de efterfølgende begivenheder indikerer, at beskrivelsen enten skyldes manipulation eller manglende viden omkring lovgivningens krav til værdiansættelsesmodeller. Endvidere har vi en opfattelse af, at bestyrelse og direktion ikke har haft den nødvendige indsigt til at gennemskue de uundgåelige konsekvenser heraf. Det har i hele perioden blot været spørgsmål om tid, før at Finanstilsynet ville komme på kontrolbesøg og konstatere væsentlige mangler i forbindelse med bankens nedskrivninger, og dermed en lavere solvens overdækning, end den indberettede, som allerede ligger lavt i forhold til de øvrige banker i gruppe 3.

6.4 Udfordringer og faldgruber i revisionsprocessen

Ved den revision, som er foretaget af Tønder Bank A/S' regnskaber, vil vi nu inddrage relevante udfordringer og faldgruber fra revisionsprocessen, og forsøge at lave en objektiv vurdering af de offentliggjorte regnskaber for Tønder Bank A/S. I dele af denne vurdering vil vi henvise til den udarbejdede analyse af regnskaberne. Afsnittet vil udelukkende indeholde de informationer, som kan identificeres ud af de offentliggjorte regnskaber, tilgængelige oplysninger omkring personernes roller i lokalområdet og kendskabet til Tønder Bank A/S' revisor. Efterfølgende vil vi finde sammenfald mellem denne vurdering og de offentliggjorte rapporter fra Finanstilsynet og rapporten vedrørende revisors arbejde fra Erhvervsstyrelsen. Grunden til, at vi finder denne

opbygning hensigtsmæssigt, er, at det er helt ekstraordinært, vi har adgang til rapporter omkring kvaliteten af revisors arbejde.

Inddragelse af udvalgte udfordringer og faldgruber sker kronologisk i henhold til revisionsprocessen, som er gennemgået i kapitel 5. Der vil ikke ske inddragelse af samtlige handlinger i revisionsprocessen, men kun dem vi finder relevante og interessante i henhold til going concern i Tønder Bank A/S.

6.4.1 Forhold vedrørende kunde- og opgaveaccept

Ud fra vores analyse af regnskaberne fra Tønder Bank A/S og vores kendskab til revisionsfirmaet Leo Hansen I/S og BDO har vi vurderet, at den første fejl med overvejende sandsynlighed allerede er sket ved kundeaccepten. I forhold til at kunne vurdere grundlaget, som en lokalrevisor ville have for at lave en sådan analyse, har vi "Googlet" Tønder Bank A/S og deres ledelse. Et sammendrag af de udsagn, som gør sig gældende, er, at banken generelt kun deltager i positive historier, og i flere tilfælde prøver at styre pressen (48), hvis den er kritisk. Endvidere får vi den opfattelse, at banken er tæt knyttet til eksempelvis kommune og en lokal frimurerloge, hvor bankens direktør har en af de højst opnåelige grader. Direktør Mogens Mortensen kan ligesom andre direktører i lokale banker betegnes som en "Bykonge", hvilket ud fra finanskrisens hændelser kan være/er en indikation på, at revisor skal være ekstra opmærksom på, om der fx er pålagt banken øgede risici, eksempelvis i forbindelse med præstigeprojekter, som ud fra en kreditmæssig vinkel vil kunne påføre banken en for høj risiko, med uacceptable tab som følge heraf (48).

Bankens bestyrelse bestod af personer fra lokalområdet, fx er formand Carsten Dinsen Andersen kommunalpolitiker. Fælles for den samlede bestyrelse er, at de overordnet set ikke ser ud til at have særlige kompetencer og viden omkring, hvordan en bank skal drives. De har derfor brug for sparring med personer med en dybere økonomisk indsigt, som fx kunne tilknyttes et revisionsudvalg. Endvidere er der en problemstilling omkring det lovpligtige revisionsudvalg, da det er formand Carsten Dinsen Andersen, som er anset som det uafhængige medlem med særlig økonomisk indsigt. Det eneste problem er, at han har været medlem af bestyrelsen i 29 år, og dermed ikke kan betegnes som uafhængig. Endvidere kan der stilles spørgsmål til, om hans regnskabsmæssige indsigt er tidssvarende og tilstrækkelig, da den består i at han tidligere har været registreret revisor, men deponerede sin beskikkelse i 1987 (49). I "Nyhedsbrev for bestyrelser" blev der i april 2012 sat fokus på kompetencerne i bankbestyrelserne, herunder fremhævet Tønder Bank A/S' beskrivelse af kompetenceprofilen på den ideelle bestyrelse, nedenstående er et uddrag af artiklen:

"Heller ikke Tønder Bank A/S offentliggør en egentlig kompetenceprofil, men nogle overordnede hensigtserklæringer. Banken oplyser ikke, at den fraviger anbefalingen, men skriver forunderligt nok fuldstændigt det samme – ord for ord - som Svendborg Sparekasse:

"Det tilstræbes, at bestyrelsen har relevant faglig kompetence, en god køns- og aldersfordeling samt bred erhvervmæssig baggrund. Den finansielle lovgivning stiller krav

om, at ledelsen i et pengeinstitut opfylder en række krav om egnethed (kvalifikationer og erfaring) samt hæderlighed." Bankens bestyrelse består af en 65-årig formand, der har titel af konsulent, og som er kommunalbestyrelsesmedlem og bestyrelsesmedlem af en række kommunale forsyningsvirksomheder. Menige medlemmer er en proceskonsulent, en el-installatør, en gårdejer, en maskinhandler og en direktør for en lokal møbelvirksomhed." (50)

Det burde ud fra ovenstående beskrivelse, og henset til Finanstilsynets fokus på bankbestyrelsernes kompetencer have fået nogle lamper til at blinke ved en god revisor med et gennemsnitsligt kendskab til revision af finansielle virksomheder.

Ud fra denne analyse burde revisor i sin kundeaccept have identificeret, at der kunne være øget usikkerhed, dels grundet en stærk direktør, og dels den svage bestyrelse, som ud fra de informationer vi har fundet før konkursen, ikke har haft de rette kompetencer, samt manglen på et uafhængigt medlem til bankens revisionsudvalg.

Ud fra vores vurdering er disse indikationer altid et faresignal, som skal henlede revisors opmærksomhed på, hvor stor en indflydelse bestyrelsen reelt har på bankens forretningsgange, herunder involvering af bestyrelsen ved bevillingen af udlånsengagementer over et vist beløb eller bevilling til nærtstående/bekendte til bankens direktør. En svag bestyrelse, over for en stærk direktør, skal altid være et faresignal for revisor.

Vurdering af ressourcer, kompetencer og uafhængighed

I dette afsnit inddrages revisors vurdering af ressourcer, kompetencer og uafhængighed. I forhold til ressourcer og kompetencer ser vi det nødvendigt at dele de 5 regnskabsår op i 2 dele, således at 2007-2009, hvor revisionsfirmaet er Leo Hansen I/S, og 2010-2011, hvor BDO er blevet revisor ved et opkøb af Leo Hansen I/S. Det er dog den samme underskrivende partner. Leo Hansen I/S var indtil BDO's opkøb et lille lokalt revisorfirma med knap 20 ansatte, hvoraf 3 var partnere. Salget af virksomheden begrundes eksempelvis med, at de får adgang til BDO's stærke faglige miljø, specialister og uddannelsessystem (51 s. 15).

På baggrund af ovenstående kan der ud fra vores vurdering identificeres to væsentlige udfordringer og faldgruber for årene 2007-2009. Leo Hansen I/S er et lille revisionsfirma med en begrænset mulighed for at have specialister inden for eksempelvis den finansielle sektor. Det bør være tydeligt for revisor, at de skal erhverve sig denne viden eller alternativt ikke påtage sig opgaven. Ud fra vores tidligere analyse og det generelle indtryk af regnskaberne for Tønder Bank A/S, tyder det ikke på, at alle de nødvendige kompetencer har været til stede ved revisor, eksempelvis kendskabet til værdiansættelse af ejendomme, samt hvilke nedskrivnings- og værdiansættelsesmodeller, der anvendes i den finansielle sektor. Der kan fx henvises til at Tønder Bank A/S' nedskrivninger "kommer et år for sent" i forhold til sektoren generelt, ligesom der også opskrives på bankens ejendomme i 2009, hvilket går stik imod den generelle markedsudvikling.

Med hensyn til ressourcer er der principielt nok medarbejdere, men der kan igen være tvivl om de har haft de rette kompetencer til at revidere en bank, og om at revisionselskabets

kundeportefølje tillod en kunde på størrelse med Tønder Bank A/S, hvilket ikke ville være tilfældet, hvis Tønder Bank A/S udgjorde mere end 20 % af Leo Hansen I/S' samlede omsætning. Da det i henhold til revisorloven ville medføre, at Leo Hansen I/S var økonomisk uafhængig af Tønder Bank A/S. Konsekvensen ved brud på disse regler eller en tilsidesættelse heraf vil medføre, at revisionen ikke er udført i overensstemmelse med god revisionskik. Det er derfor vores vurdering, at revisionen af Tønder Bank A/S i perioden 2007-2009 ikke er foretaget i overensstemmelse med revisorlovens bestemmelser omkring tilstrækkelige kompetencer og ressourcer, samt en mulighed for brud på uafhængigheden.

Efter at BDO overtager Leo Hansen I/S i 2010, mener vi ikke længere, at der er grundlag for at gøre ovenstående antagelse gældende. Det skyldes, at BDO som den 4. største revisionsvirksomhed i Danmark har mulighed for at tilføre tilstrækkelige ressourcer, samt at de kan involvere personer med særlige kompetencer inden for revision af pengeinstitutter. Så helt overordnet er det vores vurdering, at BDO internt kunne have løst denne problemstilling på passende vis, således at revisionen kunne udføres i overensstemmelse med god revisionskik (52).

I forhold til ovenstående antagelse omkring BDO, er det yderst problematisk, at BDO's interne kvalitetskontrol efterfølgende er blevet underlagt stor kritik fra Revisortilsynet, på grund af væsentlige fejl i enkeltstager, herunder Tønder Bank A/S. Revisionen af banken har, jf. en udtalelse fra BDO's bestyrelsesformand, været underlagt særlig kvalitetskontrol, ligesom der har været inddraget to partnere yderligere med særlige kompetencer inden for revision af banker (53). Det må derfor antages, at revisionen af Tønder Bank A/S efter vejledning fra særlige eksperter er foretaget i overensstemmelse med god revisionskik. Svagheden ved et sådant system er, at den underskrivende revisor, ved at bryde de interne retningslinjer, kan offentliggøre et regnskab, uden forholdene som eksperterne har identificeret og påpeget er indarbejdet korrekt.

Et af de væsentligste principper inden for revision er revisors uafhængighed, hvilket er vigtigt for at sikre, at revisionen bliver foretaget objektivt, og at revisor ikke lader sig presse af direktionen og bestyrelsens holdninger til revisors arbejde. I forbindelse med krakket i Tønder Bank A/S har der været stor fokus på statsautoriseret revisor Carsten Petersens rolle. I forhold til hans uafhængighed har vi i forbindelse med vores research identificeret flere forhold, som kan indikere, at revisor Carsten Petersens forhold til ledelsen i Tønder Bank A/S har været lidt for tæt i relation til revisorlovens regler og de overordnede rammer for revisors uafhængighed i henhold hertil. Dels har det været fremme i medierne, at Carsten Petersen har lånt et luksussommerhus i Sydspanien af ledelsen i Tønder Bank A/S (54). Endvidere har bankens direktør haft forbindelse til bankens advokat og revisor igennem frimurerlogerne i Sønderjylland, hvor han havde en af de højeste gradueringer (48). Dette behøver ikke at være et problem, men forbindelsen bør indgå i revisor Carsten Petersens vurdering af hans uafhængighed. Ud fra vores vurdering er forholdet omkring sommerhuset en overskridelse af revisorlovens regler om uafhængighed. Forholdet omkring revisor og bankdirektørens netværk via de sønderjyske frimurerloger, har vi ikke et

tilstrækkeligt grundlag til at vurdere, om det vil sætte revisors uafhængighed under pres, men der kan være en risiko herfor.

Ud fra ovenstående analyse er det vores vurdering, at revisor allerede i forbindelse med kunde-/opgaveaccepten burde have set flere "røde lamper", og dermed øget sin opmærksomhed herpå. Endvidere burde revisionshuset Leo Hansen I/S have overvejet, om de havde de rette kompetencer og ressourcer til at påtage sig revisorhvervet i en bank, henset til deres begrænsede ressourcer og manglende mulighed for at inddrage eksperter med særlige kompetencer inden for revision af banker.

6.4.2 Forhold i forbindelse med planlægning af revisionen

I forbindelse med planlægning af revisionen laves der en række risikovurderingshandlinger. I relation til vores analyse med inddragelse af offentliggjorte årsrapporter for Tønder Bank A/S, samt vores generelle kendskab til revisionsprocessen vedrørende revisionen af going concern, har vi identificeret følgende nøgleprocesser i revisionen af Tønder Bank A/S:

- Værdiansættelse af bankens udlån (herunder hensættelse til tab på garantier)
- Værdiansættelse af bankens grunde og bygninger, herunder domicilejendomme
- Vurdering af likviditetsberedskab, herunder særlige krav til opgørelse af nøgletal eksempelvis individuelt solvensbehov, samt tilførsel af likviditet ved forfald på efterstillede kapitalindskud.

Hvis Tønder Bank A/S' revisor ikke identificerede ovenstående som særligt risikofyldte revisionsområder, er det vores opfattelse, at revisionen kan mangle vurdering og tilpasning af revisionsplanlægning og -strategi til at afdække procedurer og kritiske skøn i forbindelse med vurdering af ovenstående forhold. Nedenfor opsummerer vi kort, hvorfor ovenstående er identificeret som kritiske forhold ved revisionen af going concern i Tønder Bank A/S.

Ved revisionen af en bank er den vigtigste regnskabspost som udgangspunkt bankens udlån, da det primære formål med bankens forretning er at tjene penge på at låne penge til sine kunder, og efterfølgende få dem betalt tilbage igen. Det vil derfor altid være en regnskabspost med særlig revisionsfokus, som ligeledes har en stor betydning i forhold til revisionen af going concern, herunder særligt vurdering om engagementer har OIV, og herefter opgørelse af nedskrivninger på engagementer med OIV. Vores analyser har identificeret følgende forhold, som gør, at revisor bør bruge ekstra ressourcer på revisionen af denne regnskabspost:

- Det samlede udlån til risikofyldte brancher (primært finansiering af fast ejendom og landbrug) har ikke en faldende tendens i perioden 2007-2011
- Den store stigning i mængden af udlån med OIV fra 2010 til 2011
- En generel tendens til, at bankens nedskrivninger ligger under det generelle markedsniveau for tilsvarende banker i samme geografiske område

- Identifikationer på, at banken har vurderet sine ejendomme for højt i forbindelse med opgørelse af sikkerhedsstillelsernes værdi, hvilket kan påvirke nedskrivninger i forhold til vurdering af bankens værdiansættelse af sikkerheder i fast ejendom.

I forhold til værdiansættelse af grunde og bygninger er risikoen dels identificeret ud fra en analyse af værdiudviklingen på bankens ejendomme, som viser, at værdien ikke har udviklet sig i overensstemmelse med den generelle prisudvikling på ejendomsmarkedet, ved manglende nedskrivning ved krisens start samt en opskrivning i 2009 på 10 mio. kr. Herudover bør dette henlede revisors opmærksomhed på værdiansættelse af ejendomme i bankens engagementer, da en tilsvarende høj værdiansættelse vil kunne medføre yderligere nedskrivningsbehov på engagementer med OIV, og der endvidere er en risiko for, at der vil ske en stigning i antallet af engagementer med OIV.

Som det sidste punkt har vi forholdt os til opgørelsen af kritiske og lovpligtige nøgletal. Sammenlignet med andre banker undrer det os, at Tønder Bank A/S' individuelle solvensbehov "kun" er opgjort til 8 %. Det indikerer, at banken slet ikke har behov til at lave reservationer til risikofyldte udlån eller usikkerheder på engagementer, hvor banken endnu ikke har foretaget nedskrivning af hele usikkerheden. Det indikerer dermed, at der er forhold i banken, som enten er meget gunstige i relation til andre banker, eller at banken har væsentlige fejl i sine skøn og brug af metoder til opgørelsen af deres individuelle solvensbehov, som revisor ikke har identificeret.

6.4.3 Forhold ved løbende revision og test af interne kontroller

For at sikre en effektiv revisionsproces i forhold til going concern er det vigtigt, at revisor har stor fokus på revisionen af bankens interne kontrolmiljø og de nøglekontroller, som er forbundet til de identificerede risici. Det er efter vores opfattelse en nødvendighed for at opnå et tilstrækkeligt revisionsbevis for dels bankens procedurer og regnskabsposter, men i lige så stor grad going concern, da revisor skal afdække, om der er forhold i banken, som kan påvirke muligheden for at fortsætte driften i de kommende 12 måneder efter seneste balancedag. Det skal understreges, at kontrolrevisionen ikke kan stå alene. Revisionen af interne processer ser vi som en særlig udfordring og faldgrube, da det er alment kendt i revisionsbranchen, at det primært er "Big 4" revisorerne, som har et særligt fokus på denne del af den samlede revisionsproces.

I sammenhæng med ovenstående væsentlige risici ser vi følgende processer som kritiske for gennemførelsen af en revision i overensstemmelse med god revisionsetik:

- Procedure for bevilling af kreditrammer, herunder kreditvurdering af kunder
- Procedure for værdiansættelse af bankens engagementer, herunder identifikation af engagementer med OIV
- Procedure for værdiansættelse af ejendomme, herunder anvendelse af ensartede principper
- Procedure for opgørelse af lovpligtige nøgletal, herunder fx individuelt solvensbehov

- Procedure for løbende opfølgning på bankens likviditetsberedskab, herunder overholdelse af de specifikke lovpligtige grænseværdier.

Vi vil understrege, at ovenstående ikke er de eneste procedurer, som bør indgå i revisionen af et bankregnskab. Vi har valgt at fokusere på de områder, som vi ud fra vores analyse af regnskaberne anser som kritiske i forhold til going concern. Vi vil nedenfor kort beskrive, hvorfor revisor skal være særligt opmærksom på disse procedurer for at kunne give en blank påtegning på regnskabet og samtidig have dokumenteret sin revision af going concern tilstrækkeligt.

Bevilling af kreditrammer

Proceduren for bevilling af kreditrammer er vigtig for at sikre, at en banks udlån har en god bonitet. Derfor er det ligeledes vigtigt, at banken har en forsvarlig kreditpolitik, som er implementeret via nogle klare procedurer, som de ansatte er bekendte med, og ikke afviger fra i deres daglige arbejde. I forbindelse med en sådan procedure er det specielt vigtigt, at der sker en opfølgning på, dels at de tildelte bevillingsrammer til de enkelte medarbejdere er forsvarlige i relation til den risiko, de kan påføre banken, dels at også direktionen har en bevillingsramme, hvor bevillinger over et vist niveau skal godkendes af bestyrelsesformanden, eller den samlede bestyrelse. I forbindelse med revisors vurdering af en sådan procedure anser vi det for væsentligt, at revisor opnår et tilstrækkeligt bevis for, at bestyrelsen, når de skal bevilge et engagement, bliver forelagt et passende beslutningsgrundlag, således at de kan vurdere, om banken bør påtage sig risikoen.

Det er ligeledes vigtigt, at forretningsgangen indeholder regler omkring tillægsbevillinger og forlængelse af engagementer, hvor der fx har været overtræk, eller hvor der er væsentlige indikationer på OIV. Dette er vigtigt fordi, at der her kan arbejdes med at reducere bankens risici, fremfor at banken påtager sig yderligere risici på engagementer. Hvis ovenstående procedurer er mangelfulde eller designet ineffektivt, kan det samlet set betyde, at bankens udlån ikke opnår en tilstrækkelig bonitet, og dermed på sigt påvirke bankens evne til at forsætte driften, hvis den dårlige bonitet fører til væsentlige tab på udlånene.

Værdiansættelse af engagementer og ejendomme

Når banken har bevilget engagementet, er det ligeledes en væsentlig proces, at der løbende følges op herpå, således at der bliver handlet på svaghedstegn i rette tid, og at engagementerne generelt kan vurderes korrekt ved regnskabsafslutningen. For at sikre at bankens udlån og hensættelser kontinuerligt er opgjort korrekt, således at fx solvensgraden bliver opgjort i overensstemmelse med lovgivningen. Endvidere er det væsentligt, at banken får identificeret engagementer med svaghedstegn inden de bliver til reelle tab. Enkeltvis vil nedskrivninger på et engagement ikke være væsentlige, så bankens going concern-forudsætning er truet, forudsat at reglerne for antallet af store engagementer er overholdt. Men hvis fx flere større engagementer løbende ikke vurderes korrekt, vil der kunne opstå et ikke-identificeret nedskrivningsbehov ved revisors gennemgang eller ved Finanstilsynet kontrolbesøg. Det er dermed yderst væsentligt, at revisor har stor fokus på, at den løbende ajourføring af engagementer dels er løbende opdateret, og dels at de er udført i overensstemmelse med anerkendte modeller, som opfylder

både lovgivningens og Finanstilsynets krav hertil. Endvidere er det vigtigt, at revisor får en forståelse af, hvordan de løbende ændringer i engagementernes og det omkringliggende samfundsøkonomiske vilkår implementeres i vurderingerne. Fx kan udviklingen på mælk eller kødpriser have stor betydning for indtjeningen for landbrug, og hvis disse falder, er det væsentligt at dette identificeres og indarbejdes i prognoserne for den fremtidige indtjening, og dermed kan medføre en yderligere nedskrivning.

I ovenstående procedure er det ligeledes væsentligt, at bankens sikkerheder i ejendomme værdiansættes forsvarligt. For at vurdere ejendomme skal banken have et stort kendskab til prisudviklingen i det omkringliggende marked. I relation til private kan der særligt være usikkerhed ved høje belåningsprocenter, men det vil typisk være mindre udlån i forhold til den samlede bankforretning, hvor risikoen typisk er meget begrænset med undtagelse af, hvis bankens implementerede procedure for bevilling af lån tillader en usædvanlig stor risiko. Vedrørende emnet going concern er det mere interessant at se på, om banken har store ejendomsengagementer, og hvordan den værdiansætter erhvervs- og investeringsejendomme, da der hovedsagligt er en større usikkerhed forbundet hermed. Værdiansættelse af ejendomme i dels bankens egen beholdning og i forbindelse med engagementer, er det vigtigt, at der løbende sker en revurdering af de væsentlige parametre i vurderingen, hvilket fx kan være forrentningsprocent, lejepotentiale, tomgangsleje m.v., således at der ved værdifald sker en nedskrivning af de udlån, hvorpå der er OIV, og ikke mindst at udlån uden OIV revurderes, således at det sikres, at der nedskrives på udlånene, hvis de bliver omfattet af gruppen med OIV, og der grundet ændringerne i vilkårene opstår et nedskrivningsbehov.

Opgørelse af nøgletal og likviditetsberedskab

Som et af nøgleparametrene for at have lov til at drive en going concern-bankforretning, skal bankerne overholde en række "ekstra" regler sammenlignet med andre ikke-finansielle virksomheder. Eksempelvis kan en banks solvens ikke være under det individuelle fastsatte solvensbehov, uden at banken bliver underlagt en række restriktioner, herunder hvordan solvensen genskabes. Det er derfor væsentligt, at bankens procedurer er tilrettelagt således, at opgørelsen af solvensbehov m.v. sker efter anerkendte modeller, som opfylder lovgivningens krav. Hvis opgørelserne indeholder fejl, kan det i yderste konsekvens betyde, at banken ikke overholder lovgivningens minimumskrav, og dermed øger usikkerheden omkring going concern. Det er derfor vigtigt, at revisor har særlig fokus på, at disse procedurer er implementeret og designet korrekt, ligesom det er væsentligt, at de kan testes effektive. I forhold til design og implementering er det væsentligt, at modellerne bruges korrekt, og at datagrundlaget hertil ligeledes er korrekt. Derfor kræver revisionen af området stor ekspertise og indsigt fra revisor, og det vil ofte være hensigtsmæssigt at inddrage eksperter på området.

Til sidst er bankens likviditetsberedskab væsentligt, herunder efterstillede kapitalindskud. Det vigtige vedrørende likviditetsberedskabet er, at banken overholder kravene i de indgåede aftaler, så lånene ikke kan opsiges, ligesom det er vigtigt, at der løbende er fokus på forfald, så der kan opnås ny funding i rette tid. Derudover er der en række minimums "værdier", som skal

overholdes i henhold til tilsynsdiamanten, således at banken altid har en tilstrækkelig likviditetsreserve. Her kan der igen opstå problemer omkring going concern, hvis "værdierne" ikke overholdes.

For at revisor kan sikre sig et tilstrækkeligt revisionsbevis for going concern i forbindelse med revisionen af en bank, er det på baggrund af ovenstående vores opfattelse, at en stor del af arbejdet skal udføres i forbindelse med en løbende revision med fokus på bankens interne kontrolmiljø og nøglekontrollerne omkring:

1. Bevilling af engagementer
2. Identifikation af engagementer med OIV
3. Bankens opgørelse og beregning af nedskrivninger
4. Opgørelse af lovpligtige nøgletal
5. Værdiansættelse af øvrige aktiver.

Det skyldes, at det efter vores opfattelse ikke vil være muligt at drive bank på forsvarlig vis uden at disse kontroller og procedurer er effektive. Endvidere består en bank af mange engagementer og transaktioner, hvorfor det ikke via substanshandlinger alene vil være muligt at opnå et tilstrækkeligt revisionsbevis, hvilket også vil omfatte det at opnå et tilstrækkeligt revisionsbevis for going concern.

Hvis der under den løbende revision bliver konstateret væsentlige fejl og mangler i de interne kontroller, skal disse rapporteres behørigt og rettidigt til den daglige ledelse, den øverste ledelse og Finanstilsynet, da de i overensstemmelse med den gældende regulering skal have en kopi af revisionsprotokollen. Dette forudsætter, at revisor havde identificeret manglerne i kontrolmiljøet, hvilket vores analyse af Tønder Bank A/S indikerer, at revisor ikke havde.

6.4.4 Statusrevision og den afsluttende revision

Det næste step i revisionsprocessen er statusrevisionen, som er placeret efter regnskabsårets udløb. I forhold til revisionen af going concern i Tønder Bank A/S er det vores opfattelse, at den vigtigste del ligger ved forståelsen af banken, de væsentlige risici og de procedurer, som skal sikre, at der ikke opstår situationer, som kan medføre trusler mod bankens eksistens. Når revisor er i gang med statusrevisionen, skulle sådanne forhold ikke kunne forekomme, da fx den løbende revision af forretningsgangen omkring vurdering af engagementer har sikret, at der ikke var væsentlige fejl og mangler ved de modeller, banken anvendte til deres vurderinger. Endvidere vil den løbende revision også have afdækket, om den dokumentation, som banken lægger til grund for sine vurderinger er tilstrækkelig og behandles korrekt. Der er altid enkeltstående forhold, som ikke kan håndteres i forbindelse med den løbende revision, som fx inddragelse af efterfølgende offentliggjorte regnskaber i tilknytning til væsentlige engagementer.

Som en del af statusrevisionen skal revisor følge op på de procedurer og kontroller, der tidligere i revisionsprocessen er identificeret som designet og implementeret effektivt, og herudover er testet effektive. Opfølgning består dels i at sikre, at der ikke er sket ændringer, som vil medføre,

at designet og implementeringen ikke længere er effektive, samt at kontrollerne i perioden er udført i overensstemmelse hermed, og dermed er effektive. Herudover vil der også skulle laves en række substanshandlinger for at afdække den resterende del af revisionsrisikoen, som ikke håndteres tilstrækkeligt i forbindelse med den løbende revision, herunder gennemgang af grundlaget for tidligere omtalte kontroller, som danner grundlag for vurdering af kunderne. Det kunne eksempelvis være at sikre, at alle værdiansættelser af væsentlige engagementer, har inddraget alt væsentlig og tilgængelig information for at sikre, at der ikke kan komme yderligere nedskrivningsbehov, hvis en sådan information inddrages i vurderingen. En forklaring på den atypiske udvikling i Tønder Bank A/S' nedskrivninger kan være, at revisor har glemt at foretage kontrol af, at der er sammenhæng mellem de udarbejdede engagementsvurderinger og de indregnede nedskrivninger i regnskabet. Det vil betyde, at der kan være engagementer med nedskrivningsbehov, som ikke er indregnet i regnskabet.

Da der for banker er stor fokus på den løbende opgørelse af flere nøgletal, mener vi, at en væsentlig del af opfølgningen på disse lovpligtige nøgletal ligger i forbindelse med revision i årets løb og bankens procedurer. I forhold til going concern ser vi det som væsentligt, at nøgletallene korrigeres, hvis der sker ændringer i nøgletalsgrundlaget (fx yderligere nedskrivninger). Herudover bør revisor være opmærksom på, at vilkårene for efterstillede lån sikrer, at banken har en tilstrækkelig overskydende likviditet til at fortsætte driften det næste år. Revisors fokus bør være specielt rettet på forfald og eventuel refinansiering.

Vedrørende driften i Tønder Bank A/S ser vi primært et punkt, som for os virker yderst uforståeligt. Ved den afsluttede analyse af regnskabet for Tønder Bank A/S har vi konstateret, at lån med OIV fra 2010 til 2011 stiger fra 208.538 tkr. til 341.412 tkr., svarende til 64 %. Dette bør over for revisor indikere, at der kan være problemer med driften og boniteten i bankens udlån. Endvidere falder den nedskrevne del af lån med OIV fra 41 % til 26 %. Denne udvikling er svær at forklare ud fra en samfundsmæssig udvikling, og hvis det sammenlignes med andre banker, virker udviklingen på ingen måde realistisk. Vi mener derfor, at revisor har overset en væsentlig indikator på mulige going concern-problemer. Endvidere indeholder regnskabet ikke en forklaring på denne udvikling, hvilket efter vores opfattelse er essentielt for at give regnskabsbruger et retvisende billede af udviklingen i bankens forhold og ikke mindst dens vurdering af et væsentligt regnskabsmæssigt skøn.

I forhold til going concern har der været stor fokus på reguleringen af bankerne i tiden efter finanskrisens indtog, herunder tilførsel af kapital via bankpakker m.v. for at sikre bankernes overlevelse (55 s. 18-23). I Tønder Bank A/S' situation har det været relevant for revisor at vurdere, om banken har igangsat tiltag til sikring af den fornødne kapital ved bankpakkernes udløb. Dette er et eksempel på, hvor revisor har en oplysning, som går ud over 12 måneder efter regnskabsårets udløb, men som vi mener, bør inddrages i vurderingen af going concern, da der er en kendt risiko i alle banker, som ledelsen skal forholde sig til, og udarbejde en plan for at overholde. Der er ingen oplysninger omkring dette forhold i regnskabet for Tønder Bank A/S, og usikkerheden herom. Dette anser vi som åbenlyse fejl, idet nøgletallene for Tønder Bank A/S er

så svage, at ledelsen burde have omtalt disse usikkerheder i regnskabet, og revisor skulle eventuelt have henvist hertil via en supplerende oplysning. Et eksempel herpå fremgår af Kreditbankens A/S årsrapport for 2009 (56).

Som det fremgår af ovenstående afsnit er der to forhold, som er helt essentielle for going concern i banken. Det ene forhold er kapitalforholdene, herunder den lovpligtige opgørelse af nøgletal. Det andet forhold, som dækker hovedparten af de regnskabsposter, vi har fremhævet, er regnskabsmæssige skøn. Ud fra finanskrisens bankkrak kan det konkluderes, at bankernes konkurser primært skyldes behov for yderligere hensættelser til forventede tab på udlån, som medførte, at bankerne ikke længere overholdte lovens minimumskrav til kapital, herunder solvensbehov. Derfor havde Tønder Bank A/S' revisor allerede under revisionen af årsrapporten indikationer, ud fra udviklingen i andre banker på, at der kunne være en betydelig risiko for tab og behov for yderligere hensættelser til tab, som i yderste konsekvens kunne medføre, at banken ikke var going concern. Hvis der er usikkerhed omkring skønnene kunne revisor eksempelvis som minimum sikre sig, at der er taget tilstrækkelige solvensmæssige reservationer til usikkerheden.

Begivenheder efter statusdagen

Det sidste punkt, vi vil inddrage i dette afsnit, er begivenheder efter balancedagen. Vedrørende rapportering til ledelsen har vi valgt at inddrage et eksempel omkring Tønder Bank A/S i vores indledende beskrivelse af kravene hertil. Her er det tydeligt at se, at revisor ikke har fortaget en tilstrækkelig rapportering til ledelsen.

I revisionen af Tønder Bank A/S har vi identificeret en række efterfølgende begivenheder, som vi anser som væsentlige ved going concern-betragtningen. Vi vil understrege, at vi ikke forholder os til tidspunktet for indregningen, om begivenheden er en regulerende eller ikke-regulerende begivenhed, men udelukkende påvirkningen i forhold til going concern. Et eksempel kunne være, hvis banken i den efterfølgende periode realiserer væsentlige tab på værdipapirer, således at deres kapital reduceres, og dermed ligeledes deres solvensreserve i forhold til de lovpligtige krav. Dette forhold vil være mest aktuelt i banker med en lav solvens overdækning, hvilket Tønder Bank A/S havde sammenlignet med eksempelvis Kreditbanken A/S og de øvrige gruppe 3-pengeinstitutter. Det er også væsentligt, at revisor følger op på engagementer med OIV, som kan have væsentlig indflydelse på bankens nedskrivninger. Det kunne fx være en af bankens store engagementer, som er gået konkurs, og påførte banken et væsentligt tab ud over den bogførte nedskrivning. Det er derfor helt essentielt, at revisor indhenter tilstrækkelig finansiel information omkring denne type kunder for udviklingen i den efterfølgende periode, inden regnskabet endeligt godkendes og aflægges.

Til sidst er det selvfølgelig og yderst vigtigt, at revisor vurderer den generelle økonomiske udvikling i samfundet efter regnskabsårets udløb, samt de informationer om udviklingen i slutning af regnskabsperioden, som først er blevet tilgængelige efterfølgende. Dette kunne eksempelvis være en negativ udvikling i jordpriserne for landbruget, som kunne indikere et behov for yderligere nedskrivninger. Det kan derfor opsummeres, at revisor skal have en stor

indsigt i den omkringliggende samfundsøkonomiske udvikling, og samtidig skal drage en overordnet vurdering af, hvordan det påvirker bankens forhold. Niveauet og grundigheden af vurderingen må ligeledes afhænge af bankens styrke og reserver. Vi mener ikke, at revisoren i Tønder Bank A/S har haft et tilstrækkeligt fokus på de forhold, som er indtruffet efter balancedagen. Dette kunne fx være en grundig opfølgning på engagementerne med OIV, hvor der var sket en kraftig stigning, imens den samlede nedskrivningsprocent på disse engagementer var faldet væsentligt, uden at der er oplysning i årsregnskabet om årsagen. Det er således endnu et forhold, som revisor muligvis har overset.

6.5 Undersøgelser i forbindelse med Tønder Bank A/S' konkurs

For at sætte vores analyse af forholdene i Tønder Bank A/S i perspektiv har vi valgt at inddrage nogle hovedpunkter fra Finanstilsynets fastsættelse af solvenskrav og frist til opfyldelse heraf. For at kunne supplere med uddybende detaljer på enkelte områder har vi ligeledes inddraget Fondsrådets afgørelse og påbud til banken, dateret 2. november 2012. Endvidere har vi valgt at inddrage Erhvervsstyrelsens sammenfatning af undersøgelsen af revisors arbejde i forbindelse med konkursen i Tønder Bank A/S. For at supplere med flere detaljer ved analysen, har vi, hvor det har været relevant, inddraget oplysninger fra den samlede redegørelse om statsaut. revisor Carsten Petersens arbejde. Vi har valgt at afgrænse afsnittet fra det udarbejdede prospekt vedrørende "Udbud af kapitalbevis i form af hybrid kernekapital 2012", da specialet fokuserer på revisionsprocessen i forbindelse med revision af årsregnskabet.

6.5.1 Redegørelse fra Finanstilsynet

Tønder Bank A/S havde i perioden 1. oktober – 31. oktober 2012 ordinært besøg af Finanstilsynet. Længden af inspektionen blev forlænget, da banken i forbindelse med inspektionen startede fusionsforhandlinger med et andet pengeinstitut, grundet fejl i bankens nedskrivninger og vurdering af OIV. Forhandlingerne førte ikke til en fusion, hvorefter kontrollen blev genoptaget.

Af grundlæggende oplysninger om Tønder Bank A/S fremhæver Finanstilsynet, at banken kun har få engagementer uden for sit naturlige område, og at banken ikke har store eksponeringer mod enkeltbrancher. Endvidere fremhæves det, at banken ikke har indberettet engagementer, som udgør over 10 % af basiskapitalen, og at bankens andel af engagementer med OVI væsentligt under andelen i tilsvarende gruppe 3 institutter. Ud fra disse oplysninger, som alle er opgjort af banken selv ser det ud til, at Tønder Bank A/S er en fornuftig og veldrevet bank, med en god risikospredning og nogle fornuftige engagementer.

Derudover kan det fremhæves, at der stort set er balance mellem udlån og indlån, samt at bankens revisor har erklæret sig enig i værdiansættelsen af de 10 største engagementer i forbindelse med revisionen af årsrapporten for 2011. Der fremgår der en lang række fejl og svigt af rapporten, som samlet giver et påkrav om nedskrivninger på 319 mio. kr. (44)

Vurdering af bankens engagementer

Finanstilsynet konstaterede kort inde i deres inspektion, at Tønder Bank A/S' nedskrivningsberegning ikke var i overensstemmelse med regnskabsreglerne. Det betød, at der allerede kort inde i inspektionen var konstateret ikke-bogførte hensættelser på bankens engagementer med OIV. Konklusionen på gennemgangen blev, at banken ikke havde solvensreserveret og nedskrevet tilstrækkeligt på bankens engagementer. Finanstilsynet konstaterede, at Tønder Bank A/S generelt var alt for positiv i sine bedømmelser af engagementerne, og at boniteten heri var væsentligt lavere end bankens beregninger, hvorved nedskrivningerne var opgjort for lavt.

Ud over at banken havde opgjort OIV-engagementerne forkert, var der også problemer med de øvrige engagementer, hvor banken generelt var for optimistisk omkring kundernes fremtidige indtjeningspotentialer, som ikke var opgjort i overensstemmelse med regnskabsreglerne. Dette betød, at engagementer med OIV udgjorde en langt større del af bankens engagementer, end banken selv havde opgjort.

Endvidere var bankens nedskrivningsberegninger behæftet med metodiske fejl, som medførte for lave nedskrivninger, og en overvurdering af værdien af fremtidige indtjeningspotentialer, som heller ikke var i overensstemmelse med regnskabsreglerne. For at sætte tingene lidt i perspektiv gennemgik Finanstilsynet de 60 største engagementer, hvorpå banken havde opgjort OIV på 16. I henhold til de gældende regnskabsregler og anerkendte principper opgjorde Finanstilsynet antallet af engagementer med OIV til 27, altså 11 engagementer mere. Bankens sikkerhedsstillelser var heller ikke på et tilfredsstillende niveau, da flere store engagementer med OIV indeholdt store blankoelementer, og kun var afdækket med meget begrænsede sikkerhedsstillelser. Det indikerer, at bankens risikostyring og kreditpolitikken har været håndteret yderst kritisabelt. Gennemgangen af de 60 største engagementer medførte et yderligere nedskrivningsbehov på 292 mio. kr., ligesom Finanstilsynet vurderede, at der var et nedskrivningsbehov fra engagement 61 til 149 (efter størrelse) på yderligere 90 mio. kr.

Ud fra ovenstående kan det konkluderes, at banken slet ikke har haft styr på sine engagementer eller den nødvendige indsigt i de godkendte regnskabsregler. Finanstilsynet har med deres indsigt konkluderet, at der var følgende problemer med bankens procedurer:

- Et for optimistisk syn på kunder (manglende overholdelse af gældende regler)
- Yderst mangelfuld kreditstyring (både historisk og økonomiske stilling)
- Bankens oplysninger om enkelte kunder var utilstrækkelige, således at der ikke kunne udarbejdes gennemarbejdede kreditvurderinger
- Manglende risikostyring på OIV-engagementer – fx havde en svag kunde et CHF-lån på 20 mio. kr.
- Lang snor til lokale kunder, som fx fik en akkord og fortsat negativ udvikling, så yderligere nedskrivninger blev nødvendige
- Banken tilførte yderligere likviditet og rentenedsættelser til nødlidende engagementer

- Banken har ladet sine landbrugskunder investere i perioden 2007-2009, hvilket har medført en reduktion af deres cash flow og dermed yderligere risiko for banken. Endvidere fik banken ikke handlet på den negative udvikling i jordpriser m.v., således at nedskrivningerne kunne reduceres
- Overvurdering af ejendomsværdi i forhold til sikkerheder.

Som det kan ses ud fra ovenstående punkter, er banken blevet indhentet af tiden. Banken er drevet lokalt og med manglende implementering af de nødvendige procedurer for at kunne drive en bank i overensstemmelse med samfundets krav hertil. Hvis punkterne sammenholdes med den udarbejdede analyse, kan vi konstatere, at en række af punkterne i relation til de svage engagementer er blevet identificeret i analysen, men ikke i et omfang, der er på niveau med bankens sande tilstand. Analysen havde identificeret problemstillingen omkring den lave nedskrivningsprocent på OIV-engagementerne, som efter vores opfattelse var et væsentligt faretegn. Analysen havde ligeledes identificeret et generelt meget lavt nedskrivningsniveau, som i flere tilfælde var forsinket i forhold til den generelle udvikling, hvilket sandsynligvis kan henføres til dels bankens optimistiske syn på kunder og dels den mangelfulde dokumentation. Til sidst vil vi også fremhæve tendensen i forhold til bankens landbrugsengagementer. Her viser vores analyse, at bankens forretningsomfang er steget, hvilket indikerer en risiko, som eventuelt burde undersøges. At dette er en u hensigtsmæssig tendens bekræftes ligeledes af Finanstilsynets notat. Det indikerer ligeledes, at revisor har lavet en ufuldstændig revision uden en korrekt håndtering af væsentlige udfordringer og faldgruber.

Vurdering af bankens ejendomme

Af notatet fra Finanstilsynet fremgår et yderligere nedskrivningskrav på bankens ejendomme på 20,6 mio. kr., hvorved der er en uenighed mellem ledelsen, bankens eksterne vurderingsmand (lokal ejendomsmægler) og Finanstilsynet. Finanstilsynet har brugt tilsynets ejendomsvurderingsinspektør til at foretage vurdering af 6 ejendomme, hvoraf 3 er besigtiget. Banken har udelukkende værdiansat ejendomme ud fra mæglerens vurdering, og har ikke underbygget disse med yderligere argumenter, ud over en vurdering af afkastprocenterne. Finanstilsynet har, for at lave deres vurdering, løbende haft kontakt til professionelle ejendomsinvestorer, større erhvervsmæglere, ejendomsselskaber, pensionskasser og andre aktører. På baggrund heraf er det vores konklusion, at deres grundlag for vurderingen er yderst veldokumenteret. Den store forskel i værdiansættelsen skyldes dermed en uenighed mellem den lokale mægler og Finanstilsynets vurderingsmand. Herudover fremhæver fondsrådet i deres afgørelse, at banken ikke har kunnet fremlægge en dokumentation, som har opfyldt de formelle krav til dokumentation af, at ejendommene er værdiansat til dagsværdi.

Ud fra redegørelsen er det vores opfattelse, at banken har valgt at bruge en "lokal" ekspert, var den primære grund til udvælgelsen var, at han var lokal, men glemt at vurdere hans kompetencer, eller forholde sig kritisk til vurderingerne. Flere af forrentningssatserne virker meget lave, specielt vurdering af domicillet i Tønder til en forretning på 5 %, hvilket ligger noget under det generelle marked for den type ejendomme (43). Det er derfor igen tydeligt, at

bankens øverste ledelse og direktion ikke har været kritiske nok. Dette indikerer, at revisor ikke har været kritisk nok i sin gennemgang af den eksterne mæglervurdering.

Manglende kursreguleringer

Finanstilsynet har endvidere ved deres inspektion fundet manglende kursreguleringer for 6,2 mio. kr. Vi har ikke fundet information om, hvad de direkte vedrører, men det kan fx være en for optimistisk vurdering af illikvide værdipapirer, som fx bankens beholdning af Scandinotes-obligationer eller fejlvurderinger i forbindelse med opgørelse af ikke-noterede værdipapirer.

Forkert beregning og indberetning af nøgletal

Som følge af de væsentlige fejl i bankens risikovurdering i forbindelse med deres engagementer, er den logiske konsekvens, at bankens solvensbehov ligeledes er fejlbehæftet, da de risikovægtede poster ikke er opgjort korrekt, og dermed indgår med forkerte værdier i opgørelsen.

Samtidig havde bankens ledelse ikke implementeret en procedure for konsolidering af bankens engagementer, hvilket betød, at Finanstilsynets eksperter vurderede, at banken faktisk havde flere store engagementer, som burde have været indberettet til Finanstilsynet.

Afslutningsvist kan vi konstatere, at Finanstilsynets bemærkninger til banken er på et niveau, hvor det for os er uforståeligt, at revisor ikke har påpeget disse forhold eller som minimum identificeret dem i forbindelse med revisionen. Vi vil derfor se på rapporten omkring revisors arbejde fra Erhvervsstyrelsen, da revisionen ud fra dels vores analyse og Finanstilsynets inspektionsnotat uundgåeligt, må have været behæftet med væsentlige fejl og mangler. Eksempelvis vil det være usandsynligt, at revisor har et tilstrækkeligt og egnet revisionsbevis for vurdering af engagementerne, medmindre ledelsen har udleveret misvisende informationer. Det kan uden tvivl konstateres, at ledelsens beskrivelse af deres vurderinger som konservative, enten er direkte misinformering af regnskabsbruger, eller som vi ser det yderligere indikationer på ledelsens manglende indsigt. (44) (43)

6.5.2 Undersøgelse af revisors arbejde - Erhvervsstyrelsen

Som vores analyser har indikeret, er der en overhængende risiko for, at revisor ikke har været kritisk nok i forbindelse med revisionen af årsrapporterne for Tønder Bank A/S. Det er vores opfattelse, at disse indikationer fra analysen har været gældende i samtlige årsrapporter for Tønder Bank A/S siden 2007. Indikationerne blev væsentligt tydeligere fra 2008. Erhvervsstyrelsens undersøgelse vedrører revisors arbejde i forbindelse med revisionen af årsrapporten for 2011, og fremhæver følgende mangler ved revisors arbejde og dokumentation (42):

- Revisor har overtrådt god revisorskik, idet revisor ikke har opnået tilstrækkeligt og egnet revisionsbevis vedrørende bankens måling af engagementer.
- Revisor har overtrådt god revisorskik i forbindelse med revisionen af investerings- og domicilejendomme. Der er ikke indhentet tilstrækkelig dokumentation vedrørende værdiansættelsen af regnskabsposterne, herunder mangelfuld vurdering af afkastmodel og

ekstern ekspertvurdering, mangelfuld dokumentation for fastsættelse af afkastsatser samt mangelfulde begrundelser for ledelsens ændringer af skøn over afkastsatser.

- Revisor har overtrådt god revisorskik, idet der i forbindelse med revisionen af going concern ikke er udført tilstrækkelige revisionshandlinger, og konklusionen dermed ikke er tilstrækkeligt dokumenteret.
- Revisor har overtrådt revisorloven og revisionsbekendtgørelsen, idet der er mangler i den i revisionsprotokollat vedrørende årsrapporten for 2011 afgivne rapportering, for så vidt angår rapportering om usikkerheder i forbindelse med værdiansættelse af bankens domicil- og investeringsejendomme, going concern og solvensopgørelse samt omtale af korrespondance med Finanstilsynet.
- Revisor har overtrådt god revisorskik, idet kvalitetssikringsgennemgangen af revisionen af årsrapporten for 2011 for Tønder Bank A/S samt løsning af uenighed mellem revisionsteamet og Partner 2 ikke er udført i overensstemmelse med gældende revisionsstandarder.
- Revisor har overtrådt god revisorskik, idet ledelsens regnskabserklæring ikke er underskrevet af bankens bestyrelse.

Set enkeltvis har alle forholdene betydning for revisionen af going concern, direkte eller indirekte. I forhold til regnskabserklæringen ville den blot havde givet bestyrelsen en sidste mulighed for at overveje, om de havde givet alle oplysninger, hvorfor vi ikke vil komme yderligere ind på denne. De øvrige forhold vedrører tilsvarende de områder, som Finanstilsynet påpeger.

Manglende bevis for måling af bankens engagementer

Erhvervsstyrelsen har i forbindelse med deres gennemgang af værdiansættelsesmodellen for engagementer med OIV konstateret væsentlige uregelmæssigheder i forbindelse med sikkerhedsstillelserne, som stadig medvirker til indtjeningen i år 3-10, selvom de er indløst af banken i år 2. Dette er et forhold, som revisor burde have konstateret i forbindelse med deres gennemgang. Fremgangsmåden giver en væsentlig overvurdering af engagementerne. Derudover har revision ikke efterprøvet de forudsætninger, som ledelsen har lagt til grund for modellen, hvilket betyder, at der ikke er opnået et tilstrækkeligt revisionsbevis for, at det foretagne skøn er pålideligt opgjort. Det er således Erhvervsstyrelsens samlede vurdering, at der ikke er opnået et tilstrækkeligt revisionsbevis for anvendelsen af nedskrivningsmodellen. Endvidere har revisor ikke samlet tilstrækkelig dokumentation for bankens opgørelse af kundernes tilbagebetalingsevne i år 2-10, hvorfor revisor ikke har dokumenteret, at opgørelserne er udarbejdet i overensstemmelse med regnskabsbekendtgørelsen.

Vedrørende revisors gennemgang af engagementer uden indikationer på OIV, jf. ledelsens vurdering, har Erhvervsstyrelsen konstateret, at revisor ikke har indhentet yderligere informationer i forhold til de informationer, revisor har fået forelagt fra ledelsen om dens vurdering af engagementerne. I forbindelse med revisionen af disse engagementer har revisor endvidere ikke stillet kritiske spørgsmål til ledelsens vurderinger. Erhvervsstyrelsen har på

baggrund af dette konstateret, at værdiansættelsen er fortaget på et grundlag, som er forældet. Eksempelvis var der for tre selskaber offentliggjort regnskaber i december 2011, som ikke var inddraget i vurderingen af kunden. Endvidere manglede der i revisors arbejdsrapporter dokumentation for, hvorfor revisor var enig i, at der ikke var OIV-indikationer på engagementerne.

Til sidst har revisor udeladt at kontrollere bankens oplysninger omkring ejerforhold, hvilket har medført, at revisor ikke har opdaget, at banken fejlagtigt manglede at sammenlægge mindst et engagement. Det har medført, at det samlede engagement ikke var beskrevet i protokollen som et af de 10 største, hvorved revisionsprotokollen på grund af revisors manglende undersøgelse heraf også blev fejlbehæftet i forhold til regnskabsbekendtgørelsens krav.

Manglende bevis for værdiansættelse af domicil- og investeringsejendomme

Som det fremgår af oversigten, var revisors arbejde vedrørende investerings- og domicilejendomme også behæftet med væsentlige fejl og mangler. Revisor har i sit arbejde ramt flere faldgruber, og lavet en række fejl på grund af manglende grundighed. Værdiansættelsen af ejendommene er sket på baggrund af vurderinger, som er udarbejdet af en af ledelsen udpeget ejendomsmægler. Vedrørende vurderingsrapporterne fremgår det af sammenfatningen, at revisor ikke har vurderet, om de egner sig til formålet, herunder om de giver mulighed for, at revisor kan forholde sig kritisk til forudsætninger, begrundelser, metode og usikkerheder. Endvidere mangler vurderingerne en begrundelse for det fastsatte afkastkrav. På baggrund af ovenstående burde revisor have lavet en kritisk vurdering af, om ejendomsmæglerens arbejde var af en kvalitet, som kunne lægges til grund for revisors anvendelse af eksterne eksperter.

Endvidere har revisor ikke verificeret de driftsresultater, som indgår i afkastmodellen, hvilket kan have væsentlig betydning for værdien af ejendommen. Herudover mangler revisor ligeledes at forholde sig til udviklingen i afkastsatserne og udviklingens betydning for ejendommens værdi. For at verificere afkastsatserne har revisor sammenlignet dem med Colliers Markedsrapport for Esbjerg. Revisor har glemt at dokumentere, hvorfor disse satser kunne benyttes for Tønderområdet, hvorved revisionsbeviset var uden værdi.

Det kan derfor konstateres, at revisor har ramt de fleste faldgruber i forhold til revisionen af investerings- og domicilejendomme.

Manglende revisionshandling vedrørende going concern

Ved revisionen af going concern har revisor udført en række handlinger, der dog indeholder en række fejl og mangler. I forbindelse med revisors gennemgang af bankens stresstest kan det ikke ses af dokumentationen, hvordan revisor har forholdt sig til stresstesten. Dermed er det ikke muligt at vurdere, hvor kritisk revisors gennemgang har været, men det indikerer, at den ikke har været kritisk nok.

Endvidere er Finanstilsynets høringsforslag til skærpede krav til opgørelse af OIV-engagementer, fra den 6. februar 2012, ikke inddraget tilstrækkeligt i revisors vurdering af going concern. Høringsudkastet er kun drøftet mundtligt med bestyrelsen, og der forelå ikke

konsekvensberegninger, som kunne danne grundlag for drøftelsen. Revisor burde derfor have vurderet indvirkningen på bankens behov for eventuelle nye nedskrivninger, og om solvens fortsat ville være tilstrækkelig i relation til de nye krav. Revisor har blot vurderet, at marginen var tilstrækkelig på trods af, at den fx var lavere end gennemsnittet for gruppe 3-institutterne. Erhvervsstyrelsen konkluderer ud fra sin undersøgelse, at revisor ikke har haft et tilstrækkeligt grundlag for sin konklusion. En faldgrube er derfor, at revisor laver antagelser uden at dokumentere disse, hvorved der fx kan opstå uidentificerede problemstillinger vedrørende going concern, og endvidere ikke har dokumenteret den korrekte anvendelse af oplysninger i forbindelse med revisionen af efterfølgende begivenheder.

Mangler i revisionsprotokollen

For beskrivelse af forholdene henviser vi til eksempler i afsnit 5.5 omkring gennemgang af revisionsprocessen.

Mangler i kvalitetssikring og kommunikation

I forbindelse med revisionen af Tønder Bank A/S havde BDO i henhold til deres kvalitetssikringssystem tilknyttet en "partner 2" samt en kvalitetssikringskontrollant, som skulle sikre, at revisionen af banken blev udført i overensstemmelse med BDO's retningslinjer og dermed god revisionsskik.

Ved gennemgangen af revisors arbejde bliver det konstateret, at partner 2 bliver inddraget i processen, og stiller en række kritiske spørgsmål til revisionen, som skulle afdækkes. Partner 2 anbefalede blandt andet, at revisor sikrede, at kreditoplysninger og oplysninger vedrørende risici ved bankens landbrugskunder var tilstrækkeligt beskrevet i årsrapporten. Endvidere anbefalede partner 2, at revisionsprotokollen skulle indeholde mere udførlige oplysninger om bankens engagementer, da der var relativt store blankoelementer på flere engagementer. Herpå svarer partner Carsten Petersen efter afgivelsen af sin erklæring, at forholdene ikke vil blive ændret. Partner 2 fastholdt sine synspunkter, hvorved uenigheden ikke var løst. Dermed er revisionen ikke udført i overensstemmelse med ISA'erne og god revisionsskik, som redegør, for at sådanne uenigheder skal løses inden erklæringen afgives.

I relation til kvalitetssikringsgennemgangen konkluderede styrelsen, at Carsten Petersen ikke har sikret sig en rettidig gennemgang inden erklæringsafgivelsen. Dette er ikke i overensstemmelse med god revisionsskik.

Det er ud fra undersøgelsen helt åbenlyst, at revisor ikke har overholdt de krav, som ISA'erne stiller til udførelse af en revision i overensstemmelse med god revisionsskik. Revisor har blandt andet ramt faldgruber i forbindelse med planlægningen, hvor der mangler dokumentation for væsentlige risici. Endvidere har revisor ikke kommunikeret tilstrækkeligt med Partner 2 og kvalitetssikringskontrollanten, ligesom uenigheder og afdækning af væsentlige risici ikke er dokumenteret i overensstemmelse med kravene hertil.

Overordnet vurdering af faldgruberne i Tønder Bank A/S-revisionen

I undersøgelsen af Tønder Bank A/S' revisors arbejde i forbindelse med afgivelsen af erklæringen på årsrapporten for 2011 kan det konkluderes, at revisor overordnet set ikke har været kritisk nok. Revisor har ikke sikret, at bankens procedurer og modeller sikrede et regnskabsgrundlag i overensstemmelse med regnskabsbekendtgørelsen. Endvidere har revisor ikke overholdt retningslinjerne i henhold til BDO's kvalitetssikringssystem, og det kan undre, at systemet ikke stoppede revisor i at underskrive årsrapporten, før de forskellige forhold var veldokumenteret og korrekt revideret. Med det identificerede antal faldgruber, og de store mangler ved revisionen er det vores opfattelse, at revisor ikke har haft de rette kompetencer til at løse opgaven.

6.6 Sammenhæng til OW Bunker A/S

For at vise at teorien omkring revisionsprocessen ikke kun finder anvendelse på den finansielle sektor i relation til Tønder Bank A/S, har vi valgt at inddrage sammenhængen til den aktuelle konkurs i OW Bunker A/S.

Konkursen i OW Bunker A/S er uden tvivl det største chok, der har ramt det danske aktiemarked i flere år. Spørgsmålet, alle står tilbage med, er, hvordan kan et selskab, der blev introduceret på børsen i marts 2014, gå konkurs så kort tid efter børsintroduktionen? Skulle der ikke have været en sikkerhed i børsprospektet og de oplysninger, som blev afgivet heri, således at potentielle investorer kunne forvente, at der var styr på going concern-forudsætningen, når den seneste årsrapport havde en blank påtegning. Ud over erklæringen på årsregnskabet havde revisor afgivet en erklæring på, at der var sammenhæng mellem budgetforudsætninger og taldelen i prospektet.

Analysen inddrager børsprospektet pr. 18. marts 2014, årsrapporten for 2013 samt artikler i perioden omkring konkursen frem til og med den 20. november 2014. Fokus er at identificere hvilke udfordringer og faldgruber, der har været ved revisionen af OW Bunker A/S i forhold til going concern, og om der kan drages paralleller til Tønder Bank A/S.

6.6.1 Fakta omkring konkurs

For at kunne foretage analysen er vi nødt til at fastslå, hvilke hændelser, der har været de primære årsager til konkursen, således at grundlaget for analysen er helt klart.

Bestyrelsen har i forbindelse med anmeldelse af rekonstruktion og den efterfølgende konkurs oplyst, at det er to specifikke forhold, som har ført til, at bankerne har opsagt finansieringen af OW Bunker A/S, og dermed gjorde konkursen uundgåelig. Dette har den afgående bestyrelse blandt andet bekræftet i en pressemeddelelse den 20. november 2014 (57).

1. Tab på finansielle kontrakter på samlet 150 mio. USD, svarende til ca. 890 mio. DKK.
2. Tab på 125 mio. USD, svarende til ca. 740 mio. DKK, som vedrører et tab på en debitor (Tankoil Marine Services) i datterselskabet Dynamic Oil Trading, Singapore

Det første tab vedrører afdækning af bunkerolieeksponering, som er en del af selskabets forretningsmodel, herunder den bunkerolie, som er i selskabets beholdning, eller som selskabet har forpligtet sig til at købe. Tabet blev konstateret efter to tidligere nedjusteringer i løbet af oktober på 22 mio. USD, og senere på måneden blev det forventede tab på kontrakterne opjusteret til 24,6 mio. USD, før det i starten af november kommer op på 150 mio. USD.

Det andet forhold vedrører datterselskabet i Singapore. På baggrund af de foreliggende oplysninger tyder det på, at der er tale om et simpelt tab på en debitor, som er opstået, da der er givet en for stor kredit, der ikke er i overensstemmelse med virksomhedens kreditpolitik (58).

Det er således disse to enkeltstående forhold, som har fået Danmarks anden største virksomhed, målt på omsætning, til at på konkurs. Set udefra tyder det på, at der har været store svagheder i selskabets risikostyring og interne kontroller.

6.6.2 Forhold i årsrapporten, børsprospekt m.v.

For at kunne analysere revisionsprocessen omkring going concern er vi nødt til at inddrage de tilgængelige informationer. Dette sker for at identificere udfordringer og faldgruber, som revisor burde have inddraget i sin revision.

Årsrapporten for 2013

Helt overordnet er der ingen indikationer i årsrapporten for OW Bunker A/S for 2013 på, at selskabet har påtaget sig væsentlige risici, som kan have betydning for selskabets evne til at fortsætte driften. Årsregnskabet er ligeledes forsynet med en blank revisorpåtegning uden supplerende oplysninger.

Selskabets vækst i omsætningen på 20 %, og overskuddet før skat stiger med 66 % i forhold til 2012. Dette skyldes, at selskabets organisation kan håndtere væksten, uden at de faste omkostninger er steget i samme grad. Når regnskabet analyseres lidt dybere, er der nogle forhold, som burde få en rutineret regnskabslæser til at vurdere, om selskabet har påtaget sig væsentlige nye risici for at realisere væksten.

Årets omsætning er steget 20 %, svarende til 2.863 mio. USD. Heraf kommer 2.372 mio. USD fra markedet i Singapore, hvilket udgør 83 % af den samlede omsætningsstigning. Årsregnskabets note 2 viser, at omsætningen i Singapore er steget med 96 % fra 2012 til 2013. I OW Bunker A/S' årsrapport nævnes der kun to steder, i indledningen og i ledelsesberetningen på 2-3 linjer, at der efter 20 år på markedet er indført fysisk levering i Singapore. Væksten kunne være omtalt grundigere i ledelsesberetningen.

Grundet den kraftige vækst må det antages, at revisor og ledelsen har haft stor fokus på datterselskabet i Singapore og styringen af de risici, som er forbundet hermed. Det kan fx være tilgodehavender fra salg til en ny type kunder, hvor risikoen for tab kan være forøget i forhold til de øvrige markeder.

Selskabets dækningsgrad er i 2013 på 1,3 %, hvilket er en stigning på 0,2 % point i forhold til 2012. Dækningsgraden er utrolig lav i forhold til andre brancher, hvilket indikerer, at selskabet er utrolig følsomt over for prisudsving på bunkerolie. Prisen på bunkerolie er meget følsom, og udvikler sig dagligt. I relation til selskabets indtjenings- og kapitalforhold er det ikke muligt at påtage sig risikoen på prisudsvingene, og det er derfor væsentligt, at der foretages en effektiv risikoafdækning heraf. Dette kan primært ske på to måder:

1. Prisrisikoen overføres til kunden
2. Prisrisikoen afdækkes via finansielle kontrakter.

Da markedet er meget prisdølsomt, vil fejl i selskabets afdækninger eller ikke-afdækkede positioner, kunne påføre selskabet væsentlige tab. Ved fejl eller mangler i procedurerne af den omtalte risikoafdækning vil det efter vores opfattelse kunne stille tvivl omkring selskabets mulighed for at fortsætte driften, da selskabet har meget store positioner i markedet sammenlignet med egenkapitalen. Ledelsen ser denne risiko som en af de største "business risk", som selskabet er udsat for.

Derfor beskriver selskabet på side 19 i årsrapporten deres risikostyring. Den skal sikre, at selskabet afdækker sig mod prisudsving i bunkerolieprisen. Der står, at bestyrelsen har vedtaget de overordnede rammer for risikostyringen i koncernens risikopolitik. Selskabet oplyser samtidig, at der er en central it-plattform, hvor direktionen løbende kan følge elementer i selskabets risikostyring, herunder likviditet, kreditvurdering, finansielle kontroller samt væsentlige ordrer, risikodisponering og den globale pris på bunkerolie. Ledelsen mener således, at de har fuldt ud overblik over selskabets risici på ethvert givent tidspunkt.

Selskabets balance består primært af tilgodehavende fra salg, som udgør 77 % af den samlede balance eller 6 gange højere end selskabets egenkapital. Det viser, at selskabet er eksponeret over for en risiko for væsentlige tab på deres debitorer, såfremt debitorerne ikke er kreditforsikrede. Dette forhold er ligeledes dækket af den centrale it-plattform. Samtidig oplyser selskabet, at de håndterer risikoen ved at forsikre deres debitorer, samt at de har mulighed for at gøre udlæg i kundernes skibe. Ud fra regnskabets beskrivelse af håndteringen af denne risiko giver ledelsen, i lighed med overstående, regnskabsbruger en fornemmelse af, at selskabet har veletablerede procedurer til at håndtere deres væsentligste risici. Det beskrives ligeledes, at ledelsen hver måned modtager en opfølgning med højtepunkter og nøgletal.

Det sidste forhold, vi har valgt at fremhæve, er selskabets kreditfaciliteter, som er omtalt på årsrapportens side 16. Her oplyser ledelsen, at der i december 2013 er indgået en bankkredit på 700 mio. USD for en periode på 3 år. Samtidig oplyser de, at den uudnyttede kredit udgør 303,2 mio. USD med mulighed for en udvidelse på 100 mio. USD, således at den disponible likviditet udgør 403,2 mio. USD, svarende til ca. 2.397 mio. DKK pr. 31. december 2014. Analyseres selskabets pengestrøm, er der væsentlige negative pengestrømme på i alt -86,7 mio. USD, som primært skyldes den kraftige vækst i selskabet. En forøgelse af aktiviteten koster på likviditeten, og med de forventninger, ledelse har til fremtiden i 2014, med

fortsættende vækstscenarie med tocifret vækstrate i omsætningen, vil dette ligeledes kræve yderligere likviditet. Set i dette lys har selskabet ikke likviditet til store uforudsete tab (59).

I lighed med analysen af Tønder Bank A/S, har vi benchmarket OW Bunker A/S mod en sammenlignelig konkurrent. Derfor har vi set på regnskabet for Bunker Holding A/S 2013/14, der tilsvarende er et dansk selskab, som sælger bunkerolie til skibe over hele verden. Selskabet har omsætning af brændstof, som udgør 10.703 mio. USD mod OW Bunker A/S' 16.987 mio. USD. Vi har læst regnskabet for Bunker Holding A/S for at se, om de nøgletal, vi har fremhævet, er specielle for OW Bunker A/S, eller om det er samme forhold, der gør sig gældende i hele branchen.

Det kan konstateres, at Bunker Holding A/S' vækst er på et lavere niveau med 4 % i omsætning og ca. 6 % i overskud før skat. Dette betyder, at pengestrømmene ikke er negativt påvirket af finansiering af yderligere arbejdskapital, som det er tilfældet i OW Bunker A/S. Pengestrømmene er således positiv med 16 mio. USD. Ser vi på dækningsgraden er den i Bunker Holding A/S 1,9 %, hvilket er marginalt højere end i OW Bunker A/S. Tilgodehavende ved salg udgør 84 % af de samlede aktiver, hvilket er højere end i OW Bunker A/S, men svarer kun til 4 gange selskabets egenkapital (60).

Vores analyse af regnskaberne viser, at det er fuldstændigt de samme risici, som OW Bunker A/S og Bunker Holding A/S har haft, og nøgletallene er ligeledes på samme niveau. Bunker Holding A/S er mere velkonsolideret med et positivt cash flow grundet lavere vækst. Vi anser de forhold, vi har konstateret i forhold til risikoafdækning og tab på tilgodehavende, samt et lavt dækningsbidrag for at være branchespecifikke, og således ikke specielle for OW Bunker A/S, hvilket er den helt modsatte situation som hos Tønder Bank A/S, hvor nøgletallene afveg væsentligt fra fx Kreditbanken A/S. Forholdene er således kendt af branchen og burde ikke komme som nogen overraskelse for ledelsen eller revisor, hvilket bekræftes af OW Bunker A/S' beskrivelse i årsregnskabet.

Børsprospekt

Revisor har i forbindelse med børsprospektet afgivet to erklæringer. Prospektet indeholder dels en erklæring med høj grad af sikkerhed vedrørende de tidligere afgivne erklæringer for koncernregnskabet for 2011, 2012 og 2013, og dels en erklæring vedrørende de konsoliderede finansielle oplysninger, som giver høj grad af sikkerhed for, at resultatforventningerne i alle væsentlige henseender er udarbejdet i overensstemmelse med de beskrevne forudsætninger. Vi vil understrege, at revisor således ikke har afgivet en erklæring på hele børsprospektet. Det betyder, at det samlede børsprospekt alene er afgivet med ledelsen i OW Bunker A/S' ansvarserklæring.

Revisors erklæring på de fremadrettede finansielle oplysninger afdækker, at der er sammenhæng mellem resultatforventningerne og forudsætningerne. Et eksempel på et forhold revisorerklæringen vil afdække er, hvis der fx indgår indtægter fra spekulation i budgettet, men

at det ikke er oplyst i forudsætningerne. Afsnittet vil have fokus på prospektets beskrivelse af selskabets risici, og de aktiviteter der foretages for at afdække dem.

Børsprospektet skal give kommende investorer et indgående kendskab til virksomheden og de udfordringer, som virksomheden står overfor. På side 24 til 35 beskrives OW Bunker A/S' "business risks", og hvordan de håndteres, ligesom de sammenholdes med branchens generelle risici. Vi har valgt at fremhæve 4 risici, som vi mener, er væsentlige i forhold til konkursen, og som samtidigt kan belyse udfordringer og eventuelle faldgruber for revisors vurdering af going concern.

- *"Hvis OW Bunker ikke kan fastholde sine ledende medarbejdere og nøglemedarbejdere eller tiltrække nye kvalificerede medarbejdere, kan det få væsentlig negativ indvirkning på OW Bunker A/S' virksomhed, finansielle stilling og resultat.*
- *Væsentlige ændringer i markedsprisen på skibsbrændstof, som ikke afdækkes eller overføres til kunderne, kan få væsentlig negativ indvirkning på OW Bunker A/S' virksomhed, finansielle stilling og resultat.*
- *OW Bunker A/S er udsat for forskellige risici i forbindelse med sin anvendelse af afledte instrumenter, der, hvis de ikke styres tilstrækkeligt, kan få væsentlig negativ indvirkning på OW Bunker A/S' virksomhed, finansielle stilling og resultat.*
- *Koncernen yder kredit til de fleste af sine kunder i forbindelse med deres køb af skibsbrændstof fra koncernen, og det kan få væsentlig negativ indvirkning på OW Bunker A/S' virksomhed, finansielle stilling og resultat, hvis koncernen ikke er i stand til at inddrive tilgodehavender fra sine kunder eller i givet fald ikke kan få dækket sådanne beløb gennem sin kreditforsikring." (61)*

Overstående forhold er ligeledes identificeret i forbindelse med gennemgangen af årsregnskabet, med undtagelse af det første punkt omkring nøglemedarbejder. Vi mener, at der er en væsentlig sammenhæng mellem punkt 2 og 3, hvorfor der reelt kun er 3 væsentlige punkter.

Tab af nøglemedarbejdere er et nyt forhold, der ikke blev identificeret i årsregnskabet. Derfor er det relevant at undersøge nærmere. OW Bunker A/S forsøger at fastholde nøglemedarbejderne via langsigtede incitamentsordninger. Incitamentsordninger skaber generelt en øget risiko igennem hele revisionen, men det er ikke grunden til, at vi har fremhævet forholdet. Vi mener, at forholdet er specielt relevant i forbindelse med koncernens risikostyring af finansielle kontrakter. Hvis de mister en nøglemedarbejder i deres risikostyringsafdeling og ikke hurtigt får erstattet personen med en, som har de rigtige kompetencer, kan der opstå væsentlige fejl i selskabets afdækninger, som kan påføre selskabet væsentlige tab.

De øvrige punkter, som er nævnt, er ligeledes identificeret i årsregnskabet, hvorfor vi ikke vil komme yderligere ind på disse risici. Derimod vil vi fremhæve, at det på side 68 i prospektet fremhæves, at selskabets risikostyringssystemer er centraliserede, og at koncernledelsen har adgang til systemet, der til enhver tid giver et overblik over koncernens positioner. Der står

ligeledes på side 81 til 83 i prospektet, at der foretages en fuldt effektiv afdækning af risiciene ved ændringer i priserne på bunkerolie, samt deres kreditrisiko på tilgodehavender fra salg.

Selv om alle risici bliver fremhævet i prospektet, får læserne den opfattelse af, OW Bunker A/S' risikostyring er så effektiv, at den risiko selskabet står tilbage med, er meget begrænset. Analysen viser, at selskabet er fuldt ud afhængig af en effektiv risikostyring, da selskabets likviditets- og kapitalforhold ikke kan tåle store tab.

Til sidst vil vi fremhæve, at prospektet ikke nævner vækstdynamoen i Singapore, Dynamic Oil Trading, hvilket vi mener, er en fejl. De vælger dog at nævne den store vækst i Singapore fra 2011-2013, men forklarer ikke, hvorfra den kommer. Vi mener, at det er et væsentligt forhold for dem, som læser prospektet (62) (61).

Omtale i forbindelse med konkursen

Op til og efter konkursen har der været en mediestorm om, hvad der er sket, og hvem der har ansvaret. Forholdene er desværre umulige at bekræfte eller afkræfte, da der ikke er fuld gennemsigtighed i forhold til konkursen. Det meste af omtalen op til konkursen var helt naturligt omkring de to store tab, som kom til at betyde, at bankerne opsagde selskabets kreditfaciliteter. Det betød, at det ikke var muligt at rekonstruere OW Bunker A/S, da kreditterne dannede grundlag for hele virksomhedens forretningsmodel. Vi vil derfor fokusere på den omtale, der er foregået efter, at selskabet gik konkurs, da det primært omhandler teorier om, hvad der helt præcis er sket.

Det første forhold er risikostyringen af prisudsvingene i bunkeroliepriserne. David Bentow kommer i hans artikel for Finans Watch ind på en række forhold, der kunne være gået galt i OW Bunkers A/S' risikostyring. Det første forhold, vi vil fremhæve, er, at OW Bunker A/S muligvis ikke har afdækket "halerisikoen", det vil sige, at afdækningen kun bliver lavet i et bestemt interval, og hvis prisen falder uden for intervallet, vil det kunne medføre væsentlige tab. Det kan muligvis være sket i forbindelse med det store prisfald på bunkerolieprisen op til konkursen.

Et andet forhold, som David Bentow nævner i artiklen, er markedsforholdene omkring afdækningen. Ifølge David Bentow og OW Bunker A/S selv skulle markedet være i det, der kaldes "contango", som burde give OW Bunker A/S en fordel, hvis de har foretaget deres risikoafdækning konservativt. Med dette argument antydes det, at OW Bunker A/S' risikoafdækning ikke har været så konservativ, som de selv beskriver i årsrapporten for 2013 og børsprospektet. Tabets størrelse og markedsforholdene indikerer, at der har været spekulation eller fejlbehæftede afdækninger. David Bentow antyder ligeledes, at incitamentsordningen i OW Bunker A/S kunne øge risikoen for spekulation fremfor risikoafdækning (63).

I en lang række artikler i avisen Børsen, fra Ritzau og af avisens egne journalister, er flere investeringsansvarlige, blandt andet Per Hansen fra Nordnet og Jesper Langmack fra PFA Pension, ligeledes uforstående overfor, hvordan dette store tab pludseligt kan opstå på baggrund af de informationer, som var tilgængelige i børsprospektet. Jesper Langmack langer ud

efter OW Bunker A/S, da prospektet ikke giver investorerne indblik i deres hedging politik, og udtaler:

“Vi er overraskede over, at de kunne få så store tab på noget, der bare er hedging. Vi vidste ikke, at det var en spekulationsbiks. Det er, hvad der er.” (64)

Jesper Langmack mener således, at beskrivelsen i børsprospektet ikke var i overensstemmelse med virkeligheden. Dette synspunkt tilslutter Per Hansen sig i en anden artikel, hvor han mener, at investorerne har fået en helt andet vare, end den prospektet fremlagde, da der er væsentlige fejl i risikoafdækningen (65). Der er således uden tvivl sket en omgåelse af de interne politikker omkring risikoafdækningen. Om det er gjort uden eller med ledelsens kendskab er stadig uvist, men i forhold til deres beskrivelse af det centrale ledelsesværktøj i årsrapporten og prospektet er det efter vores opfattelse usandsynligt, at ledelsen ikke var bekendt med forholdene.

Usikkerheden, som Per Hansen og Jesper Langmack beskriver omkring kendskabet til OW Bunker A/S' hedging politik, har tilsvarende fået andre investorer til at sælge deres aktier før konkursen, heri blandt Danske Invest. Ifølge Jesper Poll var grunden til, at de valgte at sælge deres aktier, at de ikke kunnet forstå OW Bunker A/S' afdækningsstrategi på et møde den 23. oktober 2014, og konkursen har kun bekræftet, at der var væsentlige fejl i afdækningsstrategien (66).

En mulig grund til de store tab kan måske findes i en artikel fra Børsen, som henviser til en kilde, der antyder, at de medarbejdere, som havde kompetencerne til at styre OW Bunker A/S' risikoafdækning, ikke længere var ansat i OW Bunker A/S. Der kan således være en risiko for, at OW Bunker A/S ikke har formået at erstatte disse nøglemedarbejdere med nye medarbejdere, som besad de rigtige kompetencer. Dermed kan manglen på medarbejdere med de rette kompetencer i risikoafdelingen reelt være årsagen til de store tab (67).

Tabet på tilgodehavendet i Singapore var meget omtalt i medierne i forbindelse med konkursen, idet den første udmelding var, at det skyldtes bedrageri. Men da advokaten for Lars Møller, direktør i Dynamic Oil Trading udtaler sig, står det rimelig klart, at der er tale om et helt almindeligt tab på en debitor, som dog skyldes, at medarbejderne har ydet en kredit ud over deres limit (68). Herefter er der ikke større omtale af forholdet, indtil den tidligere bestyrelse udsender en pressemeddelelse, hvor de fastslår, at de interne politikker omkring godkendelse af kreditter ikke er blevet overholdt. Kreditpolitikken beskriver, at alle kreditter over 10 mio. USD skal godkendes af bestyrelsen, hvilket ikke er sket i dette tilfælde. Dermed prøver bestyrelsen at fralægge sig ansvaret for kreditten. I samme pressemeddelelse fastslår de ligeledes, at de ikke har godkendt afvigelse fra deres "marine fuel price risk management politik", hvorfor de ligeledes er uforstående over for det store tab på dette område (57).

6.6.3 Hvilke udfordringer og faldgruber har der været i OW Bunker A/S-konkursen

Vi har i overstående afsnit analyseret, hvilke risici og hvad der præcis har medført OW Bunker A/S' konkurs. På baggrund af analysen kan det ikke vurderes, om der er fejl i revisors arbejde, som i dette tilfælde er Deloitte, Danmarks største revisionselskab målt på den samlede omsætning. Analysen kan derfor kunnet bruges til at fremhæve udfordringer og mulige

faldgruber i forbindelse med revisionen. I modsætning til Tønder Bank A/S, hvor der kunne inddrages dokumentation for manglerne i revisors arbejde.

Helt ekstraordinært har Deloitte, i en artikel i Berlingske Business, udtalt sig om, at alt i forbindelse med revisionen af OW Bunker A/S er foregået efter forskrifterne, og at der ikke er lavet fejl. Samtidig antyder Jan Bo Hansen, at problemet først skulle have været opstået i perioden efter børsnoteringen:

"... og problemerne er faktisk noget, der er kommet frem, efter at selskabet kom på børsen, siger Jan Bo Hansen" (69).

Denne udtalelse mener vi, er utrolig risikofyldt, idet Deloitte før konkursen sandsynligvis har foretaget planlægning af revisionen for 2014 samt sandsynligvis udført den løbende revision, ligesom det ud fra den tilgængelige information ikke kan afkræftes, om forholdene var aktuelle i årsrapporten for 2013, og i forbindelse med Deloitte's afgivelse af erklæring på fremadrettede finansielle oplysninger i forbindelse med børsprospektet.

Vi mener, der har været følgende udfordringer og faldgruber i forbindelse med going concern, som revisor har/skullet overveje, dokumentere og rapportere til ledelsen i OW Bunker A/S:

- Om teamet er sammensat rigtigt, i forhold til kompetencer og ekspertise
- Fejl og mangler i selskabets risikovurderingspolitik og interne kontrolmiljø, specielt omkring deres afdækningspolitik, kreditpolitik og controlling af datterselskaberne
- Rapportering heraf til den øverste ledelse og den daglige ledelse omkring interne kontroller
- Manglende beskrivelse af usikkerheder vedrørende going concern i årsregnskabet i forhold til risikoafdækningen.

Det første punkt vi har på listen er sammensætning af revisionsteamet i forhold til kompetencer og ekspertise. Dette skyldes, at vores analyse viser, at risikoafdækningen af de varierende bunkeroliepriser foregår via afledte finansielle instrumenter. I en virksomhed som OW Bunker A/S er brugen af finansielle kontrakter en væsentlig del af virksomhedens daglige forretningsmodel, hvorfor vi mener, at det er nødvendigt at have en revisor med specialkendskab til at vurdere, hvordan de finansielle kontrakter påvirker virksomheden, idet en generalistrevisor efter vores vurdering ikke har tilstrækkelig indsigt i denne type kontrakter. Revisionen vil således kunne afdække eventuelle fejl i risikoafdækningen. Derfor vil sammensætning af et team med de rette kompetencer være en af de udfordringer og mulige faldgruber, som revisor har stået overfor.

Det andet forhold, som er identificeret under analysen, er et brud på de interne procedurer, som ikke er identificeret rettidigt af selskabets kontrolmiljø. Derfor er det helt åbenlyst, at der har været en faldgrube i forbindelse med revisionen af OW Bunker A/S' kontrolmiljø og risikostyring. Det er således væsentligt, at revisor har fået identificeret alle nøglekontrollerne og vurderet, om de er designet og implementeret hensigtsmæssigt. Herudover skal der foretages test af

kontrollerne, som viser, at de fungerer og bliver udført effektivt. Her er der specielt 4 forhold, som vi mener, revisor bør have testet i forhold til afdækning af going concern:

1. Kontroller omkring OW Bunker A/S' afdækningspolitik
2. Kontrol vedrørende OW Bunker A/S' kreditpolitik
3. Controlling af datterselskaber med væsentlige positioner
4. Kontroller omkring it-plattformen.

Idet der er tale om et af selskabernes største "business risks", ville fejl eller mangler i OW Bunker A/S' afdækningspolitik, i forbindelse med risikoafdækningen, kunne betyde væsentlige going concern-problemstillinger. Her er der tale om at sikre sig, at koncernen til enhver tid følger den fastlagte politik, som bestyrelsen har vedtaget. Herudover bør revisor vurdere, om politikken er designet og implementeret effektivt, således at der ikke er forbundet nogle væsentlige risici ved at følge politikken.

Tildeling af kreditrammer for koncernens kunder er en væsentlig procedure for risikostyringen. Vi har i analysen konstateret, at der i koncernen er en kreditpolitik, og at tilgodehavender fra salg, er den største post i balancen. Derfor skal revisor have fokus på, at kreditpolitikken overholdes i koncernen, herunder at nye kreditvurderinger er udført i overensstemmelse med kreditpolitikken. I forhold til disse kontroller tyder det på, at de ikke har været effektive op til konkursen.

Controlling af datterselskaberne er væsentlig henset til OW Bunker A/S-koncernens størrelse. Det sikrer direktionens og bestyrelsens overblik over koncernens aktiviteter og finansielle resultater. Revisor har derfor haft en udfordring med at sikre, at controllingen af datterselskabet er tilstrækkelig, og at månedsrapporterne indeholder de nødvendige oplysninger, herunder et overblik over alle væsentlige debitorer, som bestyrelse og direktionen skal forholde sig til. I forhold til bestyrelsens udmelding, tyder det på, at bestyrelsen ikke har haft tilstrækkelig indsigt i koncernens debitorer. Der er således indikationer på, at der har været nogle fejl og mangler i kontrollerne, da kreditten til kunden i Singapore ikke blev opdaget i tide. Dette betyder, at kontrolmiljøet vedrørende controlling ligeledes vil være et punkt, som vi mener, har en væsentlig betydning for vurderingen af going concern og dermed en mulig faldgrube i forbindelse med revisionen, hvis det ikke er vurderet, testet og dokumenteret tilstrækkeligt.

Det sidste forhold, vi vil fremhæve omkring revisors arbejde ved vurderingen af going concern, er kontrollerne omkring den centrale it-plattform, der bruges til risikostyring. Idet værktøjet er en central del af ledelsens opfølgning på selskabet risici, mener vi, at det er nødvendigt at teste it-plattformen. Testen skal sikre, at alle oplysninger er rigtige, og at der ikke er informationer, som ikke håndteres i systemet. Testen vil typisk skulle inddrage en it-specialist. Endvidere skal det vurderes, om ledelsen anvender it-plattformen hensigtsmæssigt. Analysen indikerer, at manglende anvendelse af it-plattformen kan have været medvirkende til de store tab. Derfor vurderer vi, at en manglende revision af it-plattformen, er en mulig faldgrube vedrørende going concern.

Ud fra ovenstående kan det konkluderes, at korrekt rapportering af svaghederne i koncernens interne kontrolmiljø til den øverste ledelse og den daglige ledelse er helt essentiel for revisor. Det handler helt kort om at alle svagheder, som er konstateret, der er væsentlige, på behørig vis skal rapporteres til ledelsen. Vi har vurderet, at alle overstående forhold ville være så væsentlige, at alt skal rapporteres til både bestyrelsen og direktionen, da svaghederne i kontrolmiljøet har betydning for going concern.

Det sidste forhold er ligeledes afledt af svaghederne i OW Bunker A/S' kontrolmiljø, idet svaghederne kan påvirke de udtalelser, som ledelsen kommer med i årsrapporten, i forhold til "Risk management". Der er en risiko for, at revisor var uenig heri, hvis regnskabet for 2014 var blevet aflagt. Samtidig kan fejl i risikoafdækningen være behæftet med så store usikkerheder i forbindelse med selskabets evne til at fortsætte driften, at der skal oplyses herom i noterne til årsregnskabet, alt efter hvor stor en risiko OW Bunker A/S har påtaget sig.

Sammenlignes forholdene i OW Bunker A/S og Tønder Bank A/S, er der væsentlige sammenfald. Der er i begge tilfælde en udfordring og faldgrube i forbindelse med at sammensætte et revisionsteam med de rette kompetencer. Begge analyser viser ligeledes væsentlige udfordringer og faldgruber i forhold til revisor vurdering af selskabernes risikovurderingsproces og de interne kontroller. Endvidere tyde flere forhold på, at der kan have været mangler i revisors rapportering til bestyrelsen i OW Bunker A/S, som det var tilfældet i Tønder Bank A/S.

Dette viser således, at de væsentligste udfordringer og faldgruber i going concern for revisor ikke udelukkende ligger i forbindelse med statusrevisionen, men er fordelt over hele revisionsprocessen. Dette viser samtidig, at udfordringerne og faldgruberne er generelle for alle revisioner og ikke kun i den finansielle sektor.

7 Konklusion

Revisortilsynets kvalitetskontroller for 2010-13 understreger, at specialets problemstilling er yderst aktuell. Der er væsentlige fejl og mangler i relation til revisionen og dokumentation af going concern-forudsætningen, herunder identificeret fejl vedrørende den aktive inddragelse af going concern-forudsætningen igennem revisionsprocessen. På baggrund heraf har vi stillet følgende spørgsmål:

Hvordan håndterer revisor udfordringer og faldgruber vedrørende going concern i revisionsprocessen?

Going concern er den grundlæggende forudsætning for aflæggelse af årsregnskaber. Det betyder, at den har væsentlig betydning for den værdiansættelse, der sker af aktiverne og passiverne. Going concern forudsætter, at selskabet har tilstrækkelig likviditet til at fortsætte driften det kommende regnskabsår.

I den gældende regulering er det revisors ansvar at sikre sig, at going concern-forudsætningen er gældende minimum 12 måneder efter balancedagen. Revisor skal minimum forholde sig til den periode, ledelsen har anlagt deres vurdering på, hvis den er længere end 12 måneder. Revisor har pligt til at inddrage alle kendte forhold omkring going concern-problemstillinger, også hvis de ligger senere end de 12 måneder efter balancedagen. Dette medfører, at revisors påtegning ikke i alle tilfælde giver sikkerhed for, at virksomheden er going concern i perioden fra næste balancedag frem til den efterfølgende årsrapport bliver offentliggjort. Revisors vurdering af going concern skal foretages på selskabsniveau.

På baggrund af den gældende regulering opstår der en forventningskløft mellem revisor og regnskabsbruger. I tilfælde af en konkurs vil der som udgangspunkt være stor fokus på kvaliteten af revisors arbejde, da revisor kan blive stillet til ansvar for fejl og mangler i forbindelse med revisionen.

For at udføre en effektiv revision af going concern, som håndterer udfordringer og faldgruber, skal revisionen af going concern inddrages igennem hele revisionsprocessen, lige fra kunde- og opgaveaccept til afslutningen af revisionen. Revisionen af going concern skal være aktive handlinger og vurderinger igennem hele revisionsprocessen, hvor vi her særligt vil fremhæve identifikation af selskabets væsentligste risici. Vi har i Tabel 6 fremhævet de vigtigste forhold i revisionsprocessen, som revisor skal være opmærksom på for at undgå faldgruber vedrørende going concern i revisionsprocessen.

Ved gennemgangen af revisionsprocessen har vi konstateret, at en væsentlig del af revisionen i forhold til going concern relaterer sig til at opnå en grundig forståelse af de forretningsmæssige risici, der er forbundet med virksomheden og dens omgivelser, samt virksomhedens håndtering heraf. Det er derfor essentielt, at revisor i planlægningen får identificeret disse risici, og planlægger handlinger, der afdækker dem i revisionsprocessen.

Revisor skal derfor sikre sig, at virksomhedens risikovurderingsprocesser og kontrolmiljøet er designet og implementeret hensigtsmæssigt. Svagheder og mangler i nøgleprocesserne og kontrolmiljøet må ikke kunne påvirke selskabet i en sådan grad, at der kan opstå tvivl om going concern-forudsætningen.

Specialets analyse viser en tendens til at årsagen til, at virksomhederne går konkurs, kan henledes til svagheder og mangler i virksomhedernes kontrolmiljø og risikovurderingsprocesser. En revision af virksomhedens kontrolmiljø og risikovurderingsprocesser kan i forbindelse med revision af going concern ikke stå alene. Det er nødvendigt at foretage specifikke handlinger i forbindelse med statusrevisionen, der sikrer, at selskabets likviditetsberedskab er tilstrækkeligt til, at selskabet er going concern.

Revisor skal rapportere alle væsentlige forhold vedrørende going concern til ledelsen, herunder svagheder og mangler i de interne kontroller, som kan have betydning for going concern. Det er således vigtigt igen at pointere, at for at opnå en effektiv revision af going concern, skal der være fokus herpå igennem hele revisionsprocessen, og at det ikke er tilstrækkeligt, at der først bliver foretaget handlinger lige før erklæringsafgivelsen.

I vores indledende analyse har vi identificeret en række mulige udfordringer og faldgruber. De opstår i hele revisionsprocessen, og vi har fundet indikationer på, at det kan gå galt i selv de mest basale dele af revisionsprocessen, herunder kunde- og opgaveaccepten. I forhold til revisionen af Tønder Bank A/S er der belyst en række problemstillinger omkring revisors kompetence, uafhængighed og ressourcer, mens banken var revideret af Leo Hansen I/S.

I forhold til risikovurderingen af Tønder Bank A/S har vi identificeret en række forhold, som indikerer, at der er væsentlige risici, som ikke er håndteret korrekt i revisionsprocessen, i det tendenserne i flere af årsrapporterne går direkte mod den økonomiske udvikling i samfundet og sammenlignelige banker som Kreditbanken A/S. Vi kan konkludere, at revisoren for Tønder Bank A/S har ramt en række faldgruber i revisionsprocessen vedrørende going concern.

Hårdt fortolket kan det konkluderes, at revisor var uden kritisk sans, og ikke forholdt sig til grundlagene for ledelsens vurderinger. Dette er efter vores vurdering et oplagt eksempel på en revisor med manglende kompetence, som aldrig burde have revideret en bank. Endvidere er der tvivl om hans uafhængighed.

Drager vi paralleller til OW Bunker A/S' konkurs, er der fortsat en lang række spørgsmål, som skal belyses og besvares i forbindelse med deres konkurs, herunder revisors rolle. Ud fra analysen kan vi konkludere, at der er ligheder mellem revisors udfordringer og faldgruberne ved revisionen af Tønder Bank A/S og OW Bunker A/S, hvor vi vil fremhæve følgende:

- Sikre at revisionsteamet har tilstrækkelig kompetence, herunder uddannelse, særlige kompetencer til at afdække komplekse forhold ved revisionen og indsigt i speciallovgivning.
- Behov for særlig fokus på virksomhedernes forretningsmæssige risici, herunder at sikre at der er designet og implementeret en effektiv risikovurderingsproces.

- Fokus på svagheder og mangler i interne kontroller, som kan skabe tvivl om going concern-forudsætningen.
- Sikre at der er sammenhæng mellem selskabernes kapitalforhold/likviditetsberedskab og selskabernes risici.
- Sikre at rapporteringen til ledelsen er stilstrækkelig, og indeholder beskrivelse af revisors håndtering af væsentlige risici.

Det kan konkluderes, at de identificerede forhold omkring going concern ikke kun finder anvendelse på finansielle virksomheder, men generelt for komplekse virksomheder, der har væsentlige forretningsmæssige risici.

Den stigende kompleksitet i samfundet og virksomhedernes forretningsmodeller giver et øget behov for en risikobaseret tilgang til revisionen, som tager højde de forretningsmæssige risici, som kan medføre, at der er tvivl om going concern-forudsætning. Dette betyder, at der er et øget behov for, at revisionsteamet tilegner sig de rette kompetencer, herunder tilstrækkelig indsigt i komplekse branchespecifikke forhold og speciallovgivning.

Med andre ord er en risikobaseret revisionstilgang en nødvendighed for at sikre going concern-forudsætningen i komplekse virksomheder.

8 Litteraturliste

1. Dansk Statistik. *Dansk Statistik*. [Online] 30. november 2014. [Citeret: 10. december 2014.] www.danskstatistik.dk.
2. *Rettidig omhu eller rygrade som regnorme?* Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte. København : Revision & Regnskabsvæsen, 2009, Årg. nr. 10/Oktober 2009.
3. Revisortilsynet. *Redegørelse om Revisortilsynets kvalitetskontrol 2010*. København V : Sekretariat: Erhvervs- og Selskabsstyrelsen, 24. Oktober 2011.
4. —. *Redegørelse om Revisortilsynets kvalitetskontrol 2011*. København V : Sekretariat: Erhvervsstyrelsen, 1. marts 2013.
5. —. *Redegørelse om Revisortilsynets kvalitetskontrol 2012*. København V : Sekretariat: Erhvervsstyrelsen, 6. december 2013.
6. —. *Redegørelse om Revisortilsynets kvalitetskontrol 2013*. København Ø : Sekretariat: Erhvervsstyrelsen, 14. november 2014.
7. Bisgaard, Anders, Seehausen, Jesper og Lau, Anders. *Analyse: Going concern - Revisors evne til at vurdere virksomhedernes fortsatte drift*. Danmark : Beierholm og FSR - Danske Revisorer, 2012.
8. Årsregnskabsloven. *Lovbekendtgørelse 2013-11-01 nr. 1253 Årsregnskabsloven*. s.l. : Den Danske Stat.
9. (EY), KPMG Danmark. *Indsigt i årsregnskabsloven*. København : KPMG Danmark, 2013. 8. udgave 2013/2014.
10. International Accounting Standard 1. *IAS 1*. s.l. : Karnov Group Denmark A/S, KFO 27.03.2013 nr. 301.
11. International Accounting Standard 10. *IAS 10*. s.l. : Karnov Group Denmark A/S, KFO 11.12.2012 nr. 1255.
12. *Going concern (1) - ledelsens ansvar i relation til going concern*. Seehausen, Jesper. København : Revision & Regnskabsvæsen, 2009, Årg. nr. 6/Juni 2009.
13. KPMG (DDP). *Indsigt i revisorloven - Revisorloven med lovbemærkninger samt tilhørende bekendtgørelser og vejledninger*. København : KPMG Statsautoriseret Revisionspartnerselskab, Januar 2010. ISBN: 87-91262-41-0.
14. Erhvervs- og Selskabsstyrelsen (Erhvervsstyrelsen). *Udvalgte revisionsmæssige forhold, som revisor skal overveje i lyset af de ændrede markedsforhold*. København : Økonomi- og Erhvervsministeriet, 6. marts 2009.

15. Foreningen af Statsautoriserede Revisorer (FSR). *Oplysning om usikkerheder om going concern, usikkerhed ved indregning og måling, usædvanlige forhold og efterfølgende begivenheder*. København : Foreningen af Statsautoriserede Revisorer (FSR), 16. december 2009.
16. *Going concern (2) - revisors ansvar i relation til going concern (a) - revisors vurdering af going concern*. Seehausen, Jesper. København : Revision & Regnskabsvæsen, 2009, Årg. nr. 7/Juli 2009.
17. *Going Concern i revisionsprossen - hvordan i praksis?* Hartmann, Stig og Haraszuk, Anni. København : Revision & Regnskabsvæsen, 2013, Årg. nr. 9/September 2013.
18. Internationale Standard om Revision (ISA 570), Fortsat drift (Going concern). *ISA 570*. s.l. : Karnov Group Denmark A/S, 2011.
19. Sudan, Sumit, et al., et al. *Revision i praksis - Planlægning - Udførelse - Konklusion*. København : Karnov Group Denmark A/S, 1, udgave, 3. oplag 2014. ISBN: 978-87-619-3301-0.
20. International Standard on Quality Control 1. *ISQC 1*. s.l. : International Auditing and Assurance Standards Board , 15. december 2009.
21. Finanstilsynet. Arkiv: Ny certificeringsordning for revisorer i finansielle virksomheder . *Finanstilsynet.dk*. [Online] 12. december 2013. [Citeret: 10. december 2014.] <https://www.finanstilsynet.dk/da/Nyhedscenter/Pressemeddelelser/Arkiv-PM/Presse-2013/Ansoegning-certificering-revisor-2013.aspx>.
22. Dronninglund Sparrekasse. Om Sparrekasse: Regnskaber. *Dronninglund Sparrekasse*. [Online] 2. juni 2014. [Citeret: 10. december 2014.] http://www.dronspar.dk/pictures_org/Årsrapport%20korr%202013.pdf.
23. *Going concern, konkursramte selskaber og revisors ansvar - nu og i fremtiden*. Bisgaard, Anders og Seehausen, Jesper. København : Revision & Regnskabsvæsen, 2013, Årg. nr. 1/Januar 2013.
24. Internationale Standard om Revision (ISA 300), Planlægning af revision af regnskaber. *ISA 300*. s.l. : Karnov Group Denmark A/S, 2011.
25. International standard om revision (ISA) 315 (ajourført), Identifikation og vurdering af risici for væsentlig fejlinformation igennem forståelse af virksomheden og dens omgivelser . *ISA 315*. s.l. : Karnov Group Denmark A/S, 2013.
26. *Going Concern i revisionsprocessen - hvordan i praksis?* Hartmann, Stig og Haraszuk, Anni. København : Revision & Regnskabsvæsen, 2012, Årg. nr. 11/November 2012.
27. E. Phil og Søn A/S. *E. Phil og Søn A/S, Årsrapport for 2012*.

28. TV 2, Østjylland. Artikel: Randers Reb i økonomiske problemer. *TV 2, Østjylland*. [Online] 23. juni 2003. [Citeret: 10. december 2014.] <http://www.tv2oj.dk/artikel/6243:06---juni--Randers-Reb-i-Oekonomiske-problemer>.
29. Computerworld. Artikel: IT-fiaskoer er svære at undgå. *Computerworld*. [Online] 25. juni 2003. [Citeret: 10. december 2014.] <http://www.computerworld.dk/art/19605/it-fiaskoer-er-svaere-at-undgaa>.
30. —. Artikel: Jura: Når IT-systemet bryder sammen. *Computerworld*. [Online] 28. juni 2002. [Citeret: 10. december 2014.] <http://www.computerworld.dk/art/15121/jura-naar-it-systemet-bryder-sammen>.
31. —. Artikel: Oversigt: IT-virksomheder i World Trade Center. *Computerworld*. [Online] 12. september 2001. [Citeret: 10. december 2014.] <http://www.computerworld.dk/art/71949/oversigt-it-virksomheder-i-world-trade-center>.
32. Internationale Standard om Revision (ISA 320), Væsentlighed ved planlægning og udførelse af en revision. *ISA 320*. s.l. : Karnov Group Denmark A/S, 2011.
33. Internationale Standard om Revision (ISA 330), Revisors reaktion på vurderede risici . *ISA 330*. s.l. : Karnov Group Denmark A/S, 2011.
34. Merlin A/S. *Merlin A/S, Årsrapport 2006/2007*.
35. Essex Invest Holding ApS. *Essex Invest Holding ApS, Årsrapport 2013*.
36. Tvilum ApS. *Tvilum ApS, Årsrapport 2013*.
37. Better Place Danmark A/S. *Better Place Danmark A/S, Årsrapport 2011*.
38. Wittrup, Sanne og Djursing, Thomas. Artikel: Pihl & Søn går konkurs. *Ingeniøren*. [Online] 26. august 2013. [Citeret: 10. december 2014.] <http://ing.dk/artikel/pihl-soen-gaar-konkurs-161222>.
39. Internationale Standard om Revision (ISA 560), Efterfølgende begivenheder . *ISA 560*. s.l. : Karnov Group Denmark A/S, 2011.
40. Internationale Standard om Revision (ISA 260), Kommunikation med den øverste ledelse. *ISA 260*. s.l. : Karnov Group Denmark A/S, 2011.
41. Internationale Standard om Revision (ISA 265), Kommunikation om mangler i intern kontrol til den øverste ledelse og den daglige ledelse . *ISA 265*. s.l. : Karnov Group Denmark A/S, 2011.
42. Erhvervsstyrelsen. Notat: Sammenfatning af Erhvervsstyrelsens undersøgelse af revisors rolle i Tønder Bank A/S. *Erhvervsstyrelsen*. [Online] 5. marts 2013. [Citeret: 10. december 2014.] <http://erhvervsstyrelsen.dk/file/350580/sammenfatningsnotat.pdf>.

43. Fondsrådet. *Nedskrivning af engagementer m.v. pr. 30. juni 2012 i Tønder Bank A/S's halvårsrapport for 1. halvår 2012*. København : Erhvervs- og Vækstministeriet, 2. november 2012. Ref. th/mma/bi.
44. Finanstilsynet. *Fastsættelse af solvenskrav og frist til opfyldelse heraf*. København : Erhvervs- og Vækstministeriet, 2. november 2012.
45. Kreditbanken A/S. Notat: Finanstilsynets ordinære undersøgelse maj 2010. *Kreditbanken A/S*. [Online] 30. juni 2010. [Citeret: 10. december 2014.] http://alm.kreditbanken.dk/media/Finanstilsynets_ordinære_undersøgelse_maj_2010.pdf.
46. —. *Kreditbanken A/S, Årsrapport 2007*. 2007.
47. IPD. Real estate indexes and data. *IPD*. [Online] 10. december 2014. [Citeret: 10. december 2014.] <http://www.ipd.com/legals/indices-disclaimer.html?/indices/index.html&country=Denmark> .
48. Espersen, Ida Nyegaard. Artikel: Bykongens fald. *Journalisten.dk*. [Online] 04. marts 2013. [Citeret: 10. december 2014.] <http://journalisten.dk/bykongens-fald-0>.
49. Økonomisk Ugebrev. Artikel: Svage krav til revisionskyndig dykkede bank. *Økonomisk Ugebrev*. [Online] 12. November 2012. [Citeret: 10. december 2014.] <http://ugebrev.dk/Nyheder/Svage-krav-til-revisionskyndig-dykkede-bank>.
50. Tønder Bank A/S. *Tønder Bank A/S, Årsrapport 2011*.
51. *Leo Hansen I/S bliver en del af BDO*. Lokal - Bladet Budstikken. Onsdag 3. marts 2010, Hadelslev : Lokal - Bladet Budstikken, 2010, Årg. Årgang 76 - Uge 9.
52. Berlingske Business. Artikel: Så godt klarer revisorerne sig. *Berlingske Business Brancheanalyse*. [Online] 11. februar 2011. [Citeret: 10. december 2014.] <http://www.business.dk/brancheanalyser/saa-godt-klarere-revisorerne-sig> .
53. Kronenberg, Kasper. Artikel: BDO: Vi havde erfarne folk på Tønder Bank. *FinansWatch*. [Online] 6. november 2012. [Citeret: 10. december 2014.] <http://finanswatch.dk/secure/Finansnyt/Pengeinstitutter/article4898741.ece?1415436542826>.
54. Hyltoft , Vibe. Artikel: Stort revisionsfirma i Revisortilsynets kløer. *Berlingske Business*. [Online] 22. februar 2014. [Citeret: 10. december 2014.] <http://www.business.dk/raadgivning/stort-revisionsfirma-i-revisortilsynets-kloeer>.
55. Finansrådet. Udgivelse: Banker - Kort fortalt. *Finansrådet*. [Online] juni 2012. [Citeret: 10. december 2014.] http://www.finansraadet.dk/Media/Other/bankernekortfortalt_samlet_juni_2012.pdf.
56. Kreditbanken A/S. *Kreditbanken A/S, Årsrapport 2009*. 2009.

57. Tidligere Bestyrelse i OW Bunker A/S. Pressemeldelse: Pressemeldelse fra den tidligere bestyrelse i OW Bunker A/S. *DR*. [Online] 20. november 2014. [Citeret: 10. december 2014.] https://www.dr.dk/NR/rdonlyres/A4437E4A-C49A-4DAD-808F-85222C839E0C/6039735/pressrelease_dk.pdf.
58. Kristiansen, Tomas. Artikel: OW Bunkers bestyrelse svarer igen: Vi er rystede. *ShippingWatch*. [Online] 20. november 2014. [Citeret: 10. december 2014.] <http://shippingwatch.dk/Virksomheder/article7223184.ece>.
59. OW Bunker A/S. *OW Bunker A/S, Annual Report 2013*.
60. Bunker Holding Group A/S. *Bunker Holding Group A/S, Annual Report 2013/14*.
61. OW Bunker A/S. *Børsprospekt*. marts 2014.
62. Bentow, David, et al., et al. Artikel: Nordea kendte alt til OW Bunkers skjulte selskab. *FinansWatch*. [Online] 14. november 2014. [Citeret: 10. december 2014.] <http://finanswatch.dk/secure/Finansnyt/Pengeinstitutter/Nordea/article7206551.ece>.
63. Bentow, David. Artikel: Contango, Metallgesellschaft og Nick Leeson: Hvordan OW Bunker kan have tabt 1,7 milliarder kr. *FinansWatch*. [Online] 7. november 2014. [Citeret: 10. december 2014.] <http://finanswatch.dk/secure/Finansnyt/article7184489.ece>.
64. Bindslev, Joachim Claushøj. Artikel: PFA-direktør: OW Bunker var en stor spillebule. *Børsen*. [Online] 7. november 2014. [Citeret: 10. december 2014.] http://investor.borsen.dk/artikel/1/294069/pfa-direktoer_ow_bunker_var_en_stor_spillebule.html?hl=UEZBLWRpcmVrdPhyOiBPVvyBCdW5rZXIgdmfYlGVuIHNOB3lgc3BpbGxYnVsZTvpbiBzdG9yIHNaWxsZWJ1bGU7dmFy.
65. Hansen, Per. Artikel: Det minder mest af alt om et kasino. *Børsen*. [Online] 14. november 2014. [Citeret: 10. december 2014.] <http://borsen.dk/nyheder/avisen/artikel/11/98151/artikel.html?hl=RGV0IG1pbmRlciBtZXNOIGFmIGFsdCBvbSBldCBrYXNpbm87RGV0O2FsdDtKZXQ7bWluZGVyIGRldCBtZXNOIGFmIGFsdCBvbTthZjltDdtZXNO029tO21pbmRlcltdCBrYXNpbm8>.
66. Madsen, Thomas Nygaard. Artikel: Storinvestor om møde før OW-kollaps: Vi blev utrygge. *Børsen*. [Online] 7. november 2014. [Citeret: 10. december 2014.] http://investor.borsen.dk/artikel/1/294020/storinvestor_om_moede_foer_ow-kollaps_vi_blev_utrygge.html?hl=U3RvcmludmVzdG9yIG9tIG34ZGU7bFhkZTtZdG9yaW52ZXNOB3I7b207U3RvcmludmVzdG9yO0034ZGU.
67. Alsman, Stephan W. Artikel: OW Bunkers spekulation løb løbsk. *Børsen*. [Online] 13. november 2014. [Citeret: 10. december 2014.] <http://borsen.dk/nyheder/avisen/artikel/11/98073/artikel.html?hl=T1c7c3Bla3VsYXRpb247T1cg>

OnVua2VycztCdW5rZXJzO1NwZWt1bGF0aW9uO09XIEJ1bmtlcnMgc3Bla3VsYXRpb247T1egQnVu
a2Vycw,,.

68. Vorre, Nicolaj. Artikel: Advokat for mistænkt i OW-sag: Lars Møller har ikke tilstået svindel. *Børsen*. [Online] 7. november 2014. [Citeret: 10. december 2014.] http://borsen.dk/nyheder/virksomheder/artikel/1/294045/advokat_for_mistaenkt_i_ow-sag_lars_moeller_har_ikke_tilstaaet_svindel.html?hl=QWR2b2thdCBmb3lgbWlzdOZua3Q7T1ctc2FnO2Zvcg,,

69. Kongskov , Jesper. Artikel: Deloitte frikender sig selv i børsskandale. *Berlingske Business*. [Online] 14. november 2014. [Citeret: 10. december 2014.] <http://www.business.dk/transport/deloitte-frikender-sig-selv-i-boersskandale>.

70. International Organization of Standardization. *ISO 31000*. 2009.

71. Kreditbanken A/S. *Kreditbanken A/S, Årsrapport 2011*.

9 Figurer

Figur 1: Udvikling i antal konkurser i perioden 1. kvartal 2007 til 3. kvartal 2014 (1)	10
Figur 2: Fortolkningsbidrag til ÅRL og IFRS (Egen tilvirkning) (9 s. 39)	17
Figur 3: Perioden ledelsen og revisor skal udtale sig om (Egen tilvirkning)	19
Figur 4: Illustration af revisionsprocessen vedrørende going concern (Egen tilvirkning) (17 s. 29)	31
Figur 5: Illustration omkring rapportering i forhold til mangler i interne kontroller	64
Figur 6: Udvikling på det danske ejendomsmarked fra 2001 til 2013 (47).....	72
Figur 7: Udvikling i kernekapitalprocenten, egen tilvirkning.....	76
Figur 8: Udvikling i likviditetsoverdækning, egen tilvirkning.....	77
Figur 9: Udvikling i solvensprocenten, egen tilvirkning.....	78
Figur 10: Udvikling i nedskrivningsprocent pr. halvår, egen tilvirkning	79
Figur 11: Udvikling i procentvis udlånsvækst, egen tilvirkning.....	80

10 Tabeller

Tabel 1: Resultater fra Revisortilsynets kvalitetskontrol mht. indberetning af mangler vedrørende revisionen af going concern.....	12
Tabel 2: Sammenhæng mellem arbejdsspørgsmål og specialets indhold.....	15
Tabel 3: Fordeling af stikprøve, igangværende virksomheder, konkurs inden for 12 måneder, konkurs efter 12 måneder	27
Tabel 4: Overblik over revisors påtegning på selskaberne i stikprøven.....	28
Tabel 5: Overblik over mulige udfordringer ved revisionen af going concern	29
Tabel 6: Overblik over faldgruber i revisionsprocessen i forbindelse med going concern	67
Tabel 7: Sammenligning af indberetninger, Tønder Bank A/S og gruppe 3, pr. 30. juni 2012 (egen tilvirkning) (44).....	69
Tabel 8: Sammenligning af Tønder Bank A/S og Kreditbanken A/S op-/nedskrivninger på domicilejendomme	71

11 Bilag

I. Liste over selskaber der er analyseret

Selskabs Navn	Kategori	Sidste årsregnskab
AG Håndbold ApS	Konkurs e. 12 mdr.	2010/11
Amagerbanken A/S	Konkurs e. 12 mdr.	2009
Better Place Danmark A/S	Konkurs e. 12 mdr.	2011 * 3 regnskaber
Biva A/S	Konkurs e. 12 mdr.	2012 * 3 regnskaber
Bodilsen A/S	Konkurs e. 12 mdr.	2008
Cimber Sterling Group A/S	Konkurs e. 12 mdr.	2010/11
Davidson Partnere A/S	Konkurs e. 12 mdr.	2009
De Gule Sider A/S	Konkurs f. 12 mdr.	2010
E. Pihl og Søn A.S.	Konkurs f. 12 mdr.	2012
ELRO Erhverv A/S	Konkurs e. 12 mdr.	2010
Essex Invest Holding ApS	Igangværende	2013
Genan A/S	Igangværende	2013
Helnan Holding A/S	Igangværende	2013
Kasi ApS	Igangværende	2012/13
Merlin A/S	Konkurs e. 12 mdr.	2006/07
Par No 1	Konkurs e. 12 mdr.	2007/08
Pilgrim	Igangværende	
Sjælsø Gruppen A/S	Konkurs f. 12 mdr.	2012
Søgaard Ejendomme A/S	Igangværende	2012/13
T.P. Musik Marked ApS	Konkurs e. 12 mdr.	2011
Thorkild Kristensen Group A/S	Konkurs e. 12 mdr.	2008
Tvilum ApS	Igangværende	2013
Tyrkiet Eksperten ApS	Konkurs f. 12 mdr.	2012
Tønder Bank A/S	Konkurs f. 12 mdr.	2011
Viborg Håndbold Klub A/S	Igangværende	2012/13

II. Analyse, udlånskvalitet ud fra de officielle årsrapporter

Analyse udlånskvalitet ud fra den officielle årsrapport.										
Udlån med Objektiv indikation på værdiforsigelse										
	2007		2008		2009		2010		2011	
Tønder Bank A/S	117.740	100%	122.574	104%	207.763	176%	208.538	177%	341.412	290%
Kreditbanken A/S	138.496	100%	179.018	129%	202.143	146%	195.406	141%	222.103	160%
Nedskrivning heraf:										
Tønder Bank A/S	40.828	35%	49.412	40%	90.778	44%	85.682	41%	89.437	26%
Kreditbanken A/S	66.581	48%	86.496	48%	120.351	60%	115.615	53%	132.412	60%
Restværdi										
Tønder Bank A/S	76.912	65%	73.162	60%	116.985	56%	122.856	59%	251.975	74%
Kreditbanken A/S	71.915	52%	92.522	52%	81.792	40%	79.791	41%	89.691	40%
Regulering af tidligere års nedskrivning										
Tønder Bank A/S	7.246		6.031		20.796		69.695		38.325	142093
Kreditbanken A/S	15.324		15.324		28.513		23.875		7.618	30654
Nedskrivninger i året:										
Tønder Bank A/S	14.574		15.201		62.162		69.694		42.480	204111
Kreditbanken A/S	49.678		48.549		104.710		76.454		60.976	340367
Samlet udlån og garantier										
Tønder Bank A/S	2.427.339	100%	2.255.539	93%	2.489.994	103%	2.358.297	97%	2.358.090	97%
Kreditbanken A/S	2.535.542	104%	2.264.434	93%	1.735.747	72%	1.918.125	79%	1.849.464	76%
Nedskrivninger Ultimo i alt										
Tønder Bank A/S	40.828	1,7%	50.612	2,2%	90.778	3,6%	90.777	3,8%	94.932	4,0%
Kreditbanken A/S	67.739	2,7%	93.201	4,1%	127.843	7,4%	134.837	7,0%	140.447	7,6%
Ekspoening landbrug										
Tønder Bank A/S	228.170	9,40%	260.740	11,56%	301.787	12,12%	320.021	13,57%	297.827	12,63%
Kreditbanken A/S	164.810	6,50%	167.568	7,40%	133.653	7,70%	170.713	8,90%	179.398	9,70%
Ekspoening ejendomme										
Tønder Bank A/S	226.713	9,34%	241.568	10,71%	172.557	6,93%	206.587	8,76%	221.896	9,41%
Kreditbanken A/S	352.440	13,90%	348.723	15,40%	168.367	9,70%	205.239	10,70%	205.291	11,10%
Udlån og garantier med høj risiko										
Tønder Bank A/S	454.883	100%	502.309	110%	474.344	104%	526.608	116%	519.723	114%
Kreditbanken A/S	517.251	100%	516.291	100%	302.020	58%	375.953	73%	384.689	74%

III. Forklaring på de fem anvendte nøgletal

Kernekapital efter fradrag i forhold til risikovægtede poster i alt.

Kernekapital er den kapital, der udgør kernen af basiskapitalen i finansielle virksomheder. For kreditorerne er kernekapitalen den sikreste kapital i en finansiell virksomhed. Derfor er kernekapital også den kapital, der er forbundet med størst risici at investere i – for eksempel ved køb af aktier eller garantibeviser.

Penge- og realkreditinstitutters aktiver består normalt først og fremmest af udlån, som tildeles en individuel vægt afhængigt af risikoen for tab (kreditrisiko). De risikovægtede poster kan beregnes efter forskellige metoder, hvor de mere avancerede kræver særskilt tilladelse fra Finanstilsynet. Ved opgørelsen af de risikovægtede poster skal der ud over kreditrisiko også tages højde for markedsrisiko og operationel risiko.

Likviditetsoverdækning

Overskydende likviditet efter opfyldelse af lovens minimumskrav (10 % -kravet i lov om finansiell virksomhed § 152) i procent af lovens minimumskrav. Og kan dermed defineres til den overskydende mængde likviditet, som en bank minimum skal have. Nøgletallet skal i henhold til Tilsynsdiamanten være minimum 50.

Risikovægtede poster

De samlede aktiver og ikke-balanceførte poster vurderet på basis af kredit- og markedsrisici i henhold til de gældende kapitaldækningskrav eksklusive aktiver i forsikringsselskaber, den bogførte værdi af aktier fratrukket kapitalgrundlaget og goodwill.

Solvensprocent

Kapitalgrundlag i procent af risikovægtede poster - Kapitalgrundlag i forhold til den samlede risikoeksponering.

Nedskrivningsprocent

Periodens nedskrivninger/hensættelser på udlån og garantier i procent af udlån og garantier.

Udlånsvækst

Vækst i udlån fra primo i perioden til ultimo i perioden.